

Zombori István

ADALÉKOK V.KÁROLY POLITIKÁJÁNAK MAGYAR

VONATKOZÁSAIHOZ

/ 1519 - 1538 /

Doktori disszertáció

SZEGED

1978.

T a r t a l o m

	Bevezetés.....	3
I.	Az európai helyzet és Károly megválasztása.....	9
II.	A "Respublica Christiana" idea szerepe Károly birodalmi politikájában.....	27
III.	A császár és a török elleni segély ügye.....	39
IV.	Károly beavatkozása a magyar ügyekbe 1526-1528..	48
V.	A császári politika pénzügyi lehetőségei.....	65
VI.	Károly békekísérlete 1529-1533.....	82
VII.	Próbálkozások a magyar helyzet rendezésére; a két Habsburg testvér ellentéte - a nagyváradi béke..	115
	Összegezés.....	133
	Függelék.....	138
	Jegyzetek.....	144

B e v e z e t é s

A történelem bizonyos szakaszaiban sokszor úgy tűnik, hogy a tengernyi probléma egyetlen személy köré csoportosodik. Hajlamosak vagyunk azt vizsgálni, vajon az a személy megfelelt-e az elvárásoknak, föl tudott-e emelkedni a feladat nagyságához, holott az lenne a dolgunk, hogy a körülményeket és azok egymásra hatását figyeljük, hisz az egyén is csak az események sodrásában létezett és cselekedett.

Különösképpen igaz ez V. Károly személyére. Bár életére a történeti kutatás már tengernyi művet felvonultatott, a kérdésre, hogy lehet-e egyáltalán még újat mondani, csak egyértelmű igennel válaszolhatunk. Még pedig elsősorban a közép- és kelet-európai kutatóktól kell ezen új adatokat várni. Az elmúlt idők főleg német, francia, spanyol, olasz és angol-amerikai kutatásai Károly életének, politikájának számos mozzanatát föltárták, de éppen kelet európai és nem utolsósorban magyar kapcsolatai tisztázatlanok. Hogy e megállapítást nemcsak a mi elfog^ualtságunk diktálja, bizonyítja az V. Károly halálának 400. évfordulója alkalmából kiadott kötet egyik szerzője, aki beismeri, hogy a nyugati történészek a császár kelet-európai politikáját igen röviden elintézik azzal az ürüggyel, hogy a Nyugat számára ezek a területek már nem tartoznak a szorosan vett Európához.¹

Az egy-két kivétel is inkább csak a fentieket erősíti.²

Igaztalan dolog lenne viszont azt állítani, hogy a hazai történelmi kutatás negligálta volna V. Károly szerepét és hatását a magyar történelem alakulására, de az idetartozó munkák /Jászay Pál, Horváth Mihály, Szalay László, Károlyi Árpád, Szekfü Gyula stb, később még többször idézett tanulmányai/ egyrészt a magyar események pillanatnyi felvillanásaiban veszik figyelembe Károly tevékenységét, másrészt főként a Bécsben és Brüsszelben található forrásokra épültek.

Dolgozatomban - mintegy előmunkálatként - áttekintem az eddigi kutatásokat, egyéb források figyelembevételével megkísérlem kiegészíteni és a kutatások további irányát fölvezetni, időben a császár uralkodása alatt, /később esetleg kiterjesztve II. Fülöp korára is/ de az eddigi nézőpontot megfordítva: nem Károly szerepét vizsgáljuk Magyarország sorsában, hanem Magyarország szerepét Károly birodalmi politikájában. A német birodalmi gyűlések határozatait és befolyását csak annyiban vesszük figyelembe, amennyiben pro vagy contra befolyásolták Károly döntéseit.

Ugy véljük, munkánk hozzájárulhat a mohácsi csata előzményeinek, következményeinek kapcsán kialakult vita tisztázásához is.

A XVI. század kutatója már jól érzi, hogy az eu-

rópai történelemben új korszak van kialakulóban. Jel-
zik ezt a megszáporodott források. Nemcsak mennyiségi-
leg, de műfajilag is új anyagokat találunk. Rendkívüli
módon megnő a levelek /magán és hivatalos levelek/ szá-
ma, óriási anyagot tesz ki a diplomácia irattára is.
/követjelentések, utasítások, levelek stb./ V. Károly
életének tanulmányozását nehezíti, hogy egykori világ-
birodalmának legkülönbözőbb helyein vannak az iratok.
Igy Madridban, Simancasban, Brüsszelben, Bécsben stb.

Munkánk során fölhasználtuk az ismert forráskiad-
ványokat: Gévay³, Lanz⁴, Charrière⁵, Ganchard⁶ munkáit.
De a látszólag bőséges forrásanyag kapcsán hadd idézzük
Csánki Dezsőt, aki a Levéltári Közlemények beköszöntő-
jében /1923.p.2./ azt mondja "... a XVI-XVII századból
- melyre nézve a hazai és külföldi, főleg a bécsi levél-
tárakban a politikai és kulturális élet bő forrásai fa-
kadnak - csak igen válogatva és ötletszerűleg tettünk
közléseket." Sajnos ez a helyzet azóta se igen változott.

Igen fontos segítséget jelentett az MTA Történelmi
Bizottságának a múlt században elkezdett, a külföldi le-
véltárak magyar vonatkozású forrásainak összegyűjtésére
indított kutatások nyomán keletkezett másolatanyag. Tud-
juk, hogy ezt a munkát először az 1848-49-es szabadság-
harc után külföldre került emigránsok végezték. Igy ke-
rült sor az itáliai⁷, /Nápoly, Firenze, Velence stb./ a

londoni⁸ és a brüsszeli⁹ levéltárak átvizsgálására. Később a Történelmi Bizottság külföldi levéltárakat is fölkerített a másolásra. Csak sajnálni tudjuk, hogy a bécsi anyag lemásolására nem került sor - azzal az akkor valóban kézenfekvő indokkal, hogy azokhoz bárki könnyen hozzáférhet. A különböző archivumokból kapott másolatok regesztáit Óváry Lipót tette közzé.¹⁰ A másolati példányok ma az MTA Könyvtára Kézirattárában találhatók, országonként csoportosítva.¹¹

Külön kell szólnunk az idáig nem említett s főként alig használt spanyol forrásanyagról. Ezekről történt már híradás a magyar szakközönség részére, de nem sok eredménnyel.¹² Spanyolországban a Katolikus Királyok alatt az állami bürokrácia nagy fejlődésnek indult. A tartományokra tagolt országban különös fontossága volt, hogy legalább a király által kibocsájtott iratokat megőrizték. Ezért rendelte el Aragóniai Ferdinánd 1509-ben, hogy a koronára vonatkozó minden iratot őrizzenek egyhelyen.¹³ Károly uralkodása alatt pedig egy egész birodalom - hihetetlen méretű iratanyagát kellett kezelni, nyilvántartani. Nem véletlen tehát, hogy V. Károly jelöli ki Simancas várát a királyi archivum céljára, s vitet oda minden irományt 1543-45 között. Simancas abban az időben jött létre, amikor a spanyol kormányzási rendszer kezdett differenciálódni és főleg

az Államtanács fejlődni. Ez a vár szolgál otthonul ma is a spanyol nemzeti archivum számára. A spanyol bürokratikus rendszer igen fejlett volt - így az általa termelt iratanyag is hatalmas és szerteágazó. Mivel a XVI. században Spanyolország érdekeltségi köre messze túlnyúlik az Ibériai félszigeten, így az iratok is össze-európai jelentőséggel bírnak. Szittyay beszámolója szerint az 52 teremben összesen mintegy 33 millió iratot őriznek /80 000 kötegben/ és ennek sajnos alig egy ötöde rendezett. De még az átnézett anyag is igen bonyolult rendszerben található.¹⁴

A források egyik fontos típusa a "carta", a követjelentés. Sok tekintetben hasonlít ez a velencei követjelentésekre. A carták értékét csak növeli, hogy a követek saját személye nagyobb teret kap bennük, és személyes tevékenységük megismerése révén teljesebb képet nyerünk. Ezekre adták az Államtanács részéről az utasításokat. /los instrucciones/ és a válaszokat /los despachos/. A "consulta" az ügyekről írásban készült jelentés a király számára, szintén fontos forrásunk. Végül mellékletként fordul elő az "aviso", amely különösen a török hadrendre nézve fontos forrás.¹⁵ A követek jelentései közül igen fontosak a Bécsben, Velencében, Konstantinápolyban, Rómában és Párizsban állomásozó diplomatákéi. /Ez utóbbiak jelentéseit a napóleoni háborúk

idején Párizsba vitték.¹⁶ / A felsorolt források mindegyike igen sok magyar vonatkozást tartalmaz a XVI. században.

A simancasi anyagból a MTA. Történelmi Bizottsága szintén szerzett be másolatokat, 1873-74-ben és 1889-ben. Spanyol levéltári alkalmazott készítette a másolatokat, amelyek ma az MTA Könyvtára Kézirattárában találhatók.¹⁷ Ezekről is készültek regeszták, Óváry feldolgozásában.¹⁸ De ezek sok esetben a többoldalas iratoknak szükségszerűen csak töredékét tartalmazzák. A kéziratos másolatok tanulmányozása pedig azért nehéz - főleg a latin nyelvűeké, mert rendkívül sok az elírás, a félreértés, ezért több esetben egyszerűen érthetetlen az irat. Mindezek arra figyelmeztetnek, hogy az anyagot eredetiben kell tanulmányozni. Ezt indokolja az is, hogy a másolatban sokszor a számunkra legfontosabb időszakban igen komoly hiányok tapasztalhatók. /Pl. 1540 elejétől 1541 végéig, vagy 1543-1551 közti időre alig tartalmaz anyagot/. Az eseményeket ismerve egészen biztos, hogy kell iratoknak lenni. Megerősíti e föltevést az is, amit Szityay az 1920-as években Simancas állapotának rendezetlenségéről, illetve áttekinthetetlenségéről írt. A spanyolországi kutatások fontosságát alátámasztja Lukinich Imre is, aki elmondja, hogy mind Barcelonában /az Archivo General de la Corona De Aragon/ ^{-haz} mind Madridban a Biblio-

teca Nacionaleban találhatók értékes magyar vonatkozású kéziratok.¹⁹

A velencei, római, bécsi, spanyol követek jelentéseinek egy része megtalálható az Országos Levéltárban.²⁰ Hogy mennyire jelentősek a simancasi iratok azt jelzi az is, hogy a lengyel történeti vonatkozásokat összegyűjtő és kiadó sorozat, az Elementa ad Fontium Editiones amely 1960-ban indult és több mint húsz kötete jelent meg, amelyből 6 kötet /a VIII., IX., XII., XV., XVI., és XIX./ tartalmazza az 1514-1620 közti időszak 1320 db. lengyel vonatkozású simancasi iratát.²¹ Ezek sok magyar vonatkozást is rejtenek, de nagyobb részük egyezik az Óváry által regesztumban közölt anyaggal. Néhány igen értékes részt viszont mint eddig ismeretlent, mi is fölhasználtunk. A hivatkozás során az MTA másolatanyagánál ugyanazt az eredeti hivatkozási számot használjuk /Estadó legajo ... folio .../ mint a fenti kiadvány.

Ugy érezzük, a magyar történelem spanyol forrásanyagának mielőbbi "feltalálása" elengedhetetlen tényező XVI. századi Magyarország kérdéseinek jobb megismeréséhez. Annál is inkább, mert mienknél jóval több hazai forrással rendelkező országok kutatói ezt már régóta megteszik.²²

I. fejezet

1402 szeptemberében Zsigmond kölesönös örökösödési szerződést kötött Habsburg Alberttal. E szerződés alapján került trónra Albert 1437 végén, és ezzel megkezdődött Magyarországon a Habsburg uralom, amely ha meg is szakadt egy-egy időre /1440-44, 1458-1526/ mint tényleges erő újra és újra föltűnik a magyar politikában. Mátyás 1463-as megállapodása III. Friggyessel ismételten megerősítette a Habsburgok trónöröklését, és biztosította nekik a magyar királyi címet. Az 1491-es pozsonyi béke ezt megismételte, és ugyanezt tette az 1515-ös házassági szerződés is.

Új jelenség viszont, hogy 1490-től kezdve a Habsburgoknak a magyar trón megszerzése érdekében tett ígéretei között állandóan ott szerepelt a török elleni háború gondolata, - természetesen a császár által vezetett sereggel végrehajtva. Igaz ez Miksa uralkodására, jól lehet tudjuk, hogy egyetlen konkrét lépést sem tett a török ellen. Ami a lényeges okokat jelentette a Habsburg háznak Magyarország megszerzésére, azokat Miksa többször is, elég nyíltan hangoztatta: 1510 március 3-án abbírodalmi gyűlésen beszédében arról szólt, még a harctól sem riad vissza, hogy Magyarországra az örökösödési jogot biztosítsa, és így, ha a magyar király fiú örökös nélkül hal meg, akkor az övék lesz Magyarország,

amely a német birodalmat meg fogja védelmezni a török ellen.²³ Vagyis a dinasztikus érdekelttség az elsődleges.

Néhány hónappal később pedig Spanyolországban levő követeinek még nyíltabban fogalmazott: "Maga ez az ország pedig, amelyhez Csehország, Morvaország és Szilézia is hozzá van csatolva, nem áll hátrább egy másik országnál, emberben, lóban, és mindennemű élelmiszerekben gazdagabb, mint bármely más tartomány és igen alkalmas arra, hogy általa a török ellen nagy dolgokat vigyenek végbe."²⁴

Miksa másik célja Magyarország bevonása a Velence elleni háborúba. Cuspinianus, a császár követe írja 1510. november 16-én: "Követségbe mentem a magyar királyhoz, hogy létrehozzam a Velence elleni szövetséget ..." Miksa pedig a már említett augusztus 5-i levelében még azt is kifejtette, hogy ha Magyarország a Velence elleni háborúban elfoglalná Dalmáciát, akkor Magyarország megszerzése esetén a Habsburg ház közvetlen kapcsolatot teremthetne a tengeren át Nápollyal.²⁵

Ha arra gondolunk, hogy a Habsburgok csak a burgundiai örökség révén léptek elő a XV. század utolsó harmadában, európai jelentőségű tényezővé, akkor megértjük a magyar-cseh korona iránti szivós és csillapíthatatlan vágyakozást. Ebben az európai méretű birtokszer-

zési versengésben a legkülönbözőbb erők váltak időről-
időre baráttá vagy ellenséggé. A magyar-cseh koronáért
Miksa a lengyel Jagelló-házzal vetélkedett. A pillá-
natnyi külső és magyarországi belső erőviszonyok hatá-
rozták meg a politikai döntéseket. Miksa minden alkal-
mat megragadott, hogy befolyását és segítőkézségét Ma-
gyarország iránt kifejezze /különösen ha ígérni kellett/.
Igy 1515 februárjában a X. Leó, Miksa, Aragóniai Fer-
dinánd és a ^{milánói} ~~milánói~~ herceg között létrejött szerződés-
ben leszögezték: Megtörténhet, hogy a török veszélytől
fenyegetett területeket a hitetlenek támadása éri és Ma-
gyarország, amely annyira a török torkában fekszik, a
török támadásnak lesz kitéve; s mivel ebben az évben
belső háborútól szenved és annyira rossz állapotban van,
hogy aligha állhat ellen. A szövetségesek megállapod-
tak, és megígérték, hogy Magyarország királyának a le-
hetőség szerint segítséget küldenek /pénzbelit, eset-
leg katonait is/²⁶

A Dózsa féle fölkelés leverése révén az egyértel-
műen lengyel párti Szapolyai helyzete igen megerősödött.
Ennek ellensúlyozásaként hozták tető alá a Habsburg-
Jagelló házassági szerződést, amely Miksának és utóda-
inak trónöröklését /már ki tudja hányadszor/ biztosí-
totta. Mivel Miksa fia, Fülöp már 1496-ban a spanyol
király lányával, Johannával házasodott össze, lányát

pedig a spanyol király fia, Juan vette el, így az 1515-ös szerződésben csak az unokák, Ferdinánd és Károly jöhettek számításba. A hármas szerződés /Miksa, Ulászló, Zsigmond/ azonban még egy negyedik tényező létét is tükrözte, nevezetesen a dél-német kereskedőházak legerősebbikének, a Fugger háznak erejét. A császár szívós föllépése mögött észre kell vennünk a tiroli rézbányák föllött rendelkező Fuggereknek az Észak-Magyarországon lévő rézbányák megszerzésére tett lépését.²⁷ Kapcsolataik a Thurzó család révén már az 1490-es évek óta idefűzték őket, de a családi szálak helyett most politikai úton is biztosítani kívánták befolyásukat. A bécsi kongresszus jól mutatta a politikai hatalom és Dél-német kereskedelmi tőke összefonódását. A Fuggerek befolyása az általunk vizsgált korban meg is maradt, /ha a magyarországi bányákra nem is, de Károlyra és Ferdinándra igen./

Miksa a magyar trón megszerzése érdekében vetette föl a török kérdést a birodalmi gyűlésen is. Először az 1518-as ülésen hangzott el a fölszólítás a rendekhez. A török elleni segély /Türkenhilfe/ ettől kezdve szinte valamennyi birodalmi gyűlés állandó napirendi témája lett. Sajnos, már 1518-tól kezdve együtt került napirendre a vallás megreformálásának szükségességével. A császárral szembenálló rendek a török elleni segélyt rendre vallási engedményekhez kötötték, és így tényle-

ges eredményt alig érték el. Az 1518-as birodalmi gyűlés is adó megszavazásával ért véget, de határozatai papíron maradtak.²⁸

1519-ben meghalt Miksa császár. A megüresedett császári trónért két jelölt indult harcba, de egész Európa megmozdult; egyik fele Habsburg Károly, a másik fele Valois Ferenc jelöltsége mellett. A császárválasztás még inkább napvilágra hozta az európai országok között dúló ellentéteket. I. Ferenc elődeitől egy területileg viszonylag egységes, központosított államot örökölt. /XI. Lajos alatt, 1481-ben megszerezték Provence-t, 1491-ben a Bretagne-i hercegséget csatolták Franciaországhoz, csak Calais és környéke maradt angol kézen. Burgundia nagy része pedig már 1477 óta Franciaországhoz tartozott/. Viszont Ferenc számára létkérdés volt, hogy a Habsburg dinasztia területe ne fogja körül országát.

Vele szemben lépett föl Habsburg Károly, spanyol király. A fiatal uralkodó Burgundiában nevelkedett, és a burgundi nevelők tanításain, a Habsburg család történetén túljutva lassan kialakult benne jövődő feladatának tudata: a családi tradíciók folytatójaként nagy uralkodóvá lenni, és a keresztény hit védelmezőjeként a hitetlenek ellen harcolni. Aragóniai Ferdinánd halálakor ő lett a spanyol király /1516/. A spanyol udvarban ne-

velkedett, és eredetileg a spanyol trónra szánt öccsének, Ferdinándnak ezt el kellett tűnie. Pedig Károlyt Spanyolországban nem szerették. Nemcsak azért, mert zárkózott természete volt, mert nem tudott spanyolul, hanem azért, mert az idegen burgundit látták benne, aki a spanyol államok rendi alkotmányait nem tartja majd tiszteletben. Két évvel később pedig okkal aggódhattak, hogy mint leendő ~~a~~ római császár hatalmas területekre tesz szert, és emmiatt Spanyolországot elhanyagolja. Kétségtelen, hogy Károly egész uralkodására ez a két tényező, a burgundi neveltetés és a spanyol örökség gyakorolt döntő befolyást. Viszont Aragóniai Ferdinánd kifejezetten ellenezte, hogy Spanyolország és Dél-Itália Burgundiával akárcsak perszonálunióba is kerüljön. Ezért akarta ő eredetileg Ferdinándot spanyol királynak. Ugy gondolta, hogy Spanyolország és Dél-Itália együtt olyan erő, amit a további területek csak gyöngitenének.²⁹ Károly viszont megvolt győződve, hogy Spanyolország nélkül mint császár nem tudná feladatát ellátni.

Valóban, Károly spanyol királyságának első évei a rendekkel való huzavonában teltek el. Kezdődött azzal, hogy Károly csak egy év múlva, 1517 őszén érkezett a Pireneusi félszigetre és egész kíséretét burgundiak alkották. Spanyolország ekkor Kasztiliából és Aragóniából állt: Aragóniához tartozott Szicília, Nápoly, Szardinia

és a Baleári szigetek, valamint az 1512-ben hozzácsatolt Navarra. Kasztília révén pedig ura lett az újvilági gyarmatoknak. Az egyes területek lakói nem kedvelték egymást; jellemző az a navarrai felfogás, miszerint inkább legyen a pamplónai vár parancsnoka egy török, mint egy aragóniai.³⁰ Károly későbbi föllépése a francia király ellen azt is jelentette, hogy az addig francia barát kasztíliai és vallón nemességet szintén Ferenc ellen kellett hangolni.³¹ Nehézséget okozott az is, hogy a spanyol rendek újra meg újra Károly elődeit, a Katolikus Királyokat idézték. Izabella királynő testamentumában Afrika meghódítására és a hitetlenek elleni harcra szólította fel,³² Aragóniai Ferdinánd pedig az egyház védelmére és a mórok elleni harcra hívta fel figyelmét.³³

Mindezek ellenére Károly habozás nélkül föllépett az 1519-es császárválasztáson. Hogy jelölése nem váltott ki osztatlan sikert, azt nemcsak a Habsburg ház nagyszámú ellenségeinek azonnali reakciója mutatta, de még a családon belül is akadt olyan józan hang, amely ennek a törekvésnek ellent mondott. Ausztriai Margit javasolta, hogy inkább Ferdinándot válasszák császárrá, mert őt jobban elfogadják a rendek. Károly válasza éles és határozott. Egyrészt saját személyének isten általi kijelöltségét hangsúlyozta és hozzátette: nemcsak megőrzi, de jelentősen gyarapítani is fogja a birodalmat, és bé-

két, nyugalmat biztosít az egész kereszténységnek, fenntartva és megerősítve a katolikus hitet. A tapasztalat azt mutatta, hogy még az oly ügyes uralkodó is, mint Miksa császár, állandóan bajba volt a birodalom védelmével. De ő /Károly/ hatalmas királysága és gazdagsága birtokában el fogja érni, hogy a császárság többi fejedelme neki engedelmeskedjék és legyőzi a hit ellenségeit. Másrészt megjegyezte, hogy Ferdinánd gyöngegsége folytán nem is felelne meg az imperátori méltóság iránti elvárásoknak. Viszont megígérte, ha császár lesz, közbenjár, hogy Ferdinándot római királlyá válasszák.³⁴

Tudjuk, hogy végül Károly lett a győztes. Ebben közrejátszott az is, hogy Ferenc túlságosan hangoztatta energikus egyéniségét, hadvezéri érdemeit. Az sem használt neki, hogy a pápa túlzottan melegen támogatta, Németországban pedig a pápaellenes hangulat elég erős volt. De a döntő tényezőt a Fuggerek Károly melletti kiállása jelentette. Ez csak folytatását jelentette a már hagyományos Habsburg-Fugger kapcsolatnak, és lehetővé tette, hogy a Fuggerek Spanyolország kincseihez is hozzájussanak. A császárválasztáshoz Magyarország is hozzájárult, eléggé közvetlen módon. A magyar nevelőkkel körülvett 13 éves II. Lajos, mint cseh király maga is választófejedelem volt. I. Ferenc föl kérte a lengyel ki-

rályt, hogy Lajos egyik gyámjaként, birja rá a királyt, hogy rá szavazzon. Lajosnak pedig a francia követek a navarrai király lányát ígérték feleségül. Próbálták fölleveníteni a rokonságot is, Lajos anyja révén. A Habsburgok nyugtalanul figyelték ezt, és Andre de Burgo-t küldték követségbe, hogy nyerje meg Brandenburgi Györgyöt és Bornemissza Jánost. Végül Károly Cuspinianust menesztette Lajoshoz, és ekkor megígérték, hogy a király Károlyra fog szavazni.³⁵ Más kérdés, hogy a tanácsadók ilyen döntésében mennyi szerepe volt a Fuggerek közismerten jelentős magyarországi befolyásának.

1519-ben tehát Károly császárrá választása révén a hatalmas örökség egyetlen kézbe kerül. Apjától örökölte Burgundiát, anyja révén Aragóniát, Kasztiliát, a nápoly-szicíliai királyságot, az észak-afrikai és az amerikai gyarmatokat. Nagyapjától, Miksától pedig Tirolt, Dél-Németországot, az osztrák főhercegséget, és az ehhez kapcsolódó magyar-cseh trónöröklést. Jellemző, hogy 1519. február 5-én /Miksa halála után/ Károly az innsbrucki kormányzósághoz fordult véleményért, hogy viselheti-e a Magyarország, Horvátország, Szlovénia királya címet.³⁶ /A pozsonyi béke ezt egyébként lehetővé tette számára/

A hatalmas birodalmat azonban semmiféle közös vonás nem kötötte össze. Földrajzilag távol voltak egymástól, több nyelven beszéltek. Politikai-gazdasági fej-

lettségük, érdekelttségük is teljesen más volt. Közös kormányzati szerv, közös törvény, vagy azonos pénznem nem létezett. Csak egy fiatal, de lelkes uralkodó, akinek szeme előtt a hajdani nagy ősök, Jusztiniánus és Nagy Károly birodalma lebegett. Tapasztalatként ott volt Miksa példája, aki alárendelt, kiszolgáltatott szerepet játszott a birodalomban, hiszen a fejedelmek nem engedelmeskedtek a császárnak. Károly mint császár megpróbált elődei példájából okulni. Csak abban tévedett, hogy azok az uralkodók nem személyiségük fogyatékosága miatt, hanem a német birodalom széttagoaltsága, az egyes fejedelmek befolyása miatt szenvedtek ismételten kudarcot!

A császár teljesen új, önálló politikára nem is gondolhatott. A birodalmat úgy örökölte, s vele együtt a problémák sokaságát. Az itáliai háborúkat, a magyar-cseh öröklést, a török kérdést. Elsőként megteremti burgundi hivatalnokokkal, burgundi mintára, - az Államtanácsot. Ebben vannak spanyol, itáliai és burgundi ügyekkel foglalkozó tanácsosok. Ennek az államszervezetnek a lényege az államhatalmi ágak megoszlásában és a polgári szakértők alkalmazásában rejlett. De minden fontosabb döntés Károlyhoz futott be. A régi császári kancellária tovább működött, de pusztán adminisztratív ügyeket intézett, politikaiakat nem. Az Államtanács - és ezt hang-

súlyozzuk, mintegy magántanácsként működött a császár mellett. Az egész bürokratikus rendszernek 1518-1530 között a piemonti Gattinara volt a lelke. Tőle eredt az elképzelés, hogy a birodalom két nagy részét elválasztó Itáliát meg kell hódítani, s ott berendezni a birodalom fővárosát. Itália mellett szólt az is, hogy pl: Milánóból egyaránt könnyen el lehetett érni Génovát, Tirolt és Franche-Comtét.

Az Államtanács Spanyolországban jól megfért a Katolikus Károlyok alatt létrehozott bürokratikus apparátussal, és azt csak kis mértékben kellett tökéletesíteni. Az egyes országokba Károly helytartókat nevezett ki. Ezek gyakran saját családja tagjai közül kerültek ki, így Németalföldön Ausztriai Margit, majd Magyarországi Mária, Németországban pedig Ferdinánd. Ők is alá voltak rendelve a császárnak, a legtöbb tisztség eldöntésében Károly határozott. Találón fogalmaz Koenigsberger: Károly birodalma szervezett állam helyett inkább egy XVI. századi kereskedőházhoz hasonlít, amelynek különböző országokban fiókvállalatai vannak, családtagokkal az élen, akiknek ebből a tisztségből igen nagy hasznuk van.³⁷ A császár háborúira állandóan kellett a pénz. Emiatt az adók uralkodása alatt nőttön nőttek. Az egyes népek - ha a császárt nem is, a helytartókat gyűlölték. Ez is elősegítette, hogy a helyi érdekek mindenütt uralkodóak

maradtak. A birodalmi szolidaritás soha nem fejlődött odáig, hogy tényleg politikai erővé válhatott volna. Ennek legelső megnyilvánulása éppen Kasztiliában figyelhető meg. Az 1520-ban összeülő Cortes ülésén Károly megpróbálta elhitetni a rendekkel, hogy a császárrá választás nem jelenti a spanyol érdekek csökkenését, ellenkezőleg a spanyol dicsőség növelését eredményezi, mert ő csak a katolikus hit védelmében vállalta ezt a tisztséget. A rendek viszont követelték, hogy bocsássa el idegen tanácsadóit és sérelmeiket orvosolja. Nem akarták, hogy Spanyolország, ezen belül is Kasztília érdekeit alávéssék a birodalom - számukra másodrendű - érdekeinek. A kasztíliai városok pedig féltek, hogy az állam bevételei nem helyben, hanem a birodalom céljaira kerülnek felhasználásra.³⁸

A sok belső ellentét azonban eltörpült a külső ellenség nagy számához képest. Leszögezhetjük, hogy Európában nem volt olyan hatalom, amelyik a Habsburgok hatalmának ily mértéktelen megnövekedését jó szemmel nézte volna. Leginkább szorongatott helyzetbe Franciaország került, hisz a birodalom most ^{majdnem} teljesen körülkerítette. ~~és fenyegette~~. I. Ferenc célja tehát az volt, hogy a bekerítést megszüntesse. Erre legalkalmasabb pontként Észak-Itália kívánczolt. Ez magyarázza az itáliai háborúk kiújulását a két uralkodó között. Mivel pedig Fran-

ciaország nem tudott kellő erőt fölvonultatni a hatalmas erőforrásokkal rendelkező birodalommal szemben, kénytelen volt olyan kiterjedt diplomáciai játékba kezdeni, ami azelőtt teljesen elképzelhetetlen volt. Azt mondhatjuk, hogy az alakulóban lévő modern francia állam saját érdekeit a legmesszebbmenően szemmel tartva szövetséget kötött mindenkivel, aki a császárnak ellensége, /a törökkel, a protestáns német fejedelmekkel, a pápával, más itáliai államokkal, Velencével, Szapolyaival stb/.

Kétségtelen tény viszont, hogy Károly rendelkezett ezeitőben Európa legkorszerűbb és legerősebb hadseregével. Igen jó a tüzérség, és nagyon erős a gyalogság. A lovasság csak alárendelt szerepet játszott. Az 1530-as évekre alakul ki a híres és félelmetes harci forma a "tercio" amelynek hírét hamarosan egész Európa ismerte. Ez nem egyéb, mint különböző fegyvernemek hatékony együttműködése. Egy-egy ilyen egység /tercio/ 3.000 emberből állt, s nevét onnan kapta, hogy háromféle fegyvernemet tartalmazott: 1500 lándzsást, 1000 karddal ellátott gyalogost és 500 muskétást. Igen mozgékony egység volt ez. A lándzsások négyszög alakban támadtak és a kézitusában meglepetésként hatott, ha a négyszög közepéből hirtelen kibontakozott a karddal ellátott gyalogosok támadása. A tercio szétverését nehezítette az

500 muskétás és az ágyuk támogatása.³⁹ Ezek a katonák igen fegyelmezettek voltak, és tegyük hozzá, hogy a reconquista 500 éve alatt fölhalmozódott spanyol katonai tapasztalat sem volt lebecsülendő tényező.

Viszont Károly nem törődött a hajóhaddal. Kasztília központú uralma miatt még²fejlett katalán hajózás is elsorvadt lassan. Károly pedig fölbérelte ²Ádrea Doria génovai hajóit. Károlynak nem is lett saját hajóháda később sem. Nem elhanyagolható tényező, hogy a hajóépítéshez szükséges fa beszerzése Károly számára komoly nehézségekbe ütközött volna. A király által támogatott Mesta, kiváltságai révén szabadon ténykedett az országban. A hatalmas juhnyájak lelegelték a veteményt és tönkretették az erdőket is. Majd csak II. Fülöp volt az, aki az Armada életrehívásával megteremtette a spanyol flottát.

A hadügyek méginkább megvilágítják Károly uralkodásának legnagyobb problémáját, az állandó pénzügyi zavarokat - amely végül is a csődhez vezetett. A pénzhiány oka az, hogy Károlynak mint császárnak önálló jövedelmei nem voltak. Ezért, /nagyapja, Miksa példáját követve/ gyakran a bankárok kölcsöneivel segítette ki magát. 1492-ben Spanyolországból kiűzték a zsidókat. Ezzel az ország megfosztotta magát attól az egyetlen erőttől, amely potenciálisan alkalmas lett volna a király

politikájának támogatására. A spanyol gazdasági életben is idegen házak vették át az irányítást. Károlyval megjelennek a Fuggerek. 1524-től ők intézték a király irányítása alá tartozó 3 nagy egyházi lovagrend /az Alcantara, a Santiago és a Calatrava/ jövedelmeinek beszedését.⁴⁰ Így kerültek a kezükbe a guadalcanali ezüstbányák és az almadéni higanybányák. Majd őket követték a Welserek, akik a gyarmatok jövedelmeiből próbáltak profitálni.

1528-ban Andrea Doria és flottájának átállásával a génovaiak szerepe megnő Károly életében. Az 1530-as években törnek előre a génovai bankárok, a Pallavicini, Spinola, Grimaldi házak. Az ő támogatásuk nélkül elképzelhetetlen lett volna Andrea Doria sikeres földközi tengeri működése.

Mindezeket összegezve azt mondhatjuk, hogy Károly uralmát eleve meghatározta annak Spanyolországra alapozottsága. A burgund-spanyol kormányzati rendszer egy ideig áthidalhatta az ellentmondásokat, de negatív következményeik hamarosan kiütköztek. Károsan hatott a birodalmi politika magára Spanyolországra is, hiszen a túlzott politikai-pénzügyi elvárások a spanyol gazdasági élet saját fejlődését megakasztották, és az ország erejét messze a lehetőségeken túl használták. Ráadásul a központi kormányzat mellett mindenütt megmaradt a he-

lyi rendek hatalma. Az egyes tartományokat saját alkotmányuk szerint kormányozták, külön adórendszerük volt stb. Joggal mondta Marx: "... a Spanyolországi abszolút monarchia csak felszínesen hasonló az Európában elterjedt abszolút monarchiákhoz és inkább az ázsiai kormány formákkal állitható egysorba".⁴¹

A XVI. század a modern európai államok kialakulásának ideje. Károly birodalma a Habsburg örökség révén oly területeket egyesített, amelyek némelyike éppen ezen évtizedekben tette első lépéseit területi-gazdasági viszonyainak állandósítására, vagy éppen növelésére. Külpolitikai téren a Balkán és a Földközi tenger felől ~~az~~ török támadása bonyolította a helyzetet. Ideológiai téren pedig a reformáció állította szembe a frontokat.

Magyarország tragédiája abban rejlett, hogy a Jagellók uralkodása alatt az ország belső erői meggyengültek, a bárók szabad garázdálkodása a központi hatalmat lezüllesztette, és hogy mindez egybeesett az európai helyzet már jelzett változásaival. Így történt, hogy 1526-tól Magyarország egyrészt a török elleni védekezés, másrészt a magyar trónbirtoklás /egymástól alig ha elválasztható/ közüggé válása révén belesodródott az európai politikai forgatagba, ahol is a résztvevők, / a pápa, a császár, a szultán, Velence, a francia, a lengyel, az angol stb. király és a német fejedelmek /

sokszor pillanatnyi érdekeik szerint foglaltak állást
házánk mellett vagy éppen ellene.

II. fejezet

Középkori felfogás szerint a császár feladata a birodalom, tágabb értelemben az egész kereszténység védelme és a hitetlenek elleni harc. Magyarország 1515 óta az örökösödési szerződés révén *de jure*, 1526-tól pedig *de facto* is a birodalomhoz tartozott. V. Károly és Magyarország kapcsolatának vizsgálatakor föltétlenül tisztázandó kérdés, hogyan vélekedett Károly az egyetemes keresztény monarchiáról, és mennyiben befolyásolta tetteiben az erről vallott véleménye.

A XIV. században Dante vetette föl az egyetemes kereszténység gondolatát, amely egyetemes egésznek súlypontja Itália lett volna. Fő szándéka ezzel a széttagolt Észak-Itália egyesítése volt. Dante Arisztotelész tételét fogalmazta újra, belekeverve a görög és korai keresztény római elemeket is. Az 1310-13 között készült "De Monarchia"-ban sürgette az egyetlen európai monarchia megteremtését, amely magába foglalná a keresztény országokat. Arisztotelész szerint az ember természetét tekintve közösségi lény, nem elszigetelt egyéniség. Erre épített Dante, ugyanakkor átvette Aguinóni Szt. Tamás "tranquillitas" fogalmát, amelyet megtett az egyetemes állam alapjává. A legmegfelelőbb államformának a monarchiát tartotta. Az egyetemes monarchia lehetővé tenné az európai béke megteremtését, mert

elég ereje volna, hogy az ellene vétőket sikeresen leküzdje. A közösséget mindig a kis államok veszélyezteték. Mindezeknek megoldását adja az új, egyetlen állam, amely nincs lekötve a belső viszályokkal, így fő feladata, hogy az egész közösség jólétének elérésére törekedjen. Az uralkodó pedig pártatlan és elfogulatlan mindenki iránt.⁴²

Az ő gondolatát fejlesztette tovább - korának igényei szerint Nicolaus Cusanus. A nagy skizma idején mielőbb szeretne volna az egyházon belüli szakadást megszüntetni. ~~Mivel a konstanzi zsinat /1414-1417/ erre hatékony módszert nem talált,~~ Cusanus úgy vélte, hogy az egyház és a kereszténység egységének helyreállítására csak a császár képes. Az ő feladata a rend megőrzése, a hit védelmezése a pogányok és eretnekek ellen.⁴³ Erre vonatkozó tetteit 1432-ben irt "De Concordantia Catholica" című művében fejtette ki. A pápa csak az egyházért felelős a világi dolgok a császárra tartoznak. Cusanus a császári méltóságot azért is jónak tartotta, mert a választási alapon betöltött tisztségben nagyobb biztonságot látott mint az örökléses utódlásban. Éppen a választás révén a császár hatalma abszolút.⁴⁴ De a bázeli zsinat /1431-47/ vitái, ahol az egyes országok saját érdekeik szerint alkudoztak, szétoszlatták reményeit.

A XV. századi európai fejlemények, az egyes országok megerősödése, az egymás elleni viszályok, a pápai hatalom csökkenése, az itáliai belviszály és a török fokozatos előretörése láttán érthető, hogy a kiváló humanista, Aeneas Sylvio Piccolomini így kiáltott fel: "... Ez egy test fej nélkül, egy köztársaság, törvények és előljárók nélkül ... mindegyik államnak saját fejedelme van, és mindegyik fejedelemnek meg van a maga saját érdeke... Ki fogja az angolokkal megszerettetni a franciákat? Ki egyesíti az aragóniaiakat a génovaiakkal? Ki békíti össze a németeket a magyarokkal és a csehekkel? ... Ha egy sereget vezetsz a török ellen az könnyen legyőzi, ha nagy sereget, akkor az hamarosan szétzüllik."⁴⁵

Az idézet érdekessége, hogy az egységes monarchia indokaként a törökre hivatkozik. Már a XV. században fölvetették a humanisták a "universitas Christiana" létrehozását, mint a török elleni hatásos védekezés kritériumát, és ezzel több mint egy évszázadig tartó érvelés alapjait teremttették meg. Egyik utolsó föl villanása ennek az elméletnek - nem véletlenül - szintén egy itáliainál, Tomaso di Campanellánál található.⁴⁶

A XVI. század elején kettős tendencia figyelhető meg. Egyrészt a központosításban élenjáró országok fokozatosan kialakítják önálló politikájukat, függetlenítve magukat olyan korábbi tényezőktől is, mint a pápaság

/lásd Franciaország és a gallikán egyház/, és a régi keresztény közösség szabályait lassan föl váltotta az államérdek. /Ismét csak a francia-török, francia-protestáns szövetséget említhetnénk/. Ezt fogalmazta meg világosan Machiavelli az "Il Principé"-ben. Nincs egyetemes eszme az államok fölött; minden ország úgy cselekszik, hogy a saját biztonságát és függetlenségét szolgálja. Csak az a jó fejedelem, aki ezeket az elveket követi. A helyes cél szentesíti az eszközt, bármilyen legyen is az.

Mindezt betetőzte Luther föllépése, aki az állam saját sorsának alakítását szükségesnek tartotta, de hangsúlyozta az emberi individuum fontosságát, és a hit egyetemességét az egyén felelősségére ruházta. Ezzel végleg szétrombolta a keresztény univerzalizmus megvalósításának lehetőségét.

A XVI. század elején figyelhető meg a másik tendencia megjelenése is. A török fokozatos előrenyomulása Európában, a balkáni államok eleste, a meggyöngült magyar állam tehetetlensége, egyre inkább tudatosította Közép-, Kelet-Európa és az Északi Mediterráneum népeiben, hogy a töröknek egyetlen állam nem állhat ellent. Mivel ezek a területek nagyrészt a német-római császárság, vagy annak érdekeltségéhez tartoztak, szükségszerűen formálódott a gondolat, hogy a császártól és csak tőle várhatnak se-

gitséget a török ellen. Annál is inkább, mert a fentebb vázoltak ellenére is átöröklődött a császári méltósághoz kapcsolódó hajdani hiedelemnek a hitetlenség elleni harcra vonatkozó hagyománya. Az így ismét köztudatba került "Respublica Christiana" fogalom ezúttal azonban sajátos, európai jelleget kap, amely mint fogalom a hasonló kulturájú, és sorsukban összetartozó népek egységét lett volna hivatott demonstrálni. Vagyis ez a török támadás következménye volt Európában. A császárság a tömegek számára úgy tűnt föl ekkor, mint egy utolsó lehetőség a békére a kereszténységen belül, és a török elleni győzelemre.

Ezt az újraéledő hiedelmet használta föl V. Károly a saját céljaira. Elmondhatjuk, hogy ő az utolsó középkori császár, akinek a kereszténység politikai és vallási egysége egyrészt megvalósítandó életcél, másrészt politikájának gyakorlati kiindulópontja volt.⁴⁷ Kétségtelenül volt oka, hogy azt hihesse, őt Isten vezérli a világmonarchia felé vezető úton. Az örökség révén ölébe pottyant hatalmas birodalom láttán joggal gondolhatta, hogy az az isteni akarat bizonyítéka. Erre a világbirodalmi hivatásra nevelték őt születésétől fogva. Nagy szerepe volt ebben a burgundi udvarnak, s az őt körülvevő nevelőknek, közülük is ~~is~~kettőnek: Utrechti Adorjának és a piemonti Mercurio Gattinarának. Ők mélyítették el ben-

ne a burgundiai és a Habsburg ősök példája nyomán saját fontosságának tudatát. A spanyol trón öröklése révén pedig közvetlen közelbe került a hitetlenek elleni harchoz, hisz a Katolikus Királyok személyesen vezették küzdelmüket a mórok ellen. Mint arról már szó volt, mind Izabella, mind Aragóniai Ferdinánd végrendeletben hagyta meg utódjának, hogy ezt a harcot folytassa. A "la paz general de cristianos y guerra contra infideles" kitétellel 1516-tól Károly szinte naponta szembe került,⁴⁸ erről Utrechti Adorján gondoskodott. Károly igen komolyan vette ezt a feladatot. Akárcsak nagyapja, ő is jelentősen hozzájárult Spanyolországban az egyház megreformálásához. Nemcsak a Katolikus Királyok alatt létrejött Inquizició elterjedéséről van szó, hanem arról is, hogy elősegítette a koldulórendek elterjedését - éppen a világi papok méltatlan példája nyomán kialakult rossz vélekedés miatt. Ezidőben honosodott meg az obszerváns ferencesrendi irányzat a konventuálisok helyett, a dominikánusok itt dolgozták ki rendjük szabályait megszigorító terveiket, 1540-ben pedig innen indult útjára társaival Loyolai Ignác. Mindez egy olyan szellemi élet megteremtését szolgálta, amelyet a világi emberek elé mint keresztény ideált lehet állítani. /A vallás és a szellemi élet összekapcsolódásában rejlik a spanyol egyetemek megszáporodásának magyarázata is.

Az egyetemek mint átfogó vallási műveltséget adó intézmények keltek életre./

Amikor 1519-ben Károly föllépett a császárválasztáson, meg volt győződve, hogy az ellenjelöltként induló Ferencnek nincs sok lehetősége vele szemben, hisz őt Isten választotta. Ezért is tiltakozott oly fölháborodottan, amikor Ausztriai Margit Ferdinánd jelölését fölveti. Egy 19 éves, mélyen vallásos, évszázados tradícióktól és személyes ambícióktól áthatott /s a nagy akarástól kissé elvakult/ fiatal ember várta türelmetlenül az őt - szerinte - természetesen megillető császári koronát. Az első nyilatkozataiban az egész kereszténységet akarja megvédeni, de gyarapítani is szándékozik azt. Igaz, Spanyolországba visszatérve már magyarázkodni kényszerült. Az 1520-ban összehívott corteszen úgy próbált érvelni, hogy a spanyol királyi méltóság mellé a császári címet csak azért szerezte meg, hogy a katolikus hit védelmében, a hitetlenek elleni harcban szélesebb bázisa, nagyobb ereje legyen. Így majd a spanyol dicsőség is teljesebb lesz.⁴⁹ De a spanyol rendek ezt nem akarták belátni. Nagy birodalmának fogyatékságai, az egyes örökségrészek érdekeinek ütközései ekkor villantak föl először igazán. Ám 1521 áprilisában, a wormszi birodalmi gyűlésen Károly már ismét magabiztos. A kereszténységet megvédendő fölaajánlja királysá-

gait, birtokait, saját vérét, lelkét és életét is. Néhány nappal korábban pedig így írt a birodalmi gyűlésnek: "Nem az én óhajom vagy akaratom, hogy csak egyetlen Ur legyen, és ne sok, hanem a Szent Birodalom hagyományáé."⁵⁰ Ime ismét az "un monarca, un imperio y una espada" elv. Annyit még el kell mondanunk, hogy a fiatal császár ezidőben igen erősen Mercurio Gattinara befolyása alatt állt, aki viszont az Itália központú dantei egyetemes monarchia híve volt.⁵¹

A communeros fölkelés /1520-21/ komoly intés volt Károlynak. A meginduló francia háborúk azonban minden erejét lekötötték, a páviai csata nagy katonai-erkölcsi sikerét nem tudta kihasználni. Az 1526-os Magyarország elleni török támadás révén a birodalom újabb nagy, de komoly veszélynek kitett területtel gyarapszik. 1527-ben a kifizetetlen zsold miatt serege cserben hagyja, s a katonák kifosztják Rómát. A pápa székhelyét a császár zsoldosai dúlják föl. S itt hadd mutassunk rá egy ropant fonák dologra. A császárságra, a kereszténység egyesítésére és védelmére pályázó Károly kezdettől fogva nem tudott megegyezni a pápával. A pápa ugyanis nem túl lelkesen nézte a Habsburg birodalom egyesülését, a dinasztia hirtelen megerősödését. Még kevésbé tetszett neki Károly Milanó megszerzéséért folytatott harca, mert a pápa így attól tartott - joggal -, hogy Milanót meg-

szerezve, a Nápolyt is kézbentartó Habsburgok a pápai államot bekerítik. A spanyol egyház megreformálása a király irányítása mellett szintén növelte a VII. Kelemen haragját. De a "Sacco di Roma" bebizonyította, hogy a császár erősebb, és ezt a pápának is tudomásul kellett venni.

A keresztény universalizmusról vallott nézetek ekkor, 1527-ben igen jelentős támogatást kapnak. Az európai humanisták Erasmussal együtt /akinek ekkor igen nagy tekintélye volt Európában/ szinte örömujjongásba törtek ki Róma kifosztása, és a pápa megaláztatása látán. A császár egyik titkára, Alfonso de Valdes, maga is humanista, heves támadást intéz VII. Kelemen ellen. A pápa fogságba esését mint Isten méltó büntetését tekintti, azért a sok bűnért, amelynek a pápai udvar a színhelye volt.⁵² A nagy spanyol humanista Luis Vives így ír Erasmushoz: "Krisztus egy rendkívüli alkalmat adott korrunknak, hogy megvalósítsa ideálját, hála a császár nagy győzelmének és a pápa fogságba esésének."⁵³ Arról van szó, hogy a humanisták szívesebben látták a császár irányítása alatt megvalósulni az egyetemes monarchiát, mintsem a pápa vezetése alatt. Ezt kifejezte a humanisták félelmét is a pápaság ideológiai befolyásától. Erasmusék hittek a jó császárban, a jó egyházban, amelyek révén józan eszű, művelt emberek reformokkal rendet terem-

tenek a világban. Hittek egy latin egységben, az antik filozófia és az evangélium összeegyeztethetőségében. A humanisták népszerűségük révén alaposan hozzájárultak az 1520-as évek végén a császár fölsége alatti egyetemes monarchia gondolatának elterjesztéséhez.

Viszont Károly 1529-ben, megkötve a cambray-i békét, kénytelen volt császársága első tiz évének mérlegét levonni. Állandóan csatározott, rendszerint győzött is, mégsem lett nagyobb a birodalom szinte semmivel. Az egyetemes monarchia és a kereszténységen belüli béke még elérhetetlenebb távolságra került, mint 1519-ben. Magára haragitotta a spanyol rendeket, ellentétei voltak Itáliában. Nem lett tartós a béke a francia királlyal sem, viszont maga ellen fordította a pápát is. A törökkel szemben pedig minden ígérete ellenére sem vezetett hadjáratot. Károlynak be kellett látni, hogy birodalma egyes részei és azok kormányai saját területük parancsoló államérdekeit szegeszték szembe a császári egyetemes üggyel. Ezalatt az évtized alatt Károly birodalma véglegesen spanyol központúvá lett és a spanyol befolyás meghatározónak bizonyult a császárra és politikájára.

Károly nagy realitásérzéssel rendelkezett. Fiatal éveit elmúltával, és a már említett kudarcait alapul véve, leszámolt a keresztény egyetemes monarchia

ideájával. De élete végéig megtartja és használja - minden megnyilatkozásában - a Respublica Christiana fogalmát, amelynek fő védelmezőjeként tünteti föl magát. A humanistáktól átvett jó "propagandafogás" az, amely azonban lehetővé tette Károlynak, hogy mindig a birodalom legsürgetőbb ügyében, saját lehetőségei szerint járjon el. A császár 1529-től arra törekedett, hogy a Habsburg ház dinasztikus érdekeit, és az örökölt nagy birodalmat a mindenfelől megnyilvánuló, külső-belső támadások ellen megvédje. Az egyetemes keresztény monarchia anakronisztikus ideáját fölváltotta a Habsburg birodalom megőrzésének és egybetartásának igénye. Ekkor jött rá arra is, hogy a birodalmi ábránd kergetése közben Németországban a protestantizmus komoly pozíciókat szerzett és már-már a császár tekintélyét fenyegette. Károly ezért határozta el a protestáns ügy megoldását egy zsinat keretében, amire meg akarta hívni Lutherék képviselőit is. A császár hajlandó lett volna engedni a papi nősülés és a nemzeti nyelv tekintetében. Tehát a zsinat esetében politikai, főleg a német politikai érdekeket tartotta elsődlegesnek, nem a vallásiakat.

Károly nagy külsőségek közepette meghirdetett birodalomterve bizakodást keltett - igaz rövid időre - a török elleni birodalmi segítséget remélőkben. De ez

a remény már az 1530-as évek közepén szertefoszlott,
hamarabb mint a császár fölismerte saját tervének meg-
valósíthatatlanságát.

III. fejezet

Az eddigiek során eljutottunk 1519-ig, Károly császárrá választásáig és láttuk, milyen szerepe volt ebben II. Lajosnak és magyar tanácsadóinak. Rámutattunk arra, hogy Károly érdeklődött Magyarország és a magyar királyi cím iránt. De már a császárrá választás is nagy elégedetlenséget váltott ki Spanyolországban. 1520-ban kitört a Comuneros fölkelés. Az 1521-es wormsi birodalmi gyűlésen megjelentek a magyar követek is. De hiába szónokolt Werbőczy ékes szólóan, s intette a császárt hogy kövesse Miksa példáját, Károly kénytelen volt kitérő választ adni, mondván, hogy amíg a birodalmi ügyeket rendbe nem teszik, addig ebben az ügyben nem cselekedhet semmit.⁵⁴ A török fenyegetéstől megijedt II. Lajos most maga követelte az 1515-ös házassági szerződés realizálását. Így került sor Jagelló Anna és Ferdinánd házasságára 1521-ben. Károly ez alkalomból átengedte öccsének az osztrák örökös tartományokat, s ezzel együtt a magyar-cseh trón öröklési jogát is. /1522/ Tegyük hozzá nem teljesen saját akaratából. A spanyol és a német rendek ismételt támadásai személye ellen, másrészt a Habsburg dinasztia kelet-európai érdekei megkövetelték, hogy Károly a család másik tagjának juttassa ezt a területet. Volt persze egy személyes oldala is ennek az engedménynek. Szóltunk már arról, hogy Aragóniai Ferdinánd a spanyol trónt Ferdinánd-

nak szánta, de Károly kapta meg, ugyanigy a császári koronát is. Ferdinánd viszont mindenáron királyságot akart; Károly tehát átengedte a magyar-cseh korona megszerzésének távoli és eléggé bizonytalan lehetőségét valamint a család legrégebbi birtokrészét. Nem szabad alábecsülnünk azt a hihetetlen szivósságot, amelyet Ferdinánd a királyság mindenároni megszerzésére kifejtett. Ezt volt képtelen tudomásul venni Károly is. /Még egyszer kénytelen engedni a császár, éspedig a császári trónöröklés ügyében 1550 körül./

Objektíve arról van szó, hogy 1521-ben kezdett konkrétan formát ölteni az az Ausztria központú, /közép-európai kiterjedésű/ osztrák Habsburg birodalom, amely az egyetlen tényleges erőt jelenthette a törökökkel szembeni harcban. A Mátyás féle sok nemzetiségű dunai állam tehát, ha nem is magyarországi, hanem ausztriai központtal - és Habsburg fennhatóság alatt, lehetőségében megteremtődött. Az, hogy a lehetőségből valóság lett, éppen azoknak köszönhető, akik ezt megakadályozni akarták: a francia királynak és a szultánnak.

A török veszély már 1521-ben igen fenyegetően jelentkezett Magyarországon. A szultán nagy sereggel ostrom alá vette Nándorfehérvárt. A magyar király ismételt kérésére sem kapott segítséget - Nándorfehér-

vár 1521 augusztus 21-én elesett. A császár ígéretnél egyebet nem tett. Ezidőben folytak tárgyalások Calaisban a francia király és Károly között, angol közvetítéssel. 1521. szeptember 30-án Károly a béke feltételei kapcsán megjegyzi, hogy követe minden észszerű és jogos feltételt fogadjon el ami elfogadható, mert a kereszténységen belüli béke szükséges ahhoz, hogy segítséget adhassanak a magyar királynak a török ellen.⁵⁵

Még ezen év végén a magyar diplomácia egy másik kíséretéről értesülünk. Károly követe, a badajozai püspök, Londonból jelentette 1521. december 12-én, hogy a magyar király követe fölkereste Wolsey biborost és kérte, hogy járjon közbe a császárnál Magyarország megsegítése ügyében. A biboros válaszában azt tanácsolta, hogy mivel a török elleni háború fő akadálya a francia király, később szerződést Lajos a császárral, az angol királlyal és a pápával a franciák ellen. A biboros nyíltan megmondja, amíg a francia királyt le nem győzik, a török elleni harcról szó sem lehet. A magyar követ ebbe bele is egyezik, s a püspök utasítást kér a császártól, mely feltételek mellett kösse meg a szerződést.⁵⁶

Károly 1521. december 20-án válaszolt Genfből. Elmondta, hogy igen jó lenne, ha franciák ellen a magyar és lengyel királyt meg tudnák nyerni. Utasította diplomatáját, kérdezze meg a magyar követet milyen feltételek

mellett hajlandó a szerződésre. Ha ez kész, küldjék el hozzá megtekintésre és jóváhagyásra.⁵⁷ Az ügy lezárását a badajozói püspök 1521. december 29-én Károlyhoz küldött válaszából tudjuk, aki elmondta, hogy semmiféle megállapodás nem jött létre, mert a magyar követ elutasított, hogy a francia királlyal találkozzon.⁵⁸

1522-ben a Habsburgok aktivitása Magyarországon megélénkült. Júniusban Lajos feleségül vette Habsburg Máriát. Hogy a Habsburg család Magyarország iránti jóindulatát bebizonyítsák, fölvetették, hogy a magyarok indítsanak hadjáratot a török ellen. Februárban Károly levelet ír Lajosnak és ebben pénzt, hadisegélyt, sőt személyes eljövételét is igéri neki, vagy ha mégsem tudna eljönni, akkor Ferdinándot küldi, erős sereggel.⁵⁹

1522. március 23-án Nürnbergben gyűlt össze a következő birodalmi gyűlés, ahol újból fölmerült a török elleni támadás ügye és a segély kérdése - de a császár és a rendek megegyezni ismét nem tudtak. Károly érvelése szerint a birodalom erre a nyárra már úgysem tud nagyobb segélyt adni, kisebb erővel pedig a törököt erős Duna és Száva menti állásaiból nem lehet kivetni.

1522 nyarán újabb komoly vész rázza meg Európát. A török ostrom alá vette Rhodosz szigetét és elkeseredett ostrom után - a johannita lovagok minden hősiessége ellenére - elfoglalta a magára hagyott szigeterődöt.

Károly augusztus 25-én levelet írt egyik hívének, Poupet de la Chaux lovagnak. Ebben említette, hogy a sziget ostromáról a johannita nagymester leveléből tud, s bár világosan látta, hogy a sziget eleste megnyitja az utat Nápoly, Szicília és egész Itália felé, /mint ahogy Nándorfehérvár eleste az előző évben Magyarország felé nyitotta meg/, segítség helyett ismét csak hangzatos ígéreteket tett.⁶⁰ Igaz, Károly ezidőben Spanyolországban volt, és az ottani ügyek - főleg a spanyol érdekek alapvetően meghatározták döntéseit. Adorján pápa 1522. december 16-án írt a császárnak, amelyben szemére vetette, hogy a török az egész kereszténységet fenyegeti említi Magyarországot és Rhodoszt/ és sajnálatos, hogy éppen a császár, a kereszténység feje támogatja ebben a hitetleneket azzal, hogy más fejedelmekkel hadakozik.⁶¹ Károly válaszában arra hivatkozott, hogy a francia király Itália ellen készül, különben is olyan lehetetlen békefeltételeket támaszt, hogy azokat képtelenség elfogadni.⁶²

Az 1522 őszi birodalmi gyűlés kisebb segílyt ugyan megszavazott Magyarországnak az 1523-as évre, de olyan feltételeket szabott a magyaroknak, amit az adott időben képtelenek voltak teljesíteni /az ország pénzét föl kellett volna javítani, tűzérséget kiállítani stb./⁶³ Az 1523-24-es nürnbergi gyűlésen ismét részt vesznek

a segélykérő magyarországi küldöttek. De a döntést az év végére tervezett speyeri gyűlésre halasztották, a gyűlést pedig előbb 1525 szeptemberére, majd 1526 májusára napolták el.⁶⁴

A helyzet igen sajátos. Ferdinánd és magyarországi hívei a császárra és annak segítségére hivatkoznak. A birodalmi rendek viszont addig nem hajlandók segíteni Károlynak - azaz öccsének, míg a császár a vallás kérdésében nem enged. A sorozatos ígéretek beteljesületlensége miatt aztán Magyarországon egyre erősebb Habsburg ellenes hangulat alakul ki. Ebben része volt Szapolyainak és a köznemességnek is. Ferdinánd tehát könyörgött Károlynak, hogy segítsen, közben éberén figyeli a magyarországi helyzetet.

Károlynak igen jól szervezett diplomata testülete volt. Így Ferdinánd mellett ott találjuk egy emberét, aki a helyzetről tájékoztatja. J.Hannart gróf 1524. március 13-án számolt be arról, hogy a török Magyarország elleni támadásáról jöttek hírek. Hozzátette azt is, hogy ha Magyarország és a hozzákapcsolódó országok, ha csak segítséget nem kapnak - amire kevés remény van - el fognak veszni. Egyes hírek szerint a török a tengeren, Nápoly és Szicília ellen is támadni akar.⁶⁵ Hannart jelentéséből értesülünk egy másik érdekes hírről is. Ennek megértéséhez tudni kell, hogy I. Ferenc francia király

a császár elleni harcában igyekezett mindenfelé szövetségest keresni. Így került kapcsolatba Dániával, Lengyelországgal és Magyarországgal is. Bár e kapcsolatok mindig másodrendű szereppel bírtak, a franciák soha nem hanyagolták teljesen el ezeket az országokat. 1524 elején Ferenc Magyarországra küldte követét Anton Rincont, aki Lengyelországból jött, hogy megpróbálja megnyerni II. Lajost Károly ellen. J.Hannart április 13-i levelében már erről a kísérletről számolt be a császárnak.⁶⁶ De ahogy a császárválasztás kapcsán sikertelenül járt a francia kísérlet, úgy most is ugyanerre a sorsra jutott.

I. Ferenc a császár ellen 1525-ben csatát vesztett Páviánál és maga a király is fogságba esett. Ez volt az oka, hogy minden keresztény lelkületet félretéve Ferenc a Habsburg ház legerősebb ellenfeléhez a szultánhoz fordult segítségért. "...Ha a magyar király vereséget szenvedne a nagy császártól, akkor szembeszállhatnánk a spanyol királlyal és visszavághatnánk neki. Kérjük és kívánjuk, hogy a világ nagy császára tegye meg nekünk azt a kegyet, hogy visszaveti ezt gőgös /uralkodót/ és mi ezentúl lekötöztetett szolgálói leszünk a nagy császárnak...".⁶⁷ Itt szeretnénk hangsúlyozni, hogy a török, Ferenc kérése nélkül is megtámadta volna Magyarországot. De hogy 1526-ban sor került volna-e rá, azt ma már nem lehet megállapítani.

1526-ban előbb Augsburgban, majd Speyerben ülésezett a sokat halogatott birodalmi gyűlés. Ez utóbbin a rendek ugyan kifejtették hajlandóságukat a segélyre, de végül is kijelentették, hogy az alattvalók engedetlensége /a parasztháború/ miatt sem pénzt, sem sereget nem adhatnak. Abban viszont egyetértett a gyűlés, hogy Magyarországot ilyen nagy veszélyben magárahagyni nem szabad. A császár felfogása is változatlan volt. Június 11-én a pápához küldött követét arra utasította, hogy ha a pápa a török Magyarország elleni támadásáról szólna, mondja el, a legjobb megoldás az lenne, ha a pápa keresztshadjáratot hirdetne a török ellen.⁶⁸

A szultán seregeivel megérkezett. A belső megosztottsággal küzködő ország erejéből nem tellett nagy sereg. A mohácsi sikon az előző 36 év lassú haldoklásához képest gyorsan, alig 3 óra alatt elhullott a magyar állam nemeseinek - tisztségviselőinek java része. Nem először vesztett el fontos csatát az ország. Nem most történt elsőként, hogy a király is áldozatul esett. /Várna 1444/. Ami Magyarország számára jóvátehetetlenné tette a mohácsi csatát az az volt, hogy a magyar belpolitikának végletekig kiélezett periódusa, és az európai politikai helyzet rendkívül feszült időszaka egybeesett. ~~Abban~~ az európai államok, szomszédok nem voltak elégé érdekeltek, hogy az önálló magyar királyságot segít-

sék, de abban már igen, hogy a gazdátlanná vált ország ne kerüljön a Habsburgok kezére. Az európai hatalmi egyensúly Páviánál amúgy is megrendült helyzetét csak tovább rontotta Ferdinánd öröksége. Szapolyai nem személyes tulajdonságai révén vált egyszerre értékes figurájává az európai politikai életnek, hanem azáltal, hogy ő a n e m H a b s b u r g erőt, sőt, hamarosan a Habsburg ellenes erőt képviselte. Az pedig Magyarország földrajzi helyzetéből következett, hogy a Habsburgellenes uralkodónak a törökkel szövetségre kellett lépni.

IV. fejezet

A történeti kutatások Károly uralkodását elemezve föltárták, hogy 40 évi uralkodása alatt mintegy 17 évet töltött Spanyolországban, a többit Németalföldön, Itáliában, Németországban stb. Mivel 1517 és 1529 között csaknem 10 évig volt Spanyolországban, /az 1520-1522 közti távollétét kivéve/ ezt az időszakot szokták Károly spanyol korszakának is nevezni. Kétségtelen, hogy a 10 év és az a gazdasági, politikai, társadalmi környezet, amely körülvette, meghatározónak bizonyult uralkodása későbbi alakulására is. De Károly intézkedései, politikája legalább ennyire döntőnek bizonyult^{ak} Spanyolország fejlődése szempontjából. Az általa eredetileg tervezett, Burgundia központú birodalom helyett spanyolcentrikus államalakulat jött létre. Igaz, a császár intézkedései nyomán kialakított kormányzervek és az egész államapparátus sok tekintetben a burgund minta átvételét mutatták, alapjaiban mégis egymás, eltérő - sajátos központi hatalom jött létre.

A spanyol fejlődés már említett jellegzetessége, hogy az arabok kiűzése - azaz folytonos háborúk révén jött létre. Így a terület felszabadulása után népes városok kerültek az uralkodó kezére, amelyek a további háborúk idején katonai, közigazgatási központként működtek. Vagyis itt nem a városfejlődés jólismert, európai típusával találkozunk. Ezek a települések nem a tár-

szociális méretű munkamegosztás, az ipar és mezőgazdaság különválása révén jöttek létre. A városon belül a polgárság, az iparos - kereskedő osztály meglehetősen gyöngye, és jelentős része mór-zsidó etnikumú. A fejlődésnek induló kasztíliai városi fejlődést törte derékba az 1520-21-es comuneros felkelés bukása. Károly kormányzata ezzel egy csapásra megfosztotta magát és az alakulóban lévő központi hatalmat alapvető belső erőforrásaitól. Mivel a XV. század végén, és a XVI. század elején a mór és zsidó elemeket kiűzték az ibériai félszigetről /a reconquista után visszamaradt és keresztény hitre áttérni nem akaróknak el kellett hagyni az országot/ a pénzügyi és kereskedelmi élet szükségszerűen került át idegen nemzetiségűek kezébe.

Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd uralkodása alatt sikerült a főnemességet megfékezni - első sorban a repartimiento rendszerrel, amely a birtokok adományozásának, illetve a visszahódított földek szétosztásának sajátos, spanyol rendszerét jelentette. A királyi birtokadomány csak külön kiváltság révén volt örökös, egyéb esetben visszaszállt a koronára. Ennek segítségével a grandok politikai szerepét behatárolták, de nem szüntették meg. A kis- és középnemesség, amely a mayorazgo, az elsőszülöttség törvénye miatt nemesi kiváltságain kívül szinte semmivel nem rendelkezett, na-

gyon jól megélt az évszázadok óta tartó, - biztos jövedelmet adó - katonáskodásból. Így a központi hatalom számára például a magyarországihoz hasonló politikai erőket nem képviselt.

A nemesség és a polgárság mellett a harmadik rendet alkotó papság erejét szintén a Katolikus Királyok alatt sikerült megfékezni. A inkvizíció - mint a központi hatalom közvetlen eszköze az egyház belső ügyeinek rendbetartására - a sajátos spanyol intézmények egyik legkiemelkedőbbike. Mivel még Ferdinánd idejében a három egyházi lovagrend nagymestere a király lett, az állam egyház feletti befolyása az 1400-as évek végére megszilárdult, megelőzve ezzel Franciaországot és Angliát.

Károly a 20-as években kialakítja a spanyol állam sajátos irányítási szervezetét, amely a Katolikus Királyok elkezdte irányzat és a burgundi minta keverékéből jött létre. Azt mondhatjuk, 1530-ig, Gattinara haláláig, a különböző hivatalok élén nem spanyol, hanem főleg németalföldi tisztviselők álltak. Államapparátusa révén Károly külügyi és hadügyi tekintetben viszonylag szabadon mozgott. De már pénzügyi téren helyenként a cortes, a rendi gyűlés akadékoskodásával kellett szembenéznie. A hatalmában korlátozott, de politikai intézményeinek birtokában maradt nemesség rendre megszavazta Károlynak a

kivánt adókat, kivéve ha a saját adómentességéről volt szó. A királynak viszont ez nem volt elég. Mivel belső erőforrásait a formálódó spanyol abszolútizmus részben tönkretette, a megmaradt rész pedig nem volt elég a Habsburg ház nagyhatalmi politikájához, Károly első sorban külső tényezőkkel kívánta pótolni a hiányt. Első sorban Németalföld, Itália, és a gyarmatok jövedelmével, illetve a dél-német és itáliai bankárok kölcsöneivel. Hogy ez milyen sikerrel járt, arra majd külön kitérünk. Tény viszont, hogy a létrejött fejlett bürokratikus államszervezet éles ellentétet képezett az alapját képező kasztíliai társadalom rendi szerkezetével.

Károly a comuneros fölkelés leverése után igyekezett "jó" spanyol királyként ténykedni. 1522-ben Ferdinándra ruházta az osztrák főhercegséget és ezzel együtt a magyar-cseh korona örökösödési jogát, valamint megbízta távollétében a német birodalom ügyeinek intézésével is. Ő maga pedig a franciák elleni háborúval foglalkozott. A váltakozó szerencséivel folyó háború 1525-ben a páviai csata váratlan fordulatával, és az azt követő madridi békével - látszólag - lezárultnak tűnt.

De az európai erőviszonyok nem engedték meg a Habsburg hegemonia ilyen aránytalan térnyerését. A fogságból alig szabadult I. Ferenc különösebb nehézség nélkül fogta össze a cognac-i ligába a Károly ellenes ha-

talmakat, Franciaországot, a pápát, Velencét, Firenzét és Milánót. Ahelyett, hogy béke lett volna, ismét háborúskodni kellett Károlynak. Ebben a helyzetben következett be a mohácsi csata, és II. Lajos halálával a magyar-cseh trón megüresedése.

V. Károly 1553-ig, amikor a birodalom ügyeit gyakorlatilag átengedte Ferdinándnak, Magyarországot az uralma alá tartozó terület részének tekintette. Már utaltunk rá, hogy 1519-ben az innsbrucki kormányzóságtól érdeklődött a magyar királyi cím viselésének jogosságáról. Ez a szemlélet meghatározó Károly intézkedéseiben. Mivel azonban a császár számos más területet mondhat a magáénak, ezek mindenkori érdekei - a birodalmi napi politika tükrében bizonyos sürgősségi sorrendet alakítottak ki. Itt azt lényeges hangsúlyozni, hogy ez a sorrend nem állandó, ha tehát egy adott pillanatban Magyarország az utolsó helyen állt, más körülmények között viszont azt látjuk, hogy Károly politikájának lényegi részét alkotta. A másik nagyon fontos tényező, hogy a sorrend meghatározását nem mindig az illető tartomány, ország adott belpolitikai fordulatai döntötték el, hanem főként a Habsburg ház dinasztikus érdekei.⁶⁹ Ezek a dinasztikus érdekek a tartományok számára sokszor nem voltak előnyösek, a legoptimálisabb esetben is csak a Habsburgok és tartományaik céljainak egybeeséséről beszél-

hetünk - mint például Magyarországon a török elleni harc esetében. De már a megoldást illetően alapvető különbségek mutatkoztak. Ez a bonyolultság nyilvánult meg a magyar segélykérések esetében is az 1526 előtti időben. Károly a fennálló szerződések ismeretében - és II. Lajos fiatal korát tekintetbe véve, nem látott közeli lehetőséget a magyar-cseh trón megszerzésére. Ezért mint potenciális birodalmi területet figyelemmel kísérte, de még a keresztény egyetemesség fennhangon hirdetett eszméje sem tudta arra rákényszeríteni, hogy konkrét anyagi segítséget küldjön. Mivel Ferdinánd a magyar segélykérések nyomán rendre a császárra hivatkozott, a Habsburg család igen népszerűtlenné vált 1526-ra a magyar nemesség nagyrésze előtt. Az érdekek bizonyítására ellenpéldaként hozhatjuk a horvát - szlavón végeket, amelyek Ausztria védelmében konkrét jelentőséggel bírtak. Ezeket 1522-től gyakorlatilag elszakították a magyar kormánysszervek hatásköre alól.⁷⁰

A nagyon is alapos anyagi érdekelttség a döntő Károly politikájában a magyar ügy iránt. Nem elfogadható az az érvelés, mely szerint a császárt a közép-európai térség nem érdekelte, és csak a franciák ellen Észak-Itáliáért folytatott háború foglalkoztatta.⁷¹ Károly nem egyszerűen területszerzésre törekedett. Az ibériai Habsburg birtok és a család közép európai tartományai

között összekötő, központi helyen terült el ez a rész. Milánó és Lombardia megszerzése a Károly-Gattinara féle tervben a nagy "Respublica Christiana" szíve lett volna, a franciák számára viszont ez a teljes körbeke-
ritést jelentette. A császár hadjárataihoz igénybe vette Ferdinánd erőit is, amelyet az osztrák örökös tartománnyokból merített.

II. Lajos halála a császárt - de Ferdinándot is váratlanul érte. Az első reagálások bizonyos rögtönzést mutattak, de azután a Habsburg "családi gépezet" /Károly, Ferdinánd, Mária/ magára talált. A császár számára az volt a probléma, hogy a cognac-i liga elleni harcot nem hagyhatta félbe, de családja magyar trónért folytatott évszázados küzdelmét sem akarta semmissé tenni azáltal, hogy egyszerűen átengedi János kezére az országot. Végül a császár tisztában volt a segítségnyújtás várható spanyolországi nehézségeivel is, mind pénzügyi, mind politikai téren.

Ferdinánd a sokéves várakozás után végre egy elérhető korona közelébe került. A biztosnak látszó spanyol királyság és a pillanatra fölillant császári korona semmivé válása után hosszú időn át be kellett érnie az osztrák főhercegi címmel. 1526-ban úgy érezte, most valóban eljött az ő ideje. Annyira percre tájékozott volt az európai ügyekben, hogy Károly engedélye és segítsége

nélkül nem mert intézkedni. Ekkor írta hosszú levelét, amelyben bátyjának elmondta a mohácsi csata és II. Lajos sorsának alakulását, s az általa időközben tett intézkedéseket. Felvázolta a lehetőségeket, a törökkel kötendő fegyverszünetet is idesorolva. De mindehhez Károly határozott utasítását kérte. A török veszélyre hivatkozva, amely nemcsak Magyarországot is fenyegeti, javasolta, hogy Károly próbálja befejezni háborúját a francia királlyal.⁷² Ferdinánd saját magyar királlyá választását éppen a császár tekintélyének fénykörében kívánta biztosítani. Mivel a Mohács előtti években az ígért segélynyújtás elmaradt, Károly és Ferdinánd elég népszerűtlenek voltak. Ezért kérte levélben külön is a császárt, hogy az általa néven nevezett magyar főnemeseknek külön is írjon levelet. Engedélyt kért a császártól, hogy a török elleni harcra gyűjtsenek Németalföldön, ami szintén jellemző a családi szálak összefonódására.

Mária királynő, aki férje halála után éppúgy, mint élete későbbi alakulása során, számos alkalommal tanúbizonyságát adta politikai éleslátásának, október 31-én felhívást intézett az ország nemeseihez. Ebben inti őket minden elhamarkodott döntéstől, és az ország jövőjét illetően a Habsburg ház erejét és a császár hatalmát állította eléjük. "... semmit inkább nem óhajtunk,

mint hogy e nemes ország és a magyar nemzet, egykori dicsőségét s szabadságát, elveszett váraival együtt visszanyerje, minek isten segedelmével leendő véghezvitelére azon kedves bátyáink mind saját magok, mind országaik s tartományaik, sőt az egész római birodalom minden erejét, tehetségét, gazdaságát szives örömmel fognak igyekezni fordítani."⁷³ A Habsburgok királyválasztási "kampányának" ezen, talán legfontosabb érvét, nevezetesen a török elleni császári támogatást - maga Károly is megerősítette. A rendekhez intézett levelében sajnálkozását fejezi ki királyunk halála miatt, de azonnal inti is őket, hogy ne szomorkodjanak, mert Ferdinánd személyében rátermett uralkodót kapnak, aki az országot megvédi, "... s akit mi erőnkkel soha el nem hagyunk, miért e részben máris a legnagyobb készületben vagyunk, s magunk és alattvalóink erejét oda kezdjük irányozni, hogy amennyire a dolog nagyságához képest lehet a törököt rövid időn s gyorsan elverjük a küszöbötök előtt, sőt, ha isten segít, határszéleitektől is messze tartsuk; így öcsénket ezen országok és tartományok békés birtokába helyezzük."⁷⁴ A fenti sorok tartalmát illetően, a császár szubjektív szándékának őszinteségét nem vitatva, elsősorban a propaganda jelleget kell kiemelnünk, mivel a már vázolt, nyilvánvaló okok miatt, Károly belátható időn belőli fegyveres segítség-

gét nem lehetett remélni. Ő maga sem hagyott effelől kétséget az idézett levél után négy nappal, Ferdinándhoz intézett őszinte válaszában. A főherceg intézkedéseit helyesli, támogatásáról biztosítja. De mindennek feltétele az itáliai ügyek elrendezése; mivel pénzt a háború elnyelte, csak ígérni tudja, hogy mielőbb újabb összeget szerez, és azt küldi el öccsének. Addig az legyen türelemmel, és - kérte a császár - a törökkel ne kössön fegyverszünetet, csak közvetlen, nagy támadás esetén. Ha ilyen nem fenyeget, akkor a kezén lévő területek megvédésével érje be.⁷⁵ Ez a türelemre intés Károly részéről időnyerést takar, hogy haladékosan nyerve, valóban pénzt és egyéb segélyt nyújthasson a család új szerzeményeinek biztosítására.

1526 november 10-én Szapolyait a magyar nemesek döntő többsége királlyá választotta. A magyar trónt macskul akaró Ferdinánd azonban nem vesztette el reményét. A Szapolyait adázul gyűlölő Báthori István nádor és néhány főúr segítségével decemberre Pozsonyban országgyűlést hívott össze. Erre küldött követeinek utasításában saját érdemeit és rátermettségét hangoztatta és ismételten kiemelte "... mi ezen országot nem annyira birodalmunk terjesztése miatt óhajtuk magunknak, hanem inkább azért, hogy az ország lakosainak mindnyájuknak hasznára lehessünk, azokat javaik, jószágaik s va-

gyonukban öregbithessük, megóvhasuk; Nándorfehérvást az ország többi elveszett helyeivel együtt viaszasze-rezhessük, nekik visszaadhassuk, és így őket a béké-be, nyugalomba, előbbi szabadságukba visszaállithas-suk, minek teljesítésében úgy - miként mondtuk, sem a császári felség, sem a birodalom többi fejedelmeinek segítsége részünkre nem fog hiányozni..."⁷⁶

Az események menete ismert. Ferdinándot 1526 de-cember 16-án szintén megválasztották magyar királlyá. Károly öccséhez irt december 28-i levelében még csak a cseh királlyá választásához gratulált, és tájékoztatta, hogy segítségére küldi hűséges emberét Don Antonio de Mendozát, akit megbízott a magyar rendekkel való tár-gyalással is. Egyben azt is hozzátette, hogy a szóba-került a személyes találkozó lehetősége közte és a pápa között, de nem nagyon hisz VII. Kelemen igazi béke szán-dékában, ő viszont mindenre kész ennek érdekében.⁷⁷ Ez utóbbi mondat nyilván Ferdinánd előtt igazolta, hogy a császár valóban igyekszik öccsén segíteni. Három nappal később már Ferdinánd megválasztásáról értesülve köszö-nő levelet intéz a magyar és a horvát~~k~~ rendekhez.⁷⁸

Egy ilyen köszönőlevél példánya 1527-ből föllelhető a simancasi iratok között is. Igen érdekes a megfogalma-zása a rendeknek szóló változatban: "... szívünk leg-nagyobb örömével vettük a hírt, hogy ti fivérünket ki-

rályotokká választottátok és fogadtátok, ami által lel-
künket annyira lekötöztétek, hogy immár nagyobb gyor-
sasággal rendezzük el erőinket, hogy azok által az el-
lenségben bosszút állhassunk, területekről elűzhessük
és ... a nektek okozott kárt megtéríthessük..."⁷⁹ Le-
velének némiképpen módosított változatát eljuttatja hat
magyar főúrhoz is. Ebből megtudjuk, hogy a császár ko-
molyan aggódott a magyar trón megszerzésének nehézsé-
gei miatt. "Miközben a legnagyobb nyugtalanságban vol-
tunk és féltünk, nehogy valami lázadás törjön ki közte-
tek a királyválasztás miatt, lelkünk nagy örömevel fo-
gadtuk a nagyon kiváló elhatározásokat, amellyel maga-
tok és az állam ügyein segíteni akartatok; az ebben az
ügyben tanúsított és felséges fivérünk iránti buzgósá-
godért a legnagyobb hálával tartozunk, amit alkalomad-
tán viszonzni fogunk."⁸⁰ Mindez azt is elárulja, hogy
a császár Ferdinánd megválasztása után sem látta meg-
nyugtatónak a helyzetet, és fivére helyzetét erősiten-
dő küldte szét az ismertetett hálálkodó és jutalmat i-
gérő leveleit.

Ha tehát sereget nem is adott, annál közvetlenebb
módon - saját személyét és tekintélyét latba vetve -
támogatta a Habsburg befolyás kialakulását az ország-
ban. Antonio de Mendoza nemcsak leveleket és üzenetet,
de 1000 000 aranyat is vitt magával - ennyit tudott

Károly hirtelen összeszedni - amely öccse helyzetén 1526 őszén valóban segített is.⁸¹ De a császár nem becsülte le Szapolyai jelenlétét és a kettős királyválasztás előidézte polgárháborús veszélyt sem. Ráadásul átlátta, hogy Szapolyai - Ferdinánd támadása esetén - szükségszerűen külső támogatás után fog nézni, a Habsburgok ellen pedig fő szövetségesként a török kínálkozott. Ezért intette öccsét, hogy az adott helyzetben - 1527 tavaszán - egy okos kompromisszum hasznosabb lenne a dinasztia számára "... ezáltal nagy költségeket és nagy veszélyeket lehetne kikerülni, s hogy ennél is többet mondjak, meggyőztetni a vajda cselszövényeit, ki a törökhöz csatlakozván, az adófizetés felajánlásáért segítséget nyerhet tőle ... először is kegyelmed örökös tartományainak megrontására."⁸²

Ehhez a kijelentéshez elsősorban azt kell hozzátenni, hogy Károlynak ekkor még eszébe sem volt Jánost királyként elismerni. Nem fogadta János hozzáküldött követeit, illetve egyetértett Ferdinánddal, aki Szapolyai követeit nem engedte tovább.⁸³ De a trón biztosítása, időnyerés és a János-török kapcsolat megakadályozása érdekében nem tekintette haszontalannak az általa tanácsolt megegyezési kísérletet. Hangsúlyozzuk, taktikai okokból. Jó másfél hónappal később ugyanezt írta öccsének,⁸⁴ majd 1527 nyarán részletesen feltárta neki saját

helyzetét, erőfeszítéseit az általános béke létrehozására, /ez a császár kedvenc kifejezései közé tartozott: *une bonne paix universelle*/ amely előfeltétele annak, hogy Ferdinándot komolyabban megsegítse. Sajnos, a francia király nem hajlandó az egyezkedésre sőt, figyelmezteti öccsét, ismét megpróbál szövetkezni a német fejedelmekkel és Szapolyaival is. Ezt föltétlenül meg kell akadályozni.⁸⁵ A levél egyik érdekes kitétele rávilágít egy eddig nem kellőképpen hangoztatott tényre. Nevezetesen arra, hogy Károly a pénzbeli, erkölcsi és tapasztalati segítség mellett saját, jól képzett diplomatáival is segítette Ferdinándot. Antonio de Mendoza nevét már említettük, ebben a levélben pedig Salinas nevű emberéről szól elismeréssel, akit öccse a legkülönbözőbb ügyekben használhat.⁸⁶ Bővebben szólunk még erről az 1530-as évek tárgyalásai kapcsán, amikor ez a jelenség még szembe-
vetőbb lesz.

Ferdinánd serege 1527 nyarán szinte akadálytalanul vette birtokába a Duna-menti várakat, majd magát Budát is /augusztus 20/. Szeptember 27-én pedig Tarcalnál, majd Tokajnál szétverte Szapolyai haderejét s ezzel gyakorlatilag az ország nagyrészt megszerezte. Miközben ő bátyja tanácsaival ellentétben fegyveresen küzdött ellenfele ellen, Károly Spanyolországból ismét levelet küldött neki. Örömet fejezte ki a magyar ügyekről érkezett jó hi-

rek miatt, de ismételten intette, hogy a fegyveres akciókkal vigyázzon, mert könnyen meglepetés érheti, inkább a békés utat javasolja, bár az lassabb, de biztonságosabb. Saját helyzetéről azt írta, hogy ügyei állása miatt egyelőre nem tud segítséget küldeni, /ami a pápa ellen vezetett s a "Sacco di Roma" jólismert eseményeibe torkollott hadjárata utáni teljes pénzügyi csőd ismeretében teljesen érthető./ Ezért mináskettőjüknek a maguk területén kellett helytállni. Viszont ismét Ferdinánd segítségére küldte Antonio de Mendozát, hogy addig vegye igénybe a szolgálatait, ameddig szükségesnek tartja.⁸⁷

Igen értékes támogatást nyert Ferdinánd bátyjától diplomáciai téren. A császár ugyanis, politikai, katonai erejénél fogva alapvetően befolyásolta az európai országokat, uralkodókat annak érdekében, hogy Ferdinándot ismerjék el az egyetlen magyar királynak, vagy legrosszabb esetben is semlegesek maradjanak. A Szapolyait eleinte támogató pápa Károly fogságába esve kénytelen ettől eltekinteni. De amikor 1527 novemberében kiszabadul és elmenekül, akkor ismét János támogatójának tekinthető, egészen addig, míg meg nem egyezett Károlylyal 1529-ben. A lengyel király igyekszik semlegesnek látszani, bár korábban Szapolyaival igen jó kapcsolatban volt. Károly - nyilván figyelmeztetésül - levelet

intézett hozzá, amelyben kérte, hogy addig amíg ő nem tud komolyabb segítséget küldeni Ferdinándnak, addig Zsigmond pártfogolja öccsét.⁸⁸ Zsigmond csak 1528-ban, János elmenekülésekor állt ki János mellett, és segítette a csapattoborzásban. Velence is szimpatizált Jánossal, de egyúttal följajánlotta a császárnak, hogy támogatja Ferdinándot.⁸⁹ Csak amikor erre az ajánlatra nemleges választ kapott, akkor üdvözölte Jánost, mint Magyarország királyát, és ez az óvatosság jellemezte a későbbiekben is. A bajor hercegek szintén szövetségest láttak Szapolyaiban, de a mindenkori hadieseményektől függően osztották meg figyelmüket a császár, János és I. Ferenc között.

Az eddigiek során láttuk, milyen segítséget nyújtott Károly Ferdinándnak. Kettejük kapcsolatának azonban mindvégig voltak kölcsönös elemei. Itáliai hadjáratai közepette Ferdinándot többször is kérte, hogy jöjjön a segítségére az örökös tartományok fegyvereseivel.⁹⁰ Azt lehetne mondani, hogy a magyar-cseh ügyekre való tekintettel Károlytól "fölméntést" kapott 1526 végétől, de 1527 augusztusában már ismét az itáliai ügyekről írt Ferdinándnak,⁹¹ novemberben pedig nyomatékosan felszólította, hogy az itáliai ügyekben segítse őt.⁹² Tegyük hozzá, hogy a cseh korona megszerzése még fokozta is a pénzbeli és katonai segítség lehetőségét.⁹³ Ferdinánd

valóban meg is tett mindent a császári testvér utasításának megfelelően. Az így nyújtott segítség nagyságát és befolyását Ferdinánd kelet-európai ügyeinek alakulására mindenképpen érdemes lenne konkrétan megvizsgálni. Ha kétségtelen túlzás is az 1544-ben, a crépy-i béke és szultánnal folytatott tárgyalások hírére dühösen kitörő Ferdinánd állítása, miszerint, ha nem kellett volna állandóan a birodalom érdekében hadakoznia, már régen fölszabadította volna egész Magyarországot, - az biztos, hogy az évek folyamán jelentős erőt fordított országaitól idegen célokra.⁹⁴ Azaz - annyi köze volt hozzá, hogy a Habsburg dinasztia érdekeit szolgálta.

1528-ra az ország nagy része Ferdinánd kezére került, - akkor úgy tűnt - végleg. Károly tanácsai ellenére öccse a fegyverekre bizta a döntést. Ha nagy seregre nem is tellett - János ellen elégnék bizonyult a néhány-ezer ember, maga Szapolyai is elmenekült. Mégis a császárnak lett igaza. Amikor már úgy látszott, semmi akadálya Ferdinánd magyar királyságának, megindult seregével a szultán, hogy benyújtsa ellenvéleményét.

V. fejezet

Az előzőekben már volt szó Károly döntéseinek és politikájának meghatározó tényezőiről. Szándékosan csak utalásokat tettünk ezek legfontosabbikáról - a pénzügyi feltételekről, jóllehet a császár politikájának eszesélyességét, ellentmondásosságát éppen e kérdésben kell keresni. Annál is fontosabb ez, mert Károlyval kapcsolatos külföldi - de főleg az utóbbi időben egyre szaporodó - hazai szakirodalomban sajnálatos téveszmék honosodtak meg, és váltak axióma szerű közhelyekké. Szó esik ezekben fantasztikus délnémet bankkölcsonokról, az Indiák aranyáról, Németalföld és Itália csodás jövedelmeiről, valamint Károly óriási adósságairól és a pazarló udvartartásról. Csak éppen a lényeg maradt el rendszerint, az uralkodó bevételeinek és az egyes események kapcsán rendelkezésre álló pénzforrásoknak a konkrét egybevetése, ami a politikai, katonai események legfőbb meghatározója volt. E tanulmányban nincs lehetőség Károly egész uralkodását áttekinteni a fenti szempont szerint, de megkíséreljük vázolni a császár pénzügyeit az 1530-as évek végéig. /A konkrét gazdasági elemzések fontosságát bizonyítják a közelmúlt kutatási eredményei, amelyek föltárták, hogy a törököknek pénzügyileg ráfizetéses volt Magyarország elfoglalása és a hódoltsági területek fenntartása. A bevételek és a kiadások közti különbséget úgy szállították ide a szul-

táni udvarból. Ha megvizsgáljuk a kérdés politikai vetületét, azt látjuk, hogy a török birodalomnak érdeke volt az adott helyzet fenntartása - még ilyen pénzügyi feltételek mellett is.^{95/}

Károly birodalmát vizsgálva szembetűnő, hogy a császári cím ellenére valójában külön-külön uralkodója az egyes országoknak, amelyeken belül külön adminisztratív szervek léteztek. Az igazgatási nehézségeken túl az alapvető problémát az jelentette, hogy nem volt birodalmi pénzügyi rendszer, amelyben minden terület a maga bevétel-kiadás kvótájával, birodalmi adó- és vámrendszerével hozzájárulhatott volna egy központi kormányzat kialakításához. Károly személye volt az egyetlen közös tényező, és a Habsburg dinasztia érdekeinek megfelelően gazdálkodott az egyes országok bevételeivel. A legfontosabb tényező az volt, hogy a területek politikai súlya a birodalmon belül nem állt arányban a fenntartásukhoz szükséges pénzmennyiséggel és főként nem azzal az összeggel, amely területükről begyűjthető volt.⁹⁶ Ennek következtében igen nagy aránytalanságok alakultak ki. Károly uralkodása vége felé a csőd azért következett be, mert az egyes területek fenntartása többbe került, mint amennyit a birodalom adni tudott.

A császár uralkodása elején, az 1520-as években jelentős jövedelemmel rendelkezett Németalföld. A Károly

által rárótt politikai szerep következtében az egyre növekvő adminisztráció és a gyakran ott tartózkodó császári udvartartás hatalmas költségei egyre inkább megterheltek a helyi bevételeket, olyannyira, hogy a későbbiekben Károly már nem számíthatott ennek jövedelmére. Németország soha nem is jött számításba Károly bevételei kapcsán, hiszen az adók, vámok, egyéb illetékek a fejedelmeket gazdagították. Ausztria és az örökös tartományok jövedelme saját kormányzatuk eltartására is csak szűkösen volt elég, sőt, az időnként Károlynak nyújtott katonai segítség az abszolutista kormányzatot gyengítette a tartományi rendekkel szemben.⁹⁷

Jóval kedvezőbb volt a helyzet Károly aragóniai öröksége, Itália esetében. A Nápoly-szicíliai királyság jövedelmei komoly segítséget jelentettek a császárnak. Az itt termelt gabona a Földközi tenger árucikkeinek egyik legkeresettebbike volt - és az erre kivetett adó pedig komoly bevétel a spanyoloknak. Só monopóliuma révén jelentős összeget hozott Milánó is.⁹⁸ Csakhogy Károly alatt az itáliai tartományok védelmi szerepe is megnőtt, jelentősebben mint a bevételek. A török veszély miatt Szicília védelmére lo gályából álló flottát, valamint szárazföldi spanyol katonaságot tartottak. Ezekéés az egyéb kiadások fedezésére az évi adó fokozatosan növekedett, Károly uralkodása alatt 100 000 escudóról 175 000-re⁹⁹

A birodalom egyéb részeit tekintve ez nem is nevezhető nagy emelkedésnek.

Nápoly a spanyol földön kívüli birtokok egyik leg-gazdagabbika volt. 1525-1529 között az Észak-Itáliai hadjáratokra 1 750 000 dukátot, 1530-ban a császár koronázására 300 000, 1543-ban 150 000, 1544-ben 175 000 és 1552-ben 500 000 dukátot vitt el innen Károly.¹⁰⁰ /Ez utóbbi három alkalommal szintén Milánóba, illetve a németországi hadjáratokra./ A fenti összegek mellett természetesen el kellett tartani a helyi kormányzatot és hivatali apparátust. A Földközi tengeri front egyik kulcskérdése az Itália és Spanyolország közti tengeri út járhatósága volt. E téren döntő fontosságú tény volt, hogy Károlynak 1528-ban sikerült a maga oldalára állítani a génovai Andrea Doriát és flottáját, s ezzel az addig franciabarát Génovát is megnyernie. A flotta fenntartása óriási összegbe került. Doria Andrea gyakorlatilag ugyanolyan condottiere volt, mint sok más szárazföldi társa, és legalább annyira szerette a pénzt is. Hajóinak eltartása a nápolyi királyságra hárult. Azt lehet mondani, amennyit szenvedett Barletta, Otranto, Apulia, Calabria a kalózkodásaitól, legalább annyi kárt szenvedett a nápolyi partvidék Doria flottájának támogatásától és finanszírozásától. 1530-tól kezdve Károly kénytelen volt időnként pénzt küldeni Nápoly-

ba, az ottani kiadásokra.¹⁰¹ Hét Peru jövedelme nem volna elég, hogy fedezze a császár lombardiai hadjárait - írta a génovai spanyol követ 1537-ben. 1536-38 között Spanyolországból több mint 1 millió dukátot kellett küldeni Lombardiába, míg ezidő alatt Milánóból csak 600 000 tellett ki.¹⁰² Ezek az ellentmondásos adatok jól jelzik a dinasztikus érdekek diktálta politikai rögtönzések nyomán áttekinthetetlenül összekuszálódott pénzügyi viszonyokat. A rövid kitekintésből is látható, hogy Károly uralmához szükséges pénzmennyiségének legnagyobb részét Spanyolországból volt kénytelen biztosítani. Érdeemes megnézni, hogyan és mennyire volt képes a kasztíliai és aragóniai államrendszer a feladatok ellátására.

Károly császárrá választása után hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy Spanyolország pénzügyi rendszere nem megfelelő, a birodalmi méretű pénzügyi ügyletek ellátására. 1522-1524 között Gattinara pénzügyi reformot hajtott végre, amely során központosította a hivatalokat, és az egészet az 1523-ban létrehozott Consejo de la Hacienda hatáskörébe helyezte. Károly bevételei főként az adókból, vámokból, rendkívüli adókból, államkötvényekből, valamint az egyházi és világi tulajdon utáni jövedelmekből származtak.

Az adók közül jelentős volt az alcabala, amely ~~egy~~

egyfajta forgalmi adót jelentett. Jelentősége abban állt, hogy ezt a társadalom minden osztályának fizetnie kellett, beleértve a nemességet is. A XVI. század elejétől kezdve ennek változó összege lassan átalánynyá alakult át, és ettől kezdve encabezamiento néven ismert. Károly uralkodása alatt ennek összege alig emelkedett - mivel pedig az árak növekedtek, így tényleges értéke gyakorlatilag nem változott, sőt inkább csökkent.¹⁰³ Jóval nagyobb bevételt biztosított a királynak egy másik adótipus, a servicio. Ez eredetileg rendkívüli adóként létezett, később rendszeressé vált. Mivel ez csak a polgárságot és parasztokat terhelte, összege a XVI. század első felében csaknem megnégyesződött, az össz-adókon belüli részesedése pedig 8 %-ról 19 %-ra nőtt. Világos a magyarázat: a korona és a nemesség összefogott, hogy az állami terhek viselését az említett két osztályra helyezze.¹⁰⁴ Röviden az alábbi táblázatban foglalhatjuk össze Kasztília főbb adójövedelmeit.¹⁰⁵

	1516 körül		1553 körül	
	Teljes összeg	Index	Teljes összeg	Index
Rendszeres jövedelmek /főleg encabezamiento/	380	100	500	132,8
Maestrazgos /a lovagrendek földbirtokainak jövedelmeiből származó haszonbérlet/	51	100	89	173,7
Servicio /ezt a nemesség szavazta meg a cortesben/	37	100	136	370,0
Az egész	468	100	725	155,0

Ⓢ Az összeg ... millió maravediben értendő

Ez a táblázat nem tartalmazza Kasztília több, fontos bevételi forrását. Igen jelentős jövedelme származott a királynak az egyház megadóztatása révén /a már említett lovagrendek haszonbérletein túl./ A papságra kivetett adó volt a subsidio, de ennek nagysága - bár jelentős - eltörpült a cruzada mellett. Ez utóbbit a pápa részére szedték eredetileg, a török elleni háború költségeire, de azután - szintén a hitetlenek elleni harc céljára - a pápa átengedte a királynak.

A király óriási összegű jövedelmet élvezett egy speciális kasztíliai intézmény, a mesta megadóztatása révén. A mesta a juhtenyésztő birtokosokat tömörítő érdekvédelmi szerv volt, amely a királyságtól jelentős kiváltóságokat kapott. Nagy szerepe volt a spanyol mezőgazdaság tönkretételében, mert a transzhumánus állattartás preferálása miatt a földművelés tönkrement. /A mesta volt az oka annak is, hogy a spanyol erdőségek jelentős részét kipusztították, ami egyrészt fokozta az ibériai félsziget szárazságát, másrészt lehetetlenné tette a hazai hajógyártást.¹⁰⁶ / A mesta által fizetett adók - servicio y montazgo, alcabala de yerbas - Károly uralkodása alatt az alábbi mértékben nőttek.

1513	5 718 277	maravedi
1517	6 311 640	"-
1520	7 213 373	"-
1526	8 079 250	"-
1535	8 500 000	"-
1539	9 391 000	"-
1543	10 391 000	"-
1552	16 205 000	"-

Itt jegyezzük meg, hogy óriási jövedelmei ellenére a mesta sem bírta ezt a nagymértékű adóztatást, ráadásul gyakran nagyszegű kölcsönöket adtak a királynak és hatalmas pénzekért bérelték ki területeket a koronától. Az 1550-es évek vége felé a mesta hanyatlani kezd, csökken a juhállomány.¹⁰⁸

A kasztíliai királyi jövedelmek fontos tételét adta az amerikai gyarmatokról származó nemesfém mennyiség. De Károly idején ez korántsem volt olyan nagymértékű, hogy ezzel minden gondját egycsapásra megoldhatta volna. A XVI. század elején a Karib tenger szigeteinek meghódítása hozott valamennyi aranyat, de mivel itt komolyabb kitermelés nem volt, hamar elfogyott. Mexikó meghódítása az 1520-as években ismét föllendítette volna a korona bevételeit, de a comuneros fölkelésről érkező bizonytalan hírek^k miatt a szállítmányok elmaradtak. Peru meghódítása az 1530-as években jelentősen növelte a Károly jövedelmét, de igazán az 1545-ben fölfedezett Cerro Rico /Potosi mellett/ gazdag ezüstabánya, illetve az 1560-as években bevezetett amalgámozási eljárás az, amely végül is a fantasztikus mennyiségű nemesfémeket eredményezte és Kasztiliába juttatta. A nemesfém kitermelés fokozódása együtt járt az arány változásával - az arany lassan visszaszorult és helyére belépett az ezüst. /Az 1503-1540 közötti időt ~~nevezik~~ az Antillák aranyának fel-

használása jellemzi, 1540-60 között az arany és ezüst értékben kiegyensúlyozódott, 1560-1630 között pedig az ezüst túlsúlyáról beszélhetünk.¹⁰⁹

A nemesfém összegét jól érzékelteti az alábbi táblázat, amely a szállított mennyiség értékét angol fontban adja meg.

1516 - 20	571 090	arany
1521 - 25	77 148	97 % arany
1526 - 30	597 100	3 % ezüst
1531 - 35	948 900	12,5 % arany
1536 - 40	2 234 700	87,5 % ezüst
1541 - 45	2 848 600	
1546 - 50	3 167 600	15 % arany
1551 - 55	5 672 600	85 % ezüst

Es összehasonlításként íme egy adat II. Fülöp idejéből:

1591 - 1595 20 231 000 és ebből az arany mennyisége kevesebb mint két százalék.¹¹⁰

Károly kincstárát gyarapították a kikötői bevételek, és komoly jövedelmek származott a különböző tisztségek és hivatalok, címek és jogok eladásából. Külön ágazatot alkottak az állami kötvények, amelyek révén a nemesek az államnak kölcsönt adtak, és ezt a korona bizonyos kamattal együtt fizette vissza. Azt mondhatjuk, hogy Károlynak kb. 1 millió dukát fölötti bevétele volt Kasztíliaiból. Ennek kb $1/5^e$ került ki a gyarmatokról, a többi főleg az adókból. A király arra törekedett, hogy a cortes befolyása alá tartozó adók mellett mindinkább fokozza azon rendkívüli adók beszedését, amelyek függet-

lenek a cortestól. Volt oka rá, hogy igyekezzen függetleníteni magát. Két konkrét esetről tudnak, amikor éppen Magyarország érdekében, a Duna menti fronton történő török elleni védekezésre kért pénzt. 1527-ben és 1538-ban, de mindkét esetben megtagadták a nemesek. Nem kívánták, hogy a spanyol király - pusztán dinasztikus érdekből - olyan távoli területen hadakozzék.¹¹¹

Károly uralkodásának mintegy 30 éve alatt a kormány bevétele az adókból mintegy ötven százalékkal nőtt. Igaz, ezidő alatt az árak megduplázódtak. A XVI. század első felének spanyol abszolutizmusa jövátéhetetlen hibát követett el, amikor az ~~országot~~ egy család dinasztikus érdekeinek biztosítása ^{céljából} ~~érdekében~~ csak arra törekedett, hogy az országból - bármilyen áron, minél nagyobb jövedelmet sajtoljon ki. A polgárság erejét a commune-ros fölkelés után megtörte és kiszolgáltatatta őket a nemességnek. A paraszti árutermelés útját a mesta és a latifundiumok, hitbizományok kiváltságainak növelésével zúzta szét. Ugyanakkor nem tudta leküzdeni a tartományok széthúzó erejét, a regionalizmust. Vagyis ez az abszolutizmus már kialakulása idején közreműködött annak a társadalmi-gazdasági alapnak az elpusztításában, amelyen kialakulhatott volna egy egységes politikai képződmény; ezzel megnehezítette a nemzeti és a belső piac létrejöttének feltételeit. Amíg a francia vagy angol abszolutiz-

mus segítette a kereskedelmi tőke felhalmozódását, addig a spanyol állam sorozatosan csődbe döntötte a saját és külföldi hitelezőit.¹¹²

A comuneros fölkelés azért tört ki, mert a városok követelték, hogy az ország bevételeit ne használják föl idegen tartományokban, hogy Károly ne hagyja el az országot, hogy külföldiek gazdasági és politikai tisztségeket ne tölthessenek be. Eleinte a cortesek belül a nemesek is támogatták őket, de később elfordultak tőlük. A fölkelés leverése a spanyol városfejlődés végét is jelentette. Privilegiumaikat megnyirbálták, óriási adókkal sújtották. De a városok fejlődése enélkül is nehéz helyzet elé került volna. Az elszegényedett parasztság nem tudott annyit termelni, amely termék fölöslegként realizálódhatott volna a piacon. Ennek hiányában a város ipari termékeit sem volt képes megvásárolni. A kereslet hiánya miatt maradtak fejletlenek a kasztíliai városok. Iparuk elmaradott, versenyképtelen.

A kereskedelemre az első csapást a kormányzat a zsidók 1492-es és a mórok 1502-es kiűzésével mérte. Majd Károly alatt az állami bevételek fokozása érdekében válogatás nélkül súlyos adókat vetettek ki az exportra, bizonyos fontos termékek pedig kiviteli tilalom alá estek /ló, fegyver, gabona stb./ Ezzel szemben az impor-

tot szabadon engedték be az országba. Ez a fordított merkantilizmus hamarosan végleg tönkretette a kezdetleges spanyol iparfejlődést. De voltak alapvető szemléletbeli problémák is. A nemesek dologkerülő, a munkát megvető szemléletét 1530-ban a kormányzat hivatalos szintre emelte azzal, hogy megtiltotta a királyi tisztviselők részvételét mindenféle kereskedésben, mert ez szolgai tevékenység, /oficio vil/ amely egy nemes urat saját osztályából kirekeszt.¹¹³

Nemcsak hátráltatta a kereskedelem fejlődését Károly uralmi rendszere, de a már meglévő, fejlett katalán gazdaságot is hagyta tönkremenni. A XV. század végén, a XVI. század elején még Velencével és Génovával konkurráltak a katalán kereskedők. Mivel Károly idején semmiféle támogatást nem kaptak, lassan kezdenek háttérbe szorulni. Igaz, találkozunk még barcelonai kereskedőkkel Ot-rantóban, Palermóban, akik gabonát vesznek, Trapaniban sőt, Nápolyban és Messinában selymet. De a velenceiek, génovaiak, raguzaik nagyobb tőkeerejük, jobb hajóik révén már uralták a piacot. És a nápolyiak is szívesebben kötöttek velük üzletet, mert cserébe olyan ipari késztermékkel látták el őket, amire a katalán kézműipar nem volt képes. Ha mindehhez hozzávesszük a már említett kiviteli vámokat, amelyek járulékos költségként jelentkeztek, és a hazai belső piac hiányát, akkor érthetjük meg

igazán a spanyol abszolutizmus okozta károkat. Végül objektív okként meg kell említeni a török szolgálatába szegődött kalóz flottát, Hajreddin vezetésével, amely a Földközi tenger nyugati medencéjét állandóan nyugtalanította, a hajókat elfogta és a partvidéket végig fosztotta.

Utolsó helyen szólunk a Károlyi politika kapcsán sokszor abszolutizált külföldi bankházak szerepéről. Nem azért, mintha jelentőségében is utolsó lett volna, de így talán jobban átlátható helyük a birodalmi pénzügyekben. A Habsburg család régi jó ismerősei voltak a Fuggerek. Már I. Miksa idején elmélyült szálak kapcsolták össze az uralkodót a bankárcsaláddal. Károly császárrá koronázása csak tovább mélyítette ezt a kapcsolatot. Hiszen megvásárlása több mint 850 000 aranyforintba került, amelyből 543 000-t a Fuggerek, 143 000-t a Welserek és 165 000-t a genovai és firenzei bankárok adtak.¹¹⁵ Ezen fölül is gyakran fordult hozzájuk a császár. Az adósság fejében 1524-től kezükre adja Spanyolországban a három egyházi lovagrend birtokait és járadékait, de részesültek az adókból /a servicióból és a cruzadából is, / Mivel a kölcsönzött összegért 14 % kamatot számoltak föl, a végösszeg nemhogy fogyott volna, de nőttön nőtt.¹¹⁶ Az 1550-es években már Fugger kézen voltak a híres guadalcanali ezüst, és az almadénai hi-

ganybányák.¹¹⁷ Nagy gyakorlatuk, jól kiépített üzleti rendszerük révén ügyesen használták ki a spanyol gazdasági életben a zsidók és mórok kiűzése nyomán támadt űrt.

A Fuggerekkel szinte egyidőben kezdődött Károly kapcsolata a másik délnémet családdal, a Welserekkel. Kölcsöneik nagyságát és arányát a többi bankházéhoz képest nagyjából jelzi a császárválasztás összegéből való részesedésük. Károly törlesztésként amerikai gyarmatait, főleg Venezuelát adta kezükre. 1528-ban Doria Andrea átpártolása a genovai bankházak támogatását is meghozta. 1530-as évektől - különösen az itáliai ügyekben, gyakran találkozhatunk a Pallavicini, Spinola, Grimaldi bankházak nevével. De Spanyolországban is ott találjuk képviselőiket a nagyobb városokban, az udvarban és a kikötőkben. Ők is részesednek a kasztíliai korona bevételeiből, /a maradékból/. Az ő állandó támogatásuk nélkül nehéz lett volna elképzelni Doria Andrea flottamozdulatait és hadjáratait. Ez egyúttal arra is rávilágít, hogy az adott esetben nem egyszerűen a császár tetszésén múlt, hogy Magyarországon vagy éppen Észak-Afrikában indít támadást a török ellen. Az aragóni, nápolyi és genovai érdekek gyakran erősebbnek bizonyultak, mint a Károly családi érdekektől vezérelt szubjektív szándéka.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk: a bank-

házakkal való gyakori és kiterjedt pénzügyi kapcsolatok a császár pénzügyein belül nem voltak meghatározók. Hatalmas vagyonuk ellenére önmagukban nem tudtak változtatni, vagy irányt szabni a milliókat fölemésztő hadjáratoknak, és végül tönkrementek az ő erejüket meghaladó vállalkozásokban. Az össz-császári költségvetésben a magáncégek nyújtotta hitelek töredéket képeztek - bár összegük nem elhanyagolható. Jelentőségük abban állt, hogy Károly állandó pénzzavarai közepette százezres nagyságrendű tételeikkel segítettek áthidalni az államháztartás milliós bevételeinek rendszertelenségeit, vagy időszakos hiányosságait. Ennek igazolására szolgáljon például a következő adat: Károly halálakor Fülöp mintegy 20 millió dukát adósságot örökölt. Ebből a Fuggerek részesedése kb. 2 millió dukát volt.¹¹⁸ /A külföldi bankházak szerepe a spanyol fejlődésen belül - éppen az ott begyűjtött és külföldre kivitt nagy összegek miatt - már sokkal fontosabbnak és mindenképpen negatívnak tekintendő./

V. Károly birodalmának gazdasági tényezőit áttekintve megállapíthatjuk: az egyes területek sajátos gazdasági adottságait figyelmen kívül hagyva a Habsburg dinasztiai sajátos politikai érdekeit vette alapul. A tartományok, országok politikai és pénzügyi fontossága jelentősen eltért egymástól, ezért hatalmi megfonto-

lások szerint próbálta egyik terület bevételeit a másik javára felhasználni. A kezdeti eredmények után, az 1530-as évekre a birodalom gazdasági terhei egyre inkább Spanyolországra hárultak, amely kénytelen volt finanszírozni egy olyan európai méretű külpolitikát, amelyhez az országnak szinte semmi érdeke sem fűződött.

V. Károly politikájának következménye az lett, hogy:

- 1./ Spanyolország gazdasági bevételi forrásai jelentős mértékben külföldiek kezére kerültek,
- 2./ Az országon belül a fő teher Kasztiliára nehezedett,
- 3./ A legnagyobb teher azokra esett, akik a legkevésbé bírták elviselni - parasztság, polgárság,
- 4./ Károly a hatalomtól ugyan megfosztotta a nemességet, de főbb kiváltságait meghagyta, gyakorlatilag szövetséges volt velük /a parasztság és a polgárság tönkretételében/ s mindaddig számíthatott is rájuk, amíg privilégiumaikat nem érintette.
- 5./ Ezáltal megfosztotta a spanyol abszolutizmust lehetséges anyagi bázisától és ezzel az abszolutizmus fejlődését eleve kudarcra ítélte.
- 6./ A központi hatalom lehetőségei korlátozottak révén nem tudta fölszámolni a rendiség helyi, tartományi erejét /regionalismo/.
- 7./ És végül a latin amerikai gyarmatok nemesfém mennyisége nem kapcsolódott be a spanyol gazdasági életbe, hanem szétszóródott Károly birodalmának külügyeire.

Mindezek együttesen az 1550-es évek teljes gazdasági csődjéhez vezettek. A csőd oka Károly fényűző udvartartásának, az állandó utazgatásnak és a dinasztikus külpolitika mérhetetlen költségeinek túlsúlya a bevételek korlátozott összegével szemben. A császári politika legfőbb vesztese Spanyolország, amely a kapitalista fejlődés lehetőségét áldozta föl a Habsburg dinasztia családi oltárán.

VI. fejezet

1528-ban János gyakorlatilag kiszorult az országból. Sajátos módon nemzetközi téren éppen ez erősítette meg helyzetét. A Habsburgok ilyen méretű előretörése nem szolgált sem a német fejedelmek, sem a francia király érdekeit. Ezért is jött létre 1528-ban a francia-magyar szerződés, amely János helyzetén sokat segített. A lengyel király is támogatta, de igazán döntőnek a szultán közbelépése bizonyult. Szulejmán nem volt hajlandó eltérni, hogy Magyarország területe legfőbb európai vetélytársa kezére kerüljön. 1529 elejétől kezdve érkeztek hírek, amelyek jelezték, hogy nagy támadás várható. Ferdinánd júliusban számos aggódo, sőt kétségbeesett levelet írt bátyjához, a pápához és egyéb fejedelmekhez, segítséget kérve. Közben még mindig nem jött létre a franciák és Károly között a béke, ami pedig előfeltétele volt a császári segítségnek. Egy 1529 július 13-án kelt levélből arról értesülünk, hogy Ferdinánd komoly gondok elé nézett, mert a török miatt Magyarországon kell csapatokról gondoskodni, de az itáliai hadszíntérre is kell gondolnia - ezek az érdekek egymást akadályozhatják.¹¹⁹ Egy hónappal később Ferdinánd örömmel üdvözölte Károlyt abból az alkalomból, hogy Itáliába érkezett. Tájékoztatta a török támadásról, föltárva, hogy számuk kétszer nagyobb mint a Mohácsnál részvevő sereg. Ferdinánd ekkor még nem tudott a békekötésről, csak a folyamatban

lévő tárgyalásokról. Ezért kérte, hogy ha lehet a tengeren segítse a császár azzal, hogy küldjön hajóhadat a török ellen és ha lehet legalább 3 000 gyalogost. Ugyanakkor biztosította bátyját, hogy a Velence ellen folytatandó háborúban Károly számíthat a segítségére.¹²⁰ Károly és Ferenc 1529. augusztus 3-án megkötötte a békét. /Cambrai/ Ferdinánd ennek ismeretében sürgette a császárt a segítségnyújtásra, és egyúttal tájékoztatta a magyarországi helyzetről.¹²¹ Újabb és újabb sürgető levelei sem hoztak azonban jelentősebb eredményt.

A szultán visszahelyezte Szapolyait korábbi hatalmába, ismét kezére került Buda, Esztergom és az ország java része. Minden pontosan úgy történt, ahogy Károly előre vázolta öccsének. A török nem hagyta elveszni Magyarországot, Ferdinándnak pedig nem volt ereje ebben megakadályozni. 1529. végére János helyzete belföldön és külföldön egyaránt megszilárdult. Ennek csak egyik jele, hogy a Habsburg ház "családi" bankárai megállapodást kötöttek vele. Szapolyai és a Fuggerek kapcsolata még a Mohács előtti időre nyúlt vissza. Budai faktoruk és a felső-magyarországi bányák biztosítására 1529-ben János támogatását kérték. És Ferdinánd kénytelen volt ezt eltérni.¹²² /A budai faktor valószínűleg 1533-ig megmaradt, azután pedig a bécsi /! / faktor vette át az irányítást. Mindezenem képzelhető el V. Károly támoga-

tása nélkül.¹²³ /Szapolyai uralmának konszolidálódását azonban a császár megváltozott viselkedése jelzi a legszembetűnőbben.

Károly sorozatos katonai győzelmei révén sikeresen leszámolt a cognac-i liga tagjaival. 1529 június 25-én Barcelonában a pápával, augusztus 3-án pedig I. Ferencel kötött békét. Ez utóbbi két fiát szabadon engedte 2 millió aranydukát váltságdíj ellenében, viszont Burgundiáról le kellett mondania. Nyilvánvaló volt, hogy a teljes anyagi csődbe került ellenfelek mindegyikének jól jött a béke, de az is, hogy a vitatott kérdéseket egyikük sem tekintette véglegesen lezártnak. Károly előtt azonban sürgős feladatok tornyosultak. Elsősorban a birodalom fejedelmeit kellett megzabolázní, akik az eretnek vallási nézetek mellett magát a császári tekintélyt is megkérdőjelezték. A saját pártjára kényszerített pápával 1530-ban Boloőnában rég nem látott pompával császárrá koronáztatta magát, /február 22-24/.

A vonatkozó szokások értelmében a császár megkoronázása után kerülhetett sor a római király megkoronázására. Mivel ez a tisztség gyakorlatilag a császár utáni legmagasabb fejedelmi méltóságot jelentette és ennek birtokosa mintegy a trón örököseként volt tekinthető, Károly nehéz döntés elé került. Már 1516-ban és 1519-ben is egyértelműen kimutatta, hogy Ferdinánddal nem kívánja meg-

osztani a hatalmat. A Habsburg családi szervezeten belül a főhercegek és főhercegnők igen magas méltósággal bírtak, és a királyt - a császárt helyettesítették /Németalföldön, Itáliában, Ausztriában stb./ de soha nem kaptak teljhatalmat. A legfőbb tisztségek, jogok, kiváltságok adományozása ügyében Károly mindig magának tartotta fenn a döntés jogát. A dinasztia érdekeit figyelembe véve a császár Ferdinándnak átengedte az örökös tartományok és a magyar-cseh trón öröklésének jogát. Amidőn Ferdinánd mindkét koronát megszerezte, főhercegből király lett, de a családon belüli viszonyokon ez nem változtatott. A külvilág felé Károly megadta öccsének a neki járó címeket és más fejedelmekkel is betartatta; "házon" belül viszont kettejük alá-fölé rendeltégi kapcsolata változatlan maradt. A római király megkoronázása azért érintette érzékenyen, mert az öröklés jogát is magába foglalta. Károly nem akarta Ferdinándot a császári trón - akár csak távoli reménye - közelébe se engedni. De fia, Fülöp ekkor még csak 3 éves, ő maga gyakran betegeskedett, nem kockáztathatott. Akkor pedig még mindig jobb egy másik Habsburg, mint egy idegen fejedelem. /Nyilván azt is számításba vette, hogy fia felnövekedtével, majd lesz még lehetőség döntése módosítására.¹²⁴ Valóban, 1550-51-ben roppantul kiéleződött a trónöröklés kérdése a két testvér között. De Ferdinánd

ekkor igen határozottnak bizonyult, és nem volt hajlandó engedni - Károly meghátrált. /

A császár közreműködésével Ferdinándot 1531-ben római királlyá koronázták, /január 11./ Károly ünnepélyesen öccsére ruházta a birodalmi ügyeket, néhány kivétellel. Csakhogy éppen ezek jelentették a császári hatalom legfőbb lehetőségeit Németországban - nevezetesen az egyes városoknak, társaságoknak, bankházaknak stb. adott koncessziók és monopóliumok. /Elég csak a Fuggerek réz és ezüst vásárlási és szállítási monopóliumát említeni/ Luther egyik fő támadási pontként tekintette a társadalmat megrontó kereskedők tevékenységét - amit a monopólium biztosít. Számos birodalmi gyűlés foglalkozott is vele - Károly 1525 márciusában maga is elítélte a "monopólium üzést" és a "meg nem engedhető kereskedést" de 1525 május 13-i, toledói ediktumában kivételt tett a Fuggerekkel, mondván, a birodalomnak is érdeke, hogy "az érceket és fémeket, különösképpen az ezüstöt, a rezet és a higanyt egyetlen, vagy kevés kézben tartsák!"¹²⁵ A császár öccsének írt utasításban az említett részhez hozzátette, hogy minden ilyen ügyben /monopólium, koncesszió stb./ és egyáltalán valamennyi jelentősebb kérdésben Ferdinánd tárgyalja meg vele a teendőket.¹²⁶ Károly ezt nemcsak formalitásnak szánta.

Bár a cambrai béke valóban beszüntette a hadviselést

a két fél között, a francia király diplomáciai téren tovább küzdött. Kapcsolatban állt a szultánnal, Szapolyaival és főként a protestáns német fejedelmekkel - azokkal, akik 1531-ben létrehozták a schmalkaldeni szövetséget. Károly csak ekkor kezdte átlátni, micsoda konfliktussá nőtt az eredetileg csak egyszerű vallási ügynek indult lutheri mozgalom. A fő kérdés a fejedelmek és a császár viszonya volt - de részévé vált a Habsburg-Valois háború - és Magyarország balszerencséjére a Habsburg-török háború is. Károly ingadozott a békés és fegyveres rendelkezés lehetőségei között. A békés egyezkedési kísérlet miatt megharagudott a pápa, de mérsékelt engedményekkel a protestáns fejedelmek sem érték be. Károly elszigetelődött.

A császárnak ügyei rendezéséhez nyugalomra és békére volt szüksége, főként a törökkel. Az 1529-es támadás és Bécs ostroma rádöbbsentette, hogy a helyzet kulcsa Magyarország, ezen belül Szapolyai helyzetének rendezésében rejlik. Ezt követelte János uralmának nemzetközi elismerése is. Ha Szapolyaival sikerül megállapodni, számíthat Ferdinánd támogatására - ami ugyan mind katonában mind pénzben elég korlátozott - de a birodalmon belüli rendezésben fontos szerepet játszhat. Indokolta ezt az is, hogy a spanyol rendek gyanakodva figyelték Károly németországi ügyeit.

1529-1533 között tanui lehetünk a császár első, nagyszabású kísérletének a magyar ügy rendezése érdekében. Már ez a tény jelentős, hogy Károly személyesen lépett föl, de igen jellemző az a három terület, amelyen belül intézkedései megnyilvánulnak. 1531-32-ben mindent elkövetett egy nemzetközi konferencia összehívására, amelyen az érdekelt felek rendezhették volna az ügyet /Pettau/. Ezzel párhuzamosan a császár emberei éberren figyelték a magyar belpolitika eseményeit és közvetlen módon beavatkoztak - lásd magyar nemesi gyűlések, Balatonkenese, Berenhida stb. Végül a Károly nem akadályozta meg Ferdinánd közvetlen lépéseit /amelyek sokszor keresztettk bátyja érdekeit/, és látszólag Károly ráhagyta Magyarorszag ügyeinek intézését, de mivel annak legjobb diplomatái a császár "kölcsonadott" emberei, így mindig jól értesült öccse terveiről és szándékairól.

Nagyon világosan fogalmazott a török ügyében: "Saját erőnket nem tartom elégnek a törökkel szemben, ha Ön nem fogadja el a fegyverszünetet".¹²⁷ Amikor pedig Ferdinánd a fegyverszünet feltételeiről kért eligazítást, kimerítő levélben tájékoztatta a nemzetközi helyzetről és a lehetőségekről. Tanácsolta a lengyel király fölkérését közvetítésre. Óvatosságra intette öccsét, hogy előkészületei ne legyenek föltűnőek és az ellenséget ne késztesék támadásra. Károly nehéz helyzetét elárulta az a ki-

tétel, ahol az ellenség kapcsán a törökkel együtt említette a protestánsokat. Nagyon reálisan mutatott rá arra is, hogy sem a francia királytól, se más fejedelmektől - de még a pápától sem várhat komolyabb segítséget. Saját támogatását ugyan igéri, de ez nem tűnik nagyon biztatónak. Ferdinánd nem hallgatott a figyelmeztetésre és János ellen támadott. Ugy tűnik, hogy saját álláspontján a császár is módosított 1530 nyarán egy rövid időre. Feleségének ugyanis arról írt, hogy Ferdinánd segítségére bocsájtott 1000 spanyol katonát, akik már be is hatoltak Magyarország területére, de még újabb ezret küld oda a firenzei táborból. Nagyon bizik az ország teljes elfoglalásában.¹²⁹ De hiába minden erőfeszítés és segítség, Roggendorf csapatai dolgavégezetlen hagyták Buda falait. Valószínű, hogy az ostrom hírére a szultán támadással fenyegette meg a Habsburgokat, mert Gritti levelében erre utalt. Szerinte a török tengeren és vizen egyaránt támadni fog és ettől csak akkor tekint el, ha János az egész országot visszakapta.¹³⁰

1531 elején Ferdinánd kétségbeesetten próbál segítséget kérni a pápától, és az ő segítségével más hatalmaktól is, mert szinte biztosra vette a török azévi támadását. A szultánhoz küldött követeknek nyíltan megmondták, hogy Magyarországot a törökök a birodalom részeként tekintik és nem mondanak le róla.¹³¹ Figyelemre méltó,

hogy a kor köztudatában mennyire világosan éltek bizonyos összefüggések. Egy névtelen jelentés azt közölte, hogy 1531-ben a török Szilézia és Morvaország mellett Nápolyt, Sziciliát és Genovát fogja megtámadni, hogy a császárt itáliai területeinek védelmére bírja, és így ne segíthessen Ferdinándnak, amikor a török Bécsét ostromolja.¹³²

Buda ostroma ugyan sikertelen volt, de jól mutatta Szapolyai számára is, hogy Ferdinándtól nem lesz nyugta. Mivel az 1529-es török segítség - a Habsburg propaganda révén - elég rossz fényt hozott rá, a pápai kiátkozás ezt csak fokozta, János nem zárkózott el a tárgyalásoktól. Nagy szerepe volt az eseményekben a lengyel királynak is, aki egyéves fegyverszünetet szeretett volna létrehozni, Szapolyai azonban arra hivatkozott, hogy a török tudta nélkül nem köthet ilyen megállapodást. Végül abban egyeztek meg, hogy április 22-től létrejön közte és Ferdinánd között a fegyvernyugvás.¹³³ A megállapodás előbb 3 hónapra, majd egy évre szólt.

Károlynak ezidőtájt komoly problémái voltak Németalföldön. 1530 végén meghalt Margit főhercegnő, a császár nagyon tapasztalt és kiválóan politizáló nagynénje. Halála érzékeny veszteség volt az uralkodó számára /különösen, hogy nemsokkal előtte vesztette el befolyásos tanácsadóját, Gattinarát is./ Ügyeinek rendezésére Ká-

roly Németalföldre utazott, ahol a rendek a szemére hányták, hogy elhanyagolja ügyeiket, aminek az ország vallja kárát. A császár húgát, Mária özvegy magyar királynőt nevezte ki Margit utódjául. A rendeket a március elején tartott országgyűlésen igyekezett megnyugtatóni és lecsillapítani. Eközben kapta a hírt, hogy az elégedetlen német fejedelmek 1531. február 27-én létrehozták a schmalkaldeni szövetséget, amely bevallotta a reformáció hívei közé tartozó fejedelmek és városok védelmi szervezeteként tekinthető. ~~Róma~~ 1531 nyarán még mindig Németalföldön volt, július elején iktatta be Máriát új tisztségébe. Érthető hát, hogy Ferdinánd segélykéréseire csak saját bajainak elsorolásával és öccse türelemre intésével válaszolt. Rossz híreket kapott Spanyolországból is, ahol a rendek türelmetlenkedtek Károly hosszú távolléte miatt.¹³⁴ Viszont készséggel teljesítette Ferdinánd kérését,¹³⁵ hogy a Szapolyai-val folytatandó további tárgyalásokra adjon neki megbízható embert, és elküldte hozzá Cornelius Sceppert. Feltételül csak azt szabta, hogy öccse ne nehezítse még jobban a vajdával való békekötés ügyét.¹³⁶

Az események alakulása bírta rá Károlyt az erélyesebb föllépésre a magyar ügyben. 1531 őszén átfogó akcióba kezdett a mielőbbi rendezés érdekében. Ferdinánddal egyetértett a törökhöz küldendő követség ügyében.¹³⁷

Világosan rámutatott, hogy a keresztény világ adott állapotában más fejedelmektől segítségre nem számíthat, "sőt, mennyire kell félni, hogy inkább támadást mint segítséget kapnak tőlük." A török támadást pedig egymagukban nem tudják kivédeni. Ezért időre van szükség, amit a békétárgyalás biztosíthat. Ugyanezért kell tárgyalni és békét kötni Jánossal is. Nem számíthat öccse a pápai segítségre sem, mert ha az rendelkezésére bocsátaná is a pápai tizedet és egyéb jövedelmeket, a fejedelmek azt saját hasznukra fordítanák. Végül föltárta saját anyagi nehézségeit. Spanyolországban a 3 évre átengedett pápai jövedelmet /cruzada/ régen elköltötte, most még 2 évre meghosszabbították, de már erre sem számíthat.¹³⁸

Szapolyai megpróbálta fölvenni a kapcsolatot közvetlenül a császárral. Követét, Laskyt azonban Ferdinánd nem engedte tovább, nyilván azért, mert félt attól, hogy Károly esetleg az ő tudta nélkül engedményeket és ígéreteket tesz. Abban viszont igaza volt, hogy Lasky esetleg megpróbált volna a pápával és más uralkodókkal is kapcsolatban lépni. Hogy cselekedetét igazolja, levélben tájékoztatta Károlyt Lasky érkezéséről és tanácsot kért tőle a további lépést illetően.¹³⁹ Szapolyait nagyon felbosszantotta Ferdinánd sorozatos mesterkedése és hosszú levelet írt a császárnak. A simancasi levéltárból előkerült irat igen értékes adatokat tár elénk.¹⁴⁰ Megle-

pó az az önérzetes és határozott hang, amellyel János visszautasítja Ferdinánd ellene irányuló mesterkedéseit. Elmondja Károlynak, hogyan próbált vele kapcsolatba kerülni mindjárt uralkodása elején, de a cseh király elfogta emberét - azért, hogy bátyja ne szerezzen tudomást Szapolyai jószándékáról. Mindezekért a sérelmekért egyrészt elégtételt követel, másrészt arra kéri Károlyt, hogy "fivérét más belátásra juttatni próbálja, részben testvéri szeretettel, részben császári tekintéllyel és a kereszténység felforgatásától visszatar-tani igyekezzon."¹⁴¹

Saját uralmának törvényes voltát bizonyítja, majd elsorolja, hogy a különböző alkalmakkor készen állt a megegyezésre és kettejük ügyét a pápa, a lengyel király vagy akár a császár döntésére bízni. Ferdinánd ehelyett a fegyverekre bízta a döntést, "de ezt inkább a mieink árulása, semmint a saját ereje révén érte el" - írja. Szapolyai rámutat, hogy az emberei által elfogott levelek egyértelműen bizonyítják, Ferdinánd kezdett először tárgyalásokat a törökkel. Csak amikor látta, hogy az ellenfél a törökkel egyezkedik - akkor fordult ő is a szultánhoz. Irónikusan szól Ferdinánd ígéreteiről: "A szerencsétlen és hiszékeny magyarjainknak majdhogynem azt ígérte, hogy a konstantinápolyi birodalmat felforgatja, és azt állította, hogy ő az ország koronáját előbb nem

fogja elfogadni, minthogy előbb vissza ne szerezte volna a törökkel határos összes várat és helységet."¹⁴² Mindezek ellenére is kész a megegyezésre és a tárgyalásra - amit a tavasszal kötött fegyverszünet is bizonyít, de csak olyan esetben, amikor tudja, hogy azt a császár saját tekintélyével támogatja. Vagyis csak Károly személyében látja a megegyezés lehetőségét. Ugy érzi eddig Ferdinánd félretájékoztatta Károlyt és emiatt nem intézkedett a császár érdekében. Van ebben némi burkolt szemrehányás is, hiszen nyilvánvaló, hogy a császár számára ezek nem jelentenek újat, de a kialakult európai helyzetben úgy véli - Károlyra számíthat. Megjegyzi azt is, hogy ha ő valóban elkötelezte volna magát végleg a török mellett, és nem a kereszténység javát nézné, "már régen könnyen találtunk volna módot arra, hogy magunkat császári felséged fivérétől megszabadítsuk."¹⁴³ A levél befejező mondata a korábbihoz hasonló öntudatos hangon - szinte fölszólítja Károlyt a cselekvésre: "Felségednek lesz a feladata - aki fivérét kor, bölcsesség és tekintély dolgában fölülmúlja - hogy mellőzve minden részrehajlást és kedvezést, a Respublica Christianáról és az egész keresztény vallásról császári felséged tanácsa, bölcsessége és tekintélye alapján gondoskodjék."¹⁴⁴

Károly valóban beindította diplomáciai gépezetét,

ma Ptai, typoszlevin
hogy Pettauban nemzetközi konferencián döntsének a magyar ügyben. /A források a "pataviensis" kifejezést használják. Ezt Horváth Mihály Passaunak, Acsády, Óváry és más történészek Pettaunak fordították. A kérdéses hely a Dráva menti Pettau, amely Ferdinánd területét képezte. Valószínűleg az tévesztette meg Horváth Mihályt, hogy a forrásokban a magyar ügyben összehívandó gyűlésről volt említés, és Passau-ban valóban tartottak már más alkalommal birodalmi gyűlést. De ezúttal nem erről volt szó. Ellentmond ennek az a tény is, hogy 1532-ben Regensburgban gyűlt össze a tényleges birodalmi gyűlés, amely a török elleni védekezés ügyét vitatta meg./ Mivel nyilvánvaló volt, hogy a különböző érdekek kereszteződése miatt ő egyedül nem dönthet, fölkererte a lengyel királyt és György szász herceget, hogy vegyenek részt ők is az összejöveten. Ez a javaslat kompromisszum eredményeként jött létre. 1531-ben, Ferdinánd és János tárgyalásain két álláspont alakult ki. János lengyel földön, Zsigmond király közvetítésével, Ferdinánd saját országában - esetleg a császár bevonásával kívánt tárgyalni. 1531 novemberében, Lasky már említett útján is ezt a véleményt tolmácsolta, és ezzel kapcsolatban akart Károlylyal is tárgyalni - de Ferdinánd nem engedte tovább utazni. A császár jó ideig nem tudott dönteni és öccséhez irt levelében helyeselte annak eljárását, de egy-

úttal sürgette a mielőbbi békekötést Jánossal. Egyetértett a lengyel király kirekesztésével is a tárgyalásokból.¹⁴⁵ Nem tudni mi történt az ezt követő két napon, de tény, hogy 1531. december 8-án a császár három fontos levelet küldött el, ami elgondolásainak módosulására utalt. Az elsőben kinevezte és meghatalmazta Frigyes rajnai palotagrófot, a bajor herceget és Fülöp spirai püspököt, hogy őt a Pettauban tartandó összejövetelen képviseljék és, hogy "lehetőségük legyen nevünkben és helyettünk Magyarország ellentétben álló részeit kibékiteni, és megpróbálják azokat egyesíteni."¹⁴⁶

A legfőbb változás az volt, hogy föl kérte a lengyel királyt, hogy vegyen részt és segítse elő a békekötést, mivel neki van lehetősége Jánosra hatni. Károly hozzátette: "Reméljük, hogy ez a jó /a közbenjárás Jánosnál Z.I./ Felséged részéről is meglesz, mivel tudjuk, hogy fivérünk, Ferdinánd, a méltányos békefeltételeket elfogadja, de bizunk benne, hogy az ellenfél is ezt teszi!"¹⁴⁷ Legalább ennyire érdekes a harmadik levél, amelyet a császár Laskyhoz intézett. Az első szembetűnő dolog az, hogy az általa addig csak vajdaként szólított Szapolyait a levélben két alkalommal is mint fejedelmet említi. /Serenissimi Principis tui; apud Principem tuum/. A másik dolog, hogy közölte Laskyval, januárban, Vizkeresztkor Pettauban összejövetelt tartanak, amelyen a béke ügyét - a

lengyel király közvetítésével - megtárgyalhatják. Igérte a személyes közreműködését is. Biztosította arról, hogy "Mi most legkedvesebb fivérünk, a Római Király részéről biztosan tudjuk, hogy minden tisztességes és méltányos dolgot elfogad és a követeket illő tisztességgel odarendeli." Laskynak azt hangsúlyozta: "A te feladatod lesz a fejedelemségnél minden igyekezettel gondoskodni, hogy követeket és helyetteseit a legszélesebbkörű felhatalmazással odaküldje, és a békének méltányos feltételeit /aequas conditiones pacis/ terjessze elő és fogadja azt el."¹⁴⁸

Károly nagyon szeretne volna ha a két fél mielőbb megállapodik. De a családi érdekek miatt érthetően Ferdinándot támogatta. Annyi engedményt tett, hogy a lengyel királyt bevonta a rendezésbe, de öccse pozícióját nem akarta rontani azzal, hogy a tárgyalások lengyel területen legyenek. Az is nyilvánvaló, hogy kizárt dolog volt, a kor posta és közlekedési viszonyai közepette arra gondolni, hogy a december 8-án írt levél alapján bármelyik fél is - érdemben fölkészülve, télvíz idején - odaér Pettauba. Arról nem is szólva, hogy akármelyik címzett ellenvetést is támaszthatott. A császár valójában időt akart nyerni egy fontos és aggasztó esemény közelsége miatt.

1531-ben mindkét király pártján lévő magyar nemes-

ség megelégette a sikertelen tárgyalásokat és maga próbált megoldást találni. Ezért jöttek össze 1531 március 4-én Babocsán, majd március 19-én Bélaváron. Az ügy ilyen alakulása mindkét uralkodót aggodalommal töltötte el. Ferdinánd áprilisban számolt be erről Károlynak, igen nagy fontosságot tulajdonítva a történeteknek, és kérte, hogy küldjön egy követet, aki részt vesz a magyarok gyűlésén.¹⁴⁹ Károly egyetértett vele, ki is jelölte Cornelius Sceppert követül, csak azt kérte öccsétől, hogy ez ne okozzon újabb akadályt Jánossal a tárgyalásokban.¹⁵⁰ Közben a nemesség újabb gyűlés megtartását határozta el 1532 január 1-én, Balatonkenesén. Az év hátralévő részében János is, Ferdinánd is mindent elkövet, hogy saját híveit ígéretekkel és fenyegetéssel visszatartsa a részvételtől. De a vitathatatlan eredmények ellenére sem voltak biztosak abban, hogy végül is nem lesz gyűlés. 1531 november 29-én Ferdinánd ismét kérte Károlyt, hogy küldjön követet az újév napjára hirdetett gyűlésre. Véleménye szerint ebben a vajda közreműködését kell látni.¹⁵¹ A császár Monfort grófot küldte követségbe, akit Ferdinánd utasított, hogy ura nevében ne ígérjen semmit részletesen csak általánosságban.¹⁵² Erre azonban nem volt szükség, mert a kenesei gyűlés végül is nem jött létre. Helyette újabbat tűztek ki a nemesek, március 12-re, Berenhidára.¹⁵³ A veszély előd-

zódott, de nem szűnt meg. Ferdinánd nem ok nélkül kívánta a tárgyalásokból kirekeszteni a lengyel királyt. Az 1531-es nemesi gyűlések folyamán hangot kapott olyan javaslat is, hogy mindkét királyt le kell tenni és helyette a lengyel királyt megválasztani magyar királynak. Amikor 1532 januárjában Károly hirt kapott a berenhidai gyűlés tervéről, megígérte öccsének, hogy utasítja pettaui követeit a berenhidai gyűlés megakadályozására.¹⁵⁴

A pettaui tárgyalások megkezdését tehát egyrészt a magyarországi belpolitikai események hátráltatták, másrészt Károly eleve késve küldött meghívói is ezt eredményezték. Zsigmond lengyel király január végén válaszolt, és örömét fejezi ki, hogy részt vehet a pettaui tárgyaláson, ahova akkor küldi el követeit, ha értesült, hogy Szapolyai követei is ott vannak.¹⁵⁵ Néhány héttel később arról értesíti a király a császárt, hogy János nem hajlandó Ferdinánd uralma alatt lévő területen tárgyalni, hanem ismét fölvetette Krakkó, vagy bármely más lengyel város kijelölését.¹⁵⁶ És bizonyítékául annak, hogy a magyar ügy mennyire nemcsak Jánost és Ferdinándot érintette, hivatkozunk György szász herceg követeinek adott utasítására, akiket azzal bizott meg, hogy március 12-én vegyenek részt a berenhidai gyűlésen és adják elő javaslatát: az egész kereszténység ér-

deke azt kívánja, hogy mindkét király mondjon le a magyar koronáról a lengyel király javára.¹⁵⁷

De nemcsak a német fejedelmek, hanem a francia udvar is feszült figyelemmel kísérte az kontinentális méretű játszmát, ahol is a magyar ügyben összpontosult az európai hegemoniáért folytatott harc. A kulisszák mögött diplomaták szimatoltak, tárgyaltak és jelentettek megbízóiknak minden új hirt. A pápai udvarból az Auxerre-i püspök írta haza Franciaországba, hogy ő többször biztatta a pápát, legyen közvetítő János és Ferdinánd között. A püspök szerint Ferdinánd nem hajlandó engedményre, és a császár is támogatja, mert azt reméli, hogy ez esetben a török Magyarország ellen támad. Akkor viszont Itáliában nem kell félni, mert a szultán két sereget nem tud egyszerre kiállítani. Ez a francia vélemény¹⁵⁸ mindenestre ellentmond a Károly leveleiből kiolvasható, mindenképpen megegyezésre biztató törekvésnek.

Az eddigiekből is látható volt, hogy öccse érdekeit figyelembe véve, de a saját ügyeit is szemmel tartva, Károly közvetlenül intézkedett a magyar kérdésben. 1532 elején a pettaui tárgyalások és magyarországi nemességi gyűlések ügye teljesen egymás függvényévé vált a császár előtt. Minden eshetőségre fölkészülve elküldte követét a magyar rendekhez azzal, hogy kifejezze jószándékát és biztosította őket, hogy "mi a ti összes ügyeitekben

/ahol szükség lesz rá/ sohasem fogunk hiányozni."¹⁵⁹
Ezzel egyidőben viszont föl kérte a német fejedelmeket, hogy járjanak közbe a gyűlés elhalasztása érdekében, mivel "amit ott azon az összejövetelen megtárgyalnak inkább meg fogják bolygatni, mint megszilárdítani azt a békét, amelyet felséges fivérünk, a római király és az ő ellenpártja között gondoskodunk létrehozni."¹⁶⁰

Fölmerült az a lehetőség, hogy a pápa lehetne az ügyben a döntőbíró,¹⁶¹ de Károly nem volt hajlandó a döntést másnak átengedni. Nagyon világosan leszögezte ezt a lengyel királyhoz írt levelében. Ebben minden felelősséget Jánosra hárított, aki maga ajánlotta fel készségét a tárgyalásokra, és amikor ő /a császár/ minden érdekelt felet értesített, akkor Szapolyai egyszerre visszalépett. Semmiféle más városról nem kíván hallani, mivel az csak időhúzás lenne, márpedig ő a mielőbbi békét szeretné. Megismétli, hogy fivére minden méltányos feltételt elfogad, de ha János erre nem hajlik, akkor ő a rendelkezésére álló eszközökkel Ferdinánd segítségére siet. A nyílt fenyegetés ellenére ismételten kérte a lengyel királyt, hogy járjon közbe Szapolyainál a meg egyezés ügyében.¹⁶²

Bár a császár igen kemény hangot ütött meg Jánossal szemben, nagyon szerette volna a mielőbbi fegyverszünetet. Ugyanis az előző évben kötött szerződés 1532

áprilisában lejárt. A török 1531-ben, János közbenjárására /aki a pápai átoktól sújtva nem kívánt ismét a pogányok szövetségeseként föltűnni/ elhalasztotta támadását. De látva a végső rendezészhalogatását 1532-ben újabb háborút tervezett. A Budán tartózkodó pápai nuncius már 1532. januárjában jelezte a pápának, hogy a török óriási hadjáratra készül Magyarország ellen. A pápa a császári udvarban lévő nunciusa révén erről Károlyt tájékoztatta,¹⁶³ aki valószínűleg ennek hatására fordult segítségért a francia királyhoz,¹⁶⁴ /amit Ferenc elutasított/. Károly a hadikészületek mellett továbbra sem adta fel a reményt a békés rendezésre.

János a lengyel királytól megtudván a császár ellene fölhozott érveit, igen keményen elmarasztalta Károlyt. Rámutatott, hogy amikor előző novemberben Laskyt hozzá akarta küldeni közvetítést kérve, akkor a császár Ferdinándhoz - magához az ellenséghez utasította. Azért is nem akar Pettaiba követet küldeni, nehogy ismételten kijátszák, mint Posenben. /1530. novemberében került sor a lengyelországi Posen városában a tárgyalásokra, ahol Zsigmond lengyel király és György szász herceg követi is részt vettek. Érdeemben azonban nem tudtak megegyezni, Ferdinánd nem akart engedményeket tenni./ A pápát azért nem kérhette föl, mert Róma bevétele óta teljesen ki van szolgáltatva a császár akaratának, olyannyi-

ra, hogy annak nyomására vonta vissza a pápa tőle, a korábban már megadott királyi címet is. Végül rámutatott, hogy a török támadás miatti felelősség is őket terheli, / t.i. a Habsburgokat/ mert a megegyezés helyett viszályokat szítottak, akárcsak annak idején, amikor a szerencsétlen II. Lajost belehajszolták a török elleni háborúba - anélkül, hogy segítettek volna neki.¹⁶⁵

Zsigmond király János főbb érveit tolmácsolta Károlynak a hozzáintézett levélben, hozzátéve, hogy a közvetítése nem járt eredménnyel. Egyúttal megkérte a császárt, hogy a török támadás miatt segítse a megállapodás létrejöttét a két fél között.¹⁶⁶ Bár a hadikészületek már javában tartottak, Károly nem sajnálja a fáradtságot, hogy János érveit sorban megválaszolja. Különösen hevesen utasította vissza a II. Lajos halálának körülményeire és a pápa befolyásolására vonatkozó részeket. Jánosra hárította a felelősséget, ha továbbra is a török segítségben bízik, és kijelentette: "mi kétségtelenül soha sem fogunk hiányozni az ország számára sem a mi csapatainkkal - olasz és német csapatokkal - továbbá a római birodalom erőivel." Mindezek ellenére is kész a megegyezésre.¹⁶⁷ A kölcsönösen hangoztatott szándék ellenére a tárgyalások félbeszakadtak és a fegyverek vetették át a szót.

A magyar történeti irodalomban számos mű foglalko-

zott az 1532-es hadjáratral. Több-kevesebb eltéréssel valamennyi ugyanarra a summázásra jutott, hogy Károly a magyar ügyek iránti közömbösségtől és érdektelenségtől vezettetve nem volt hajlandó fölhasználni ezta páratlan alkalmat a török kiűzésére Magyarországról. Szekfű Gyula azzal magyarázta, hogy a császárt csak Itália érdekelte, más nem.¹⁶⁸ Egy újabb vélemény odáig ment, hogy Károly akár Belgrádot is vissza tudta volna foglalni, de nem látta értelmét Magyarorszáért áldozni.¹⁶⁹ Nyugati történészek - már amennyiben részletesebben foglalkoznak a kérdéssel - sokkal árnyaltabban fogalmaznak. Rámutatnak, hogy Bécs védelmén túl a birodalmi sereg nem volt érdekelt Magyarország felszabadításában, mert ezzel a Habsburgok egy fontos fronton tehermentesülve másokra /pl. a német fejedelmekre/ nagyobb veszélyt jelentettek volna.¹⁷⁰ Egyéb munkákból az is kiderült, hogy a kasztíliai rendek a magyar ügyek fedezésére nem voltak hajlandók pénzt biztosítani. 1532-ben Károly a legjobb spanyol és itáliai vezéreit vonultatta föl, de csak Ausztria védelmére, mert a birodalomnak ez az érdeke és nem több. De Károlynak még ez is nem kis erőfeszítésébe került, az ellenkező német rendekkel szemben.¹⁷¹

A rendelkezésünkre álló források megerősíteni látszanak az utóbbi vélekedéseket. Károly - mint említettük - már az év elején elkezdte a fölkészülést a török táma-

dás ellen. Mivel a franciákkal béke volt, nem kellett a hátát féltetni, annál több problémát jelentettek a protestáns rendek. A megfelelő haderő összehozásához Károly legjobb diplomatáit használta föl. Májusban Csehországba küldte Pedro Gonzales de Mendozát és Francisco Bovadillat azzal, hogy a cseh, morva, sziléziai és lausitzi rendek támogatását megnyerjék.¹⁷² Két követének adott részletes utasításában meghagyta nekik, hogy mutassanak rá: a császár a birodalom erői mellett saját spanyol és itáliai seregeit is beveti. Tárják a cseh rendek elé a veszélyt, amit a török előretörése jelent, mivel az nem fog Magyarországnál megállni, hanem tovább nyomul s ezzel a csehek is veszélybe kerülnek. A legfontosabb számunkra azonban az utolsó mondatok egyike. "Mégis óvakodjanak /a követek Z.I./ nehogy ezen intézkedésünk szabályait maguknak a törököknek a megtámadásával vagy bármiféle gyalázásával túllépják, hanem arra a formára alakítsák mind beszédeiket, mind minden tettüket, hogy az ellenség támadásáról avagy az ellenük való hadüzenetről egyetlen szóval se tegyenek említést, mivel mindezeket mi egyedül védelm^{re}re készítjük elő..."¹⁷³ Itt maga a császár jelentette ki, hogy csak védelmi harcra készül és nem fölszabadításra. Ha tovább nézzük Károly erőfeszítéseit, látni fogjuk, hogy nem taktikai megjegyzésről, hanem nagyon is reális szándékról van szó.

A német fejedelmekkel ideiglenesen megállapodott vallási kérdésben, így elérte, hogy az örökös tartományok és Bécs védelmére birodalmi sereget ajánlottak föl. Június folyamán Károly Magyarországra küldte két megbízható emberét Pedro Zapatát és Wolfgang Prantnert, hogy a meglévő lovas és gyalogos seregek mellé magyar könnyűlovasokat toborozzanak.¹⁷⁴ Ferdinánd tanácsosaihoz irt levelében figyelmükbe ajánlotta fenti két emberét, és elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy éppen az osztrák tartományok nemesei nem akarják kivenni részüket a harcból. Ismételten elhangzik a kijelentés, amely Károly kifejezett védelmi szándékát mutatja, igaz, itt szemrehányó hangsúllyal: "Nemcsak mi igyekszünk, mint római császár, hogy Ausztriát az igen hatalmas ellenségtől megvédjük, hanem sok külföldi is, akik igen távol vannak a veszedelemtől."¹⁷⁵ A helyzetet annyira súlyosnak ítélte meg a császár, hogy elrendelte Bécs megerősítését és azt is, hogy ami élelmiszert nem tudnak összegyűjteni, azt semmisítsék meg.¹⁷⁶

A készülődés nemcsak a török, de János esetleges támadásai ellen is irányult. Károly személyesen ígért büntetlenséget több horvátországi és magyar főúrnak, akikről azt hallotta, hogy át akarnak térni öccse pártjára.¹⁷⁷ A hadi készülődésekre általában az volt a jellemző, hogy igen lassan, vontatottan haladtak. A sere-

gek lassan gyűltek, annál is inkább, mert nem volt elég pénz. Zapata és Prantner arra panaszkodott, hogy a lovas csapatok átpártoltak Jánoshoz, mivel zsoldot nem kaptak. De nagy volt az aggodalom az miatt is, hogy a császár által ígért seregek későn érkeznek meg.¹⁷⁸ Károly a készülődés eseményeiről híven beszámolt feleségének. Július végén a hozzá írt levélben arról tájékoztatta, hogy a török sereg július végén érkezik Budára, ahonnan Bécs ellen vonul. Ők pedig nagyon készülnek a város védelmére.¹⁷⁹ Ugy számítja, hogy Ferdinándnak a csehekkel együtt kb. 35 000 embere lesz.¹⁸⁰ Augusztus elején már nyilvánvaló volt, hogy Károly seregeinek mozgása aggasztóan lassú. A spanyol csapatokat a hónap közepén, a 12 000 német gyalogost augusztus 20-a előtt, az itáliaiakat pedig csak a hónap végén várta Ausztriába.¹⁸¹ A császárnak nagyon is jól jött a kőszegi ostrom elhúzó-dása. Seregei ezalatt összegyűltek és mennyiségükénél fogva visszatartották Szulejmánt Bécs ostromától. Károly pedig épp ezt akarta. Emberei tudatták vele, hogy az Esztergomot ostromló János-párti sereg milyen gyöngé, és hogy itt különösebb ellenállástól nem kell tartania.¹⁸² Szeptember elején Prantner azt írta, hogy a török nagy pusztítás közepette visszavonul, ezért most már nyílt harcra volna szükség - "a magyarok minden reménye császári felségébe helyeztetett." Ő maga is azon a véleményen

van, hogy Károlynak most üldözni kellene az ellenséget.¹⁸³ Nyilvánvaló volt, hogy nemcsak Prantnernek jutott az eszébe, hanem Ferdinánd is hasonlóképpen gondolkozott, hiszen számára itt és ekkor kínálkozott a nagy lehetőség Magyarország meghódítására. Annyiszor ígérte a birodalmi seregek és a császár támogatását - ez most megvalósult. De bátyja sokkal inkább átlátta a nehézségeket. Nem a támadási szándék hiányzott belőle, hanem a birodalom gondjainak mérlegelése révén a józan megfontolás diktálta számára a mérsékletet. Kevés uralkodónak volt annyi harci tapasztalata ebben a korban, mint Károlynak. Ráadásul győztes háborúk álltak mögötte, amelyek során Európa legjobb seregeit verte meg. Nagyon jól ismerte a hadsereg utánpótlási nehézségeit - különösen olyan kietlen körülmények között, mint Magyarország. Szeptemberben lévén tartani kellett az őszi esőktől és a közeli téltől. A török sereg bár visszavonult, nem megvert, legyőzött erőket képviselt. Egyik bizonyítéka volt a szeptember eleji győzelmük Komáromnál, ahol szétverték Ferdinánd folyami hajóhadát - biztosítva a Dunán az uralmat. Még fontosabb tényező volt a franciákkal fennálló, nagyon is törékeny béke ügye. Világos volt, hogy Károly magyar fölszabadító hadművelete esetén Ferenc nem maradt volna tétlen. Alapvető tényező volt a birodalmi haderő viselkedése. A csá-

szár és a német rendek ideiglenes és nagyon ingatag megállapodása csak Ausztria védelmére szólt és nem biztosította egy támadó hadjárat győztes kimenetelét. Márcsak azért sem, mert a rendek a Habsburg erőt lekötő, - mérseklő tényezőt látták János török támogatást élvező uralmában. Bár szeptember elején Károly Adrien von Croyhoz írt levelében arról tudakozódott, vajon Frigyes, rajnai palotagróf a birodalmi seregekkel kíván-e Magyarországra menni, kiűzni a törököket, és ha igen, milyen segítséget kíván a császártól;¹⁸⁴ Károlynak nem volt különösebb aggálya a választ illetően.

A legfontosabb akadályt azonban a császár és a többi résztvevő fél teljes fizetéseképtelensége jelentette. Már nyár elején is probléma volt Zapata toborzásainál a zsold fizetéssel. Szeptemberben Prantner jelentette, hogy Pozsonyban a morva katonák föllázadtak ki nem fizetett zsoldjuk miatt, és nagy pusztítást vittek végbe.¹⁸⁵ Ugyanezt írta a velencei francia követ hazaküldött jelentésében. Elmondta, hogy a császár zsoldjában álló itáliai katonáknak semmi kedvük nem volt a török ellen vonulni, főként pénzhiány miatt, és a császár akarata ellenére visszatértek Itáliába. Néhány sorral később pedig egy Medici biboros zsoldjában álló kapitányra hivatkozva azt írta, hogy a császár soha nem is szándékozott Bécsnél tovább vonulni.¹⁸⁶ Károly október elején már Spanyolország-

ba készült, mert az aragon és kasztíliai rendek nagyon nyugtalanul figyelték királyuk kelet-európai "kitérő-jét". Közben találkozni kívánt a pápával, akihez Don Pedro de la Cuevat küldte, hogy kérje meg VIII Kelement, Piacenzában vagy Genovában találkozzanak, mert a császár sürgős dolgai miatt nem akar Rómába menni.¹⁸⁷ /Mindenesetre Károlynak ez a félig kérő, félig parancsoló levele megerősíteni látszik a Szapolyai által emlegetett császár-pápa függőségi viszonyt./

Mivel a hadjárat a fennálló helyzetet csak megerősítette, Károly továbbra is arra törekedett, hogy a két fél mielőbb megegyezzen. Annál is inkább, mert a Földközi tengeri fronton is komoly csatározás folyt 1532-ben, ami a császár számára legalább olyan fontos volt. /1532-ben Doria Andrea flottája Dél-Itália és Morea közti részen folytatott támadást, hogy ezzel biztosítsa az adriai hajózást és Dél-Itáliát, másrészt veszélyeztesse Hajreddin összeköttetését Konstantinápolyal. Sikerült is bevennie Coront./ Különösen a magyar szakirodalomban hivatkoznak előszeretettel arra, hogy Károly csak a Mediterrán térséggel törődött, a magyar ügy számára sokadrangú kérdés volt.¹⁸⁸ Valójában Károly politikája sokkal bonyolultabb volt, semhogy egyetlen térségre koncentráldott volna. A heterogén birodalmi érdekek a napi politikai események alakulása során követelték sokszor az egy-

másnak ellentmondó intézkedések meghozatalát. A birodalom pénzügyi lehetőségei mindig behatárolták a császár döntéseinek sorrendjét és megvalósulásuk mélységét is. A Habsburg családi érdekek fontossági rátájának megfelelően Károly ott összpontosította erejét, ahol a veszély a legnagyobbnak látszott. Ha kellett Itáliában, a Földközi tengeren vagy éppen Bécs környékén.

Az 1530-as évek elejére továbbfejlesztette nagyapjától, Aragóniai Ferdinándtól örökölt diplomáciai szolgálatát. Az 1520-as évekkel ellentétben, amikor kísérete és tanácsosai főleg németalföldiekből álltak, az új személyzetén belül egyre több a jólképzett spanyol diplomata. Szükség is volt rájuk, mivel az 1529-ben megkötött francia-spanyol béke csak a fegyveres harc megszüntetését jelentette. A kuliassák mögött, diplomáciai téren a küzdelem tovább tartott. Károly 1531-32-es béke ^{(kísérlete} János és Ferdinánd között kedvező terepet biztosított Ferencnek a beavatkozásra, és arra, hogy a német fejedelmekre, a pápára, a törökre és Szapolyaira gyakorolt befolyása révén a konfliktust elmélyítse, nemzetközivé tegye. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Magyarország ügye ezekben a hónapokban a Habsburg-Valois-török-protestáns érdekek összecsapásának egyik legfontosabb színterévé vált. /Az ország egyéni balszerencséje, hogy ez a nemzetközi helyzet sajátosan megosztott belső viszo-

nyokkal párosult, ami Magyarország belső politikai és gazdasági felmorzsolódásához vezetett./

Az érdekek ilyen koncentrálódása miatt Károly személyesen irányította a magyar ügyeket, nem függetlenül öccse véleményétől, de behatárolva annak lehetőségeit. 1531-ben közvetlenül is kapcsolatba lépett Jánossal, s bár az a következő év elejére megszakadt, Zsigmond közvetítésével a tárgyalások folytatódtak. Az 1532-es nyári hadjárat - éppen az alapvető hatalmi helyzet érintetlenül hagyásával - csak átmeneti szünetet jelentett. Ferdinánd október végén még egy kétségbeesett levelet küld Károly után, amelyben segítségét kéri az ország egészének elfoglalásához,¹⁸⁹ de ő sereg helyett Cornelius Sceppert küldi a Jánossal való tárgyalások újratekzésére. Scepper föl is vette a kapcsolatot a közvetítő szerepét játszó lengyel követtel, aki elmondta neki, hogy János ragaszkodik a magyar királyi címhez és a kezén lévő területek megtartásához.¹⁹⁰ Az idő haladtával Károly egyre türelmetlenebb lett és sürgette Sceppert a tárgyalások mielőbbi megkezdésére.¹⁹¹ A halasztásnak az volt az oka, hogy a két fél között közvetlen megbeszélések folytak, ami 1533 januárjában fegyverszünet megkötéséhez vezetett. A magyar rendek ismét elégedetlenek lévén a két királlyal, és újabban a lengyel király fiát kívánják János és Ferdinánd helyett uralkodónak.¹⁹² Ferdinánd és János kö-

zött újabb tárgyalásra /a tervezett Óvár helyett/ Pozsonyban került sor. Ezen a lengyel követ már nem vett részt, mivel Ferdinánd tartott attól, hogy főleg Zsigmond fiának érdekeit képviselné. Egy váratlan esemény azonban egyszerre lelassította Ferdinánd megegyezési szándékát. A Portáról visszatérő, békét kérő követei a szultán igenlő válaszát hozták, azzal a kitéttel, hogy Esztergom kivételével minden birtokában lévő területet megtarthat. Ferdinánd Cornelius Sceppert küldte a szultánhoz a béke megkötésére. A tárgyalásokról korábban már értesült császár márciusban maga is írt Szulejmánnak, amelyben a megállapodás tervét támogatja. "Számunkra kedves lesz, ha a dolog olyan kimenetelt nyer, hogy az mindkettőtök közös javára történik és hogy fivérünk patrimoniumát és örökölt jogát a magyar királyságra megszerezze és megőrizze, amiről becsületének és tekintélyének megsértése nélkül le nem mondhat."¹⁹³ János azonnal visszahívta követeit a pozsonyi tárgyalásról, de ez már mit sem változtatott a tényen, hogy a fegyverszünet Ferdinánd és a szultán között létrejött 1533 júniusában. Ebben gyakorlatilag, a török is elismerte a Magyarországon kialakult, megosztott uralmat. Ez a császár számára megnyugtató volt, mert így a török újabb támadásától nem kellett tartani és figyelmét ismét Nyugat-Európa felé fordíthatta. Szüksége is volt erre, mert egyrészt a német fejedelmek elégedet-

lensége, másrészt a francia király mozgólódása azt jelezte, hogy a néhány viszonylag békés esztendő után újra háború fenyeget.

VII. fejezet

A törökkel kötött fegyverszünet megerősíteni látszott Ferdinánd helyzetét. Annál labilisabbnak tűnt János királyé. Nem kis része volt ebben Grittinek, aki a Porta, de főleg a nagyvezér korlátlan bizalmát élvezte, és ezt ki is használta Szapolyai befekettetésére. Valószínű, hogy a király elleni akciója és a Habsburgokhoz való közeledése saját hatalmának megszilárdítását és esetleges trónigényét lett volna hivatott szolgálni. De a töröktől visszatérőben túlságosan is elbizakodottan lépett föl. Nem is az aggodalmasan várakozó János, hanem a Grittit kezdettől fogva gyűlölő nemesség lépett föl ellene. Amikor Czibak Imre vára*di* püspök megöletésével véglegesen eljátszotta bizalmukat, ^{ő is erre a sorsra jutott.} Gritti halálával a magyar közélet megszabadult egy veszedelmes kalandor politikustól, és ugyanakkor gazdagabb lett a XVI. századi Magyarország történelmének egyik legvitatottabb, de föltétlenül egyik legtehetségesebb és legdiplomatusabb egyéniségével, Fráter Györggyel.

Az 1534-től 1538-ig, a vára*di* békéig tartó korszaknak, amelynek során ismét tanui lehetünk V. Károly nagyszabású békekísérletének, György barát az egyik kulcshéreményisége. Az általa irányított magyar külpolitika a török és a Habsburgok közti finom egyensúlyozásra épült, azzal a bevallott szándékkal, hogy a két részre szakadt ország egyesítése csakis a császár és a mögötte álló bi-

rodalom erejének támogatása mellett történhet meg. Kettejük tárgyalásai, levélváltásai során formálódik a két fél véleménye, amely végül a váradi megállapodás kompromisszumos pontjaihoz vezetett. Ferdinánd mindvégig féltékenyen figyelte a kapcsolat alakulását és ahol tehetett, fegyverrel és diplomáciailag egyaránt igyekezett saját feje szerint cselekedni. Bátyja parancsainak ugyan kénytelen eleget tenni, de újra és újra megpróbálta a helyzetet a maga javára fordítani.

A tárgyalások legfőbb közvetítője és bonyolítója Johann Wese lundeni érsek, Károly kiváló képességű diplomatája volt. Az ügyben kifejtett aktivitását Acsády is kiemeli, dicsérőleg szólva arról, hogy a korábbi, bécsi követekkel szemben /értsd Ferdinánd emberei/ ő nem a saját érdekeit és anyagi előnyeit nézte, hanem csak a császár céljainak mielőbbi megvalósítását.¹⁹⁴ Erdemeinek elismerése mellett jegyezzük meg, hogy a Dániából menekülni kényszerült és földönfutóvá lett püspök Károly szolgálatában korántsem feledkezett meg a maga javairól. Egyetértünk azzal a véleménnyel, amely szerint Wese szolgálati jutalmául szerette volna elnyerni Mária királyné özvegyi javainak, azaz a bányavárosoknak igazgatói tisztét.¹⁹⁵ A püspök rengeteget írt a császárnak, Ferdinándnak, Granvella kancellárnak stb. Lanz Károly levelezését közreadó művében¹⁹⁶ pl. az 1534-ben a közölt anyag mintegy fele tő-

le származott, vagy neki szólt. Levelei politikai éleslátásról és igen jól informáltságról tanuskodtak. 1534 végén azt kérte a császártól, hogy az egész Magyarországot egyesítse hatalma alatt, ezzel nemcsak Ferdinánd érdekeit segíti, de a sajátját is, mert az ország birtokában olyan erőt képviselne, amely a törököt lekötné, és nem kellene attól tartani, hogy a szultán hajóhada Nápolyt és Sziciliát veszélyeztetni. Vagyis megszűnne a kétfrontos harc.¹⁹⁷ Ugyanezen a napon /1534. október 1./ Granvella kancellárt tájékoztatta a Ferdinánd körüli helyzetről. Siralmas képet festett a király tanácsosairól, akik "annyira aggódnak saját magánhasznuk fölött, hogy a múltakat emiatt teljesen elfeledik." Nem gondolnak a török veszélyre, mintha az nem is lett volna.* "Abból, mi a titkos tanácsban végeztetett, legyen az bármily nagy vagy csekély fontosságú, végre semmi sem hajtatik, ha ezek belőle magánhasznat nem várhatnak... A württembergi hercegség ezen emberek hanyagsága miatt veszett el... ettől tartok Magyarországra nézve is."¹⁹⁸

Ami az itáliai frontot illeti, valóban nyomós érvek bizonyultak ebben az időben. 1532 nyarán Doria Andrea és a császári flotta sikeres hadműveleteket folytatott a Morea vidékén, a Korinthusi öbölben és elfoglalta Coront. Valószínű, hogy ez is hozzájárult Szulejmán visszavonulásához Magyarországról, 1532 őszén.¹⁹⁹ Az bizonyos, hogy

a szultán a történetek után komolyan nekilátott tengeri erejének növeléséhez. 1533-ban Hajreddint bizta meg a török flotta megerősítésével és vezetésével, a következő évben pedig a birodalomhoz csatolt Algéria bejlerbejévé nevezte ki. A Fekete tengeri partvidék kitűnő erdőségeiből nagyszerű flotta épült és így Hajreddin a Földközi tengeri kalózból a szultán hajóinak főparancsnokaként jelentékeny politikai-katonai tényezővé vált. 1534-ben elfoglalta Bizertát és La Golettát, augusztusban pedig a kezére került Tunisz. Ez utóbbi földrajzilag stratégiai fontosságú volt, mert aki Tuniszt uralta, az ellenőrizte a Mediterraneum középső részét. Károlynak ezt azt jelentette, hogy a Spanyolország és Itália közti közlekedés teljesen bizonytalanná vált, azonkívül az addig csak időszakos támadásoknak kitett Dél-Itália permanens török veszély nyomása alá került.

A helyzetet Károly számára csak súlyosbította, hogy a francia-török kapcsolatok a korábbi közös diplomáciai akciókból ekkor /az 1530-as évek közepén/ fejlődnek át a hadjáratok terén történő együttműködés szakaszába. Minden oka megvolt a császárnak, hogy Magyarországon békét akarjon és így elkerülje a két /a franciákkal együtt háromfrontos/ harcot. Ferdinánd viszont világosan kifejtette bátyjának, hogy a szultán addig nem nyugszik, míg az egész ország János, vagy a saját kezére nem kerül. A

magyarok sem akarják a jelenlegi megosztottságot és Ferdinánd felé hajlanak, de csak ha megfelelő török-ellenes erőt tud fölmutatni.²⁰⁰ Ha tehát Károly békét akar, akkor ahhoz sereg is kell, nem is kicsi. 1535 elején János követet küld Bécsbe, hogy Ferdinándtól a tárgyalásokról puhatolózzon.²⁰¹ Igen megörült, amikor Bécsből pozitív választ kapott. De a császár segítségére ezúttal nem számíthattak. Károly ekkor már teljes erővel nagy tengeri hadjáratára készült. A kasztíliai cortes hatalmas összeget szavazott meg erre a célra, sőt az Indiák jövedelmét is rendelkezésre bocsátották. A császár személyesen állt a Tunisz elfoglalására indított flotta élére. A hadjárat fényes sikerrel járt, La Goletta és Tunisz ismét a keresztények kezébe került, bár Hajreddinneknél sikerült megszöknie és nem sokkal azután már újabb flottát kapott a szultántól.

I. Ferenc aggódva nézte Károly helyzetének megerősödését, és csak az alkalomra várt, hogy nyílt fegyveres háborút robbantson ki. 1535. november 1-én meghalt Francisco Sforza, Milánó hercege. Örökösét és egyben Milánó urát, Károly saját érdekei szerint szeretne volna kiválasztani. Milánó mindig is a francia-Habsburg viszály egyik fő ütközési pontja volt. Így történt ez most is, és nyilvánvaló volt, hogy az új háború küszöbön áll. Károly tehát hajlott arra, hogy ő legyen a közvetítő Fer-

dinánd és János vitájában, mielőbbi békét remélve. A pápa Rorario pápai nunciust küldte Jánoshoz 1535 elején, ami Ferdinánd udvarában óriási fölháborodást váltott ki. Nemcsak azért, mert a követküldés által III. Pál gyakorlatilag elismerte Szapolyai királyságát, hanem főleg azért, mert a szentszéki megbízott egyúttal a francia és angol királytól is vitt üzenetet Jánosnak.²⁰² Ferdinánd minden ilyen beavatkozás mögött Habsburg-ellenes szövetséget látott. Ettől az esettől eltekintve a két fél között a tárgyalások, ha nem is egyforma intenzitással, de folytatódtak. 1535 júliusában Ferdinánd bizakodóan írt Károlynak a béke lehetőségéről.²⁰³

János azonban Károly nagy nyári, tengeri győzelmeit látva, ismét a császárhoz fordult és kérte a közvetítői szerepre. Ennek eredményeként küldi Magyarországra ismét Wese érseket. Károly elképzelése az volt, hogy János tegye meg Ferdinándot örökösévé és adja át neki Budát. A kezén lévő területet pedig élete végéig megtarthatja. Károly 1536. március 20-án Nápolyban ünnepélyesen ígéretet tett a közvetítésre.²⁰⁴ A császár jól ismerte a magyar viszályokat, és tudott Fráter György befolyásáról, ezért külön levélben kérte segítségét a békekötéshez, nem farkodva a jutalom ígéretével sem.²⁰⁵ Hamarosan látható volt, melyek a legvitatottabb kérdések. Mindenekelőtt a lundeni érseket az érdekelte, hajlandó-e Ferdinánd bele-

egyezni abba, hogy az érsek Jánossal a császártól kapott utasítások szerint tárgyaljon, de határozott választ nem kapott.

Ferdinánd sérelmesnek érezte, hogy Mária királyné özvegyi javait képező bányavárosok János kezére kerüljenek. Ezért az érsek a császárhoz fordult, Nogarole grófot küldvén hozzá, de mivel nem nagyon bizott a követben, azt kérte, írásban küldjön számára ez ügyben utasítást. Ismét megjegyezte, hogy Ferdinándot körülvevő tanácsosokban nem lehet bizni és velük nem lehet tárgyalni.²⁰⁷ Valóban Ferdinánd külön levélben kérte bátyját, hogy a bányavárosokra vonatkozó véleményét módosítsa,²⁰⁸ amit Károly jóvá is hagyott, de nagyon sürgette az érseket a gyors cselekvésre.²⁰⁹ Természetes ez a türelmetlenség, hiszen javában tartott már a háború a franciákkal. A Földközi tengeren ismét megerősödött Hajreddin, aki mindig számíthatott a francia kikötőkre.

1536 júniusában Károly levélben nyugtatta meg Ferdinándot a pápai beavatkozást illetően. III. Pál a császár fölkérésére küldte biborosát Jánoshoz. /Károly ekkor Rómában tartózkodott./ A levélben fölvilágosította öccsét, hogy "figyelembe kell venni, hogy ~~a biboros~~ ^{elvezeték biboros} a Szent Keresztől /de Sainte Croix/ ~~van, hogy~~ spanyol és Önnek és nekem egyaránt bizalmas emberünk, éppen ezért választottam erre a feladatra... Minél tovább fi-

gyelem a magyarországi helyzetet, egyre inkább úgy tűnik, hogy a fenti bíboros missziója szükséges."²¹⁰ A pápai küldött feladata pedig az lett volna, hogy Jánost rávegye a mielőbbi békekötésre - a Habsburgok feltételei szerint. A pápa ettől a szereptől nem volt elragadtatva, és amint a császár a háború eseményei miatt eltávozott Rómából, egyszerre nem is volt számára fontos a dolog. De Ferdinánd még Károly magyarázata mellett sem volt hajlandó elfogadni ezt a tervet. /Van egy igen érdekes kitétel a levélben: "azt hiszem Salinas értesíté-
Önt, ami neki ez ügyben mondva lett" - írta a császár. Ez a Martin de Salinas egyike azoknak a spanyol diplomátáknak, akik Károly udvarából kerültek Ferdinánd mellé, és lettek bizalmasaivá. A jelek szerint azonban a közvetlen kapcsolat a császárral továbbra is megmaradt./

Károly sürgetése azért is indokolt volt, mert János lelassította a tárgyalások menetét. Ő csak a császárban bízott igazán, aki a franciákkal volt lekötve - addig tényleges segítségre nem számíthatott. Ráadásul Gritti halála utáni félelme a török bosszújától lassan elmúlt, különösen, hogy^a vele szemben ellenséges nagyvezért a szultán 1536 márciusában megfojtatta. Ezután Szapolyai helyzete a Portán normalizálódott. Fráter György intézkedései nyomán az ország gazdasági ügyei javultak, így János fegyveres ereje is megnőtt. A lundeni érsek

Nagyváradról küldött jelentésében a barátot vádolja, aki nem akarja a békét, pedig az elsősorban tőle függ.²¹¹ Károly úgy érezte, mind a németországi, mind a magyar kérdésben Ferdinánd az, aki rajta segíteni tudna, de öccse nem úgy képviseli ezeket az ügyeket, ahogy kellene. Ezért Mathias Heldet küldte hozzá azzal a felszólítással, hogy a békét minden áron meg kell kötni, mivel az a császári politika egészének fontos részét képezi.²¹²

Az elhúzódó tárgyalások menetében alapvető változást hozott 1536 december 4. E napon János fegyveresei elfoglalták Kassát, Felső-Magyarország egyik legfontosabb városát. Szapolyai úgy érezte, hogy a megbízhatatlan Ferdinánddal szemben a legbiztosabb, ha politikai helyzetét a fenti katonai pozíciók erősítésével is szilárdabbá teszi. A történetek ellenére Károly békére intette öccsét, aki mindenáron bosszút akart állni. Nem tudunk egyetérteni azzal a közelmúltban elhangzott véleménnyel, miszerint a Fels Lenárd és Katzianer féle hadjáratokra éppen a császár szólította volna föl Ferdinándot, még pedig az 1537 elején őt a Földközi tengeren ért támadások megtorlásaként.²¹³ Nemcsak azért, mert az 1537 nyarán lezajlott tengeri hadjárat túl közel van időben Katzianer őszi hadjáratához és így nem lehetett annak okozata, hanem főleg azért, mert Károly

érdekeit semmiképpen nem szolgálta egy újabb front megnyitása a török ellen. Sem pénzben, sem katonában nem volt erre fölkészülve a birodalom. Az 1537-es hadjáratok Ferdinánd egyéni akcióit jelentették - a császáriakkal szemben - hogy így fordítsa ismét a maga javára a hatalmi helyzetet. 1536 december közepén világosan ki is fejtette ezt Károlynak. Számára nem maradt már megoldás, mint Jánost kiűzni országából. A békekötést azért nem tartja elfogadhatónak, mert emiatt magyarországi hivei elfordulnának tőle. Mindenesetre kérte bátyját, hogy Wese érseket küldje ismét Jánoshoz, mert neki a magyarokra igen nagy befolyása van.²¹⁴

Károly komoly nehézségekkel küzdött a franciák elleni háborúban, aggasztóan alakult a németországi helyzet is. Ennek ellenére a császár a legnagyobb figyelemmel kísérte a magyar tárgyalások alakulását. 1537 februárjában válaszolt Ferdinánd levelére, amelyben saját maga és Ferdinánd nehéz helyzetét vázolva kérte, hogy ne támadja meg Erdélyt.²¹⁵ Megismételte a már többször is hangoztatott érvét: "Ha Ön eszerint háborúba keveri magát, csak a töröknek nyújtand alkalmat az ország hátralevő részeinek végleges elfoglalására."²¹⁶ A figyelmeztetéssel egyidőben ismét elküldte Wese érseket is, azal az utasítással, hogy a Ferdinánd pártjára átállni kívánó magyar urakat biztosítsa a császár és Ferdinánd

bizalmáról és megbocsátásáról.²¹⁷ /Elsősorban Balassa Imrére és néhány társára gondolt./

Ferdinándot viszont az Erdély elleni támadásra biztatta az is, hogy az előző év nyarán a moldvai fejedelem följánlotta a lundeni érseknek, ne kössenek békét Jánossal, hanem támadják meg, ő majd Moldva felől hátbatámadja. Cserébe azt kérte, Ferdinánd közvetítsen közte és a lengyel király között, aki Moldva bizonyos részeire tartott igényt. A közbenjárás valóban meg is történt.²¹⁸ A "divide et impera" elv gyakori, jól bevált eszköze volt a Habsburgoknak. A moldvai kapcsolatfelvétellel egy olyan irányzat jött létre, amely az Erdély elleni harcban többször is hasznot hozott a Habsburg dinasztiának.

Ferdinánd az erdélyi urak mellett más János-párti főurat is megpróbált a saját oldalára állítani. Megnyerésük érdekében odáig ment, hogy mikor Perényi Péter Diósgyőr várát kérte jutalmul, maga irt Mária királynőnek /akié volt a vár,/ hogy a Habsburg család érdekeit figyelembe véve engedje azt át Perényinek.²¹⁹ Az 1537-es tavaszi hadjárat előkészítéseként Ferdinánd megpróbált segítséget kérni a birodalmi rendektől is. De a február-márciusban gyűlésező rendek, főleg a schmalkaldeni szövetség tagjai, kereken elutasították a kérést, azzal az indokkal, hogy a sereget úgyis az örökös tar-

tományok és nem Magyarország érdekében használták föl. Ennek ellenére elindította Fels Lénárdot, de a Fráter György irányítása alatt álló Szapolyai erők ezúttal sikeresen szembeszálltak, a támadás kudarcba fulladt. Május végén Károly ismét a vajdával való egyezkedésre intette öccsét, /a hadjárat sikerében nem bizván,/ hivatkozva a schmalkaldeni szövetség határozataira és arra, hogy a török bármikor megtorló háborút indíthat.²²⁰ Nyilvánvaló volt, hogy az alapvető kérdésben a két Habsburg testvér más-más véleményen van és Károly nem tudja kényszeríteni öccsét, Ferdinánd pedig egyedül nem képes megoldani a problémát. A közvetlen udvari emberek nagyon jól látták a helyzet romlását. Wese, aki egyaránt alá volt vetve mindkét fél utasításainak, nem tudott érdemben cselekedni, hisz egyik érvét agyonütötte a másikkal. 1537. júniusában Granvella kancellár arra kérte az érseket, hogy igyekezzon a két testvér dolgait tanácsaival segíteni.²²¹ Korántsem hiessük tehát, hogy a Károlyi Árpád által is közölt velencei követjelentés ekkor, 1537-ben, megfelelt volna a valóságnak. Ebben ugyanis azt írta, hogy Ferdinánd olyan feltétlen tisztelettel viseltetik a császár iránt, mintha nem testvére, hanem fia lenne. A fentiekben közöltek éppen eléggé cáfolják a következő mondatot is: "nem határoz bármi nagy vagy csekély fontosságú dologban sem a császár tanácsa nélkül, s amit

netán már elhatározott, annak akaratja ellen végre nem hajtja."²²²

Ferdinánd nehéz helyzetét és magára maradottságát a korabeli személyek is jól látták. Frangepán kalocsai érsek kemény hangú levélben marasztalta el magyar tanácsosait, akik szerinte sohasem azt tanácsolták neki, amit tenni kell, hanem amire nem volt képes. A császár segítsége nélkül semmire sem megy, az viszont a franciákkal hadakozik. A magyarok nem akarnak idegen királyt, a csehek, morvák szintén nem fognak idegen országokért csatározni. A birodalmi rendek segítségére sem számíthat a király.²²³ Félre nem érthető nyíltsággal tárta föl helyzetét öccse előtt Károly is: " Gondoljon Ön a német birodalmi ügyekre s arra, hogy magam is minden oldalról akadályozva vagyok, költségeim elviselhetetlenek, s így Önnek semmi segílyt nem nyújthatok. Ezek miatt nem látok más utat Ön előtt, mint a béke útját, s kérem is Önt, igyekezzék ezen haladni minél előbb."²²⁴

Mindezek ellenére Ferdinánd megpróbálkozott még egy lehetőséggel, és mintegy 25 000 főnyi sereggel elindította Katzianert Dél-Dunántúl ellen. A kezdeti sikereken fölbuzdulva már Belgrád visszafoglalásáról beszéltek, amikor október elején a sereget Diakovár mellett a török szétverte. Ezzel Ferdinánd minden reménye szertefoszlott. Európában ezidőben több kísérlet történt, hogy a franciák

és Károly között békét teremtsenek. Közvetíteni próbáltak a velenceiek, majd nemsokára maga a pápa is. Ferdinánd kétségbeesetten könyörgött Károlynak, hogy a francia királlyal kötendő békekötés pontjai közé föltétlenül vegye be a török és János ellen indítandó támadás fegyveres támogatását, mert szerinte Szapolyai makacosságának Ferenc király támogatása az oka.²²⁵

1537 végére minden érdekelt fél egyetértett a béke megállapodás létrehozásában. Károly nyugalmat akart, Ferdinánd erőt gyűjteni, János pedig nősülni. Leendő apósa, a lengyel király azt a feltételt szabta, hogy uralmát ismerje el mindkét Habsburg testvér. A lundeni érseknek ezúttal nem volt nehéz dolga. A kül- és belpolitikai körülmények megteremtették a feltételeket a kompromisszumra. 1537. december 1-én fegyverszünetet kötöttek, majd tovább tárgyaltak Patakon. 1538. januárjában Váradon folytatták a megbeszéléseket, itt is irták alá a megállapodást február 24-én. A váradi béke gyakorlatilag kompromisszumot jelentett, amely során mindegyik fél engedményeket tett. Ferdinánd volt a legnehezebben rábirható a feltételek elfogadására. Hiányzott még a császár jóváhagyása, ezért a lundeni érsek elutazott, hogy Károlylyal is aláírassa. A bécsi pápai nuncius levélben kérte a pápát, hogy vesse latba befolyását Károlynál, hogy ha kell, Ferdinánd akaratára ellenére is hagyja helyben a szerződést.²²⁶ Károly

április második felében meleg hangú levélben gratulált öccsének.²²⁷

Valójában a váradi béke nem jelentette a viszály lezárását, vagy a magyarországi helyzet megoldását. Egy lehetőség, egy ígéret volt, amelynek realitástartalmát az aláírók jövőbeni cselekvése jelentette. Az adott pillanatban valamennyi fél érdekeinek megfelelt, de a benne foglalt feltételeket már rövid időn belül mindegyikük saját érdekei szerint magyarázta. Lényegét tekintve azokat a követeléseket tartalmazta, amit az aláírók az 1530-as évek eleje óta állandóan hangoztattak. A status quo-t rögzítette, és annak megváltoztatását a Habsburg fegyveres erők bevetésétől tette függővé. A józan megfontolás képezte alapját, hogy az országot fenyegető török birodalmat csak a Habsburg kézen lévő európai méretű birodalom erejével lehet visszaszorítani.

Az 1530-as években érdekes módon alakult a két Habsburg testvér viszonya. A mindig másodszerepben föltűnő Ferdinánd 1526-ban két ország királya, majd 1531-ben római király lett. Befolyása alatt a 30-as években lassan formálódott a Duna-medencére támaszkodó osztrák-Habsburg birodalom. Hatalomban fölötte állt bátyja, a mindenható császár, fél Európa és az amerikai gyarmatok ura. Kettejük kapcsolatában Károly szerepe a meghatározó. De a 30-as években Ferdinánd mind gyakrabban mond

ellent bátyjának. Károly birodalma sokoldalú érdekeitől vezérelve diktálta volna a békefeltételeket a magyar ügyben. Ferdinánd eleinte nyíltan nem mer föllépni ellene, de ahol lehet, hátráltatja, meggyújtja a tárgyalásokat. Az ellenfél, Szapolyai viszont csak a császárral hajlandó tárgyalni, Ferdinánd anyagi-katonai lehetőségei igen korlátozottak. Viszont Károly érdekei is behatároltak Magyarországon; európai ügyei miatt ő csak békét akar itt, lehetőleg minél kevesebb áldozattal. A császári birodalmi érdekek és a formálódó osztrák-Habsburg érdekek ütköztek össze mind nyíltabban 1536-37-ben. Ferdinánd látóköre szűkebb - szükség szerűen az, hiszen ő egy viszonylag reális földrajzi-politikai egységben gondolkozott, Károly viszont egy heterogén birodalom mesterséges érdekeit próbálta összeegyeztetni. Kettejük konfliktusában Ferdinánd lassan megerősödik. A váradi béke 1538-ban a két testvér közti kompromisszumot is jelenti. Ferdinánd még, Károly már, kénytelen volt elismerni kölcsönös egymásrautaltságukat. / 12 év múlva 1550-ben Károly a császári korona öröklése ügyében is kénytelen volt engedni öccsének. /

János és Fráter György próbáltak építeni a két testvér érdekkülönbségére, de nyílt konfliktust nem tudtak előidézni. Helyesen látták meg Károlyban a török elleni harc potenciális képviselőjét, de abban tévedtek, mi-

kor azt hitték, hogy a császár korábbi tetteivel ellentétben ezúttal ténylegesen hadjáratot indít. Abban pedig végképp csalatkoztak, hogy Ferdinándot mindebből kirekeszthetik, vagy a császárt a reális ellentétek fönnállása mellett öccse ellen fordíthatják.

A franciákkal folytatott háború nem sok eredménnyel biztatta Károlyt. A pápa személyesen vállalkozott a két uralkodó közti közvetítésre - nem is hatástalannul. III. Pál a császárt egy; a török ellen indítandó, nagyszabású hadjárat tervével nyerte meg. Az oly nagyon óhajtott béke 1538 június 18-án Nizzában létrejött. Egy hónappal később a két király Dél-Franciaországban találkozott, /Aigues-Mortes/ majd a császár végigutazott francia földön, ahol mindvégig páratlan ünneplésben részesítették. A szultán elleni "Szent Liga" lassan formálódott. 1538. februárjában a pápa és Velence szövetekezett, majd nyáron Károly is csatlakozott hozzájuk. A gyakorlati tevékenység, a hadviselés már korántsem volt ilyen látványos, sőt nagyon is sok nehézséggel küzdöttek. E körülmények miatt Károly nem volt abban a helyzetben, hogy a váradi béke számára előírt pontjait valóra váltsa. De nem is tagadta meg, sőt meleg hangú levelben köszönte meg György barát igyekezetét a megállás előmozdítása terén, és kérte, hogy továbbra is járuljon hozzá a két király közti nyugalom fenntartásához.²²⁸

Hasonlóképpen gratulált Jánosnak is a békekötéshez, ami szerinte nemcsak a két király ügyét, de az egész kereszténység helyzetét előmozdítja. A megállapodás valamennyi részletét jónak tartja, és igérte, hogy ő maga mindent elkövet a török legyőzésére, szárazon és vizen egyaránt.²²⁹ A külföldi megfigyelők azonban nagyon is jól látták a megállapodás ingatagságát. Fabio Mignanelli nuncius Farnese biboroshoz küldött jelentésében megírta, hogy a béke kihirdetése elmaradt, de nem Szapolyai miatt, hanem azért, mert a szerződés egyik pontja császári segílyt helyezett kilátásba Magyarország számára, de a németországi bonyodalmak miatt erre nem kerülhet sor.²³⁰

Mivel a békepontok önmagukban nem hoztak eredményt, a megvalósításukra pedig egyik fél sem gondolt, a várad-i béke kínálta lehetőség elmúlt. Az a kedvező nemzetközi helyzet, amely létrejöttét elősegítette, megváltozott, a problémák maradtak. A Magyarország birtoklásáért 1526 óta folytatott küzdelemsorozatban csak apró, bár el nem hanyagolható epizódnak bizonyult. Az alku sikertelensége világossá tette, hogy a Habsburgoknak ez ügyben nem Jánossal, hanem a törökkel kell dűlőre jutni. Vagy maradandó béketárgyalások, vagy döntő hadműveletek segítségével. Az elkövetkező évek azt igazolták, hogy egyik fél sem bír a másikkal. A meg-megújuló összeadások legfőbb áldozata a csatatérre vált Magyarország lett.

Ö s s z e g e z é s

V. Károly birodalmának létrejötte a történelmi körülmények sajátos összejátszása révén sem korábban, sem később meg nem ismétlődő módon következett be. Mint ilyen, egyedi jelenséget és korszakot képez a német-római birodalom történelmében is. De éppen a rendkívüli kiterjedése és heterogén volta okozta - szükségszerűen - vesztét is. A XVI. században a modern értelemben vett nemzeti államok kialakulásának kezdetei figyelhetők meg. Gazdaságilag a kapitalizmus kibontakozása segítette elő a folyamat lezajlását. Károly saját személye, illetve a Habsburg dinasztia által összefogott heterogén birodalom egyes részei ebben az időszakban tették első lépéseiket az önállósodás felé. A fejlődés objektív körülményei szükségszerűen állították szembe az egyes területek gazdasági és politikai érdekeit. A császár ugyan megpróbálkozott a középkori "keresztény egyetemesség" gondolatának fölüjlesztésével, mintegy a birodalom vezéreszméjévé tételével, de gyakorlati síkon megvalósítása nem volt keresztül vihető.

Abban igaza volt a császárnak, hogy a török /mint Európát fenyegető veszély/ ellen egyetlen ország nem tud ellenállni. De az is nyilvánvaló volt, hogy egy Habsburg főségű európai birodalom, sem az azt alkotó területek, sem a környező országok számára nem elfogadható. Ezért Károly átgondolt koncepció helyett arra kényszerült, hogy pilla-

natnyi érdekeinek megfelelően oldjon meg kérdéseket.

Az érdekhierarchiában a Habsburg család dinasztikus érdekei voltak a meghatározóak.

Károly császárságán belül valóban központi helyet foglalt el a török elleni harc, de valamennyi területet nem érintette egyformán. Így a fiatal uralkodó már császársága kezdetén kénytelen volt kompromisszumokat kötni, és a török elleni háború ügyét egyéb birodalmi kérdésekben tett engedménnyel összekapcsolni.

Félmegoldásokra kárhoztatták pénzügyei is. Az egész Európát átfogó Habsburg politika anyagi finanszírozója elsősorban Spanyolország volt. Ennek jövedelmei biztosították a császári kiadásokat. Németalföld és Itália kétségtelen jelentős anyagi bevétele Károly uralkodása alatt elment a tartományok saját kiadásaira, Itáliában pedig a tengeri flotta és Milánó költségeire. Az állandó pénzügyi nehézségek fő oka a birodalom részeinek különbözőségébeneés az egységes gazdasági-pénzügyi rendszer hiányában keresendő. Az erőn felüli költsékezés, az intézkedések ellentmondásossága és a krónikus háborúk rendszeressé tették a pénzügyi deficitet. Ráadásul Spanyolország gazdasági fejlődésére egyértelműen negatív következményekkel járt Károly politikája, mert a megtermelt belső javakat az ország számára érdektelen célokra használták föl. Az amerikai gyarmatokról származó nemes-

fém a dolgozatban vizsgált időszak alatt még korántsem olyan jelentős, és Károly bevételeinek csak töredékét fedezte.

A császár Magyarország - mint potenciális Habsburg örökség - iránt 1519-től kezdve érdeklődéssel figyelt. Mivel a fennálló szerződések szerint csak fiú örökös nélküli halál esetén lehet szó Habsburg trónigényről, II. Lajos pedig még igen fiatal volt, Károly nem akart különösebb áldozatot hozni egy meglehetősen távoli lehetőségért. Ezért nem segített 1521-ben és 1526-ban sem Lajosnak. Pedig a magyar trónt az osztrák örökös tartományok főhercegi méltóságából éberén figyelő Ferdinánd erre többször is kérte. A főherceg jól tudta, hogy a család trónigényét a császári támogatás ígéretésével meg lehet erősíteni, de azt is látta, hogy 1526 nyarára - éppen a teljesítetlen ígéretok miatt, inkább Habsburg-ellenes hangulat volt a magyar uralkodó osztályon belül.

II. Lajos halála és a magyar trón megüresedése váratlanul érte mindkét Habsburg testvért. Károly a cognaci liga tagjaival hadakozott és nem tudott bizonyos pénzügyi segítségnél többet nyújtani, de biztatta öccsét a magyar-cseh korona megszerzésére. Diplomáciailag viszont teljes befolyással és segítségével kiállt Ferdinánd mellett. 1528-ban a francia-magyar /Szapolyai/ szövetség,

majd 1529-ben a török-Szapolyai kapcsolat és a nagy Bécs elleni hadjárat rádőbbsentette Károlyt, hogy a magyar trón ügye az európai hegemoniáért folytatott, Európa-kontra Habsburg család viszály részévé vált, és így Szapolyai már nem egyszerűen csak néhány magyar nemes által támogatott kis helyi fejedelem, hanem a török fegyveres segítséget élvező uralkodó. Ezért legyőzéséhez már kevés az orsztrák főhercegség és a cseh trón ereje. A császár ettől kezdve arra törekedett, hogy öccsének a magyar trónt és a kezén lévő országrészt biztosítsa, de úgy, hogy elkerülje a törökkel való közvetlen összecsapást. Ezt követelte a bonyolult itáliai helyzet, a protestáns német fejedelmekkel megromlott kapcsolat és a spanyol rendekkel kialakult, nem éppen felhőtlen együttműködés is - ami viszont a pénzügyek terén bizonyult döntőnek.

Ráadásul a trón megszerzéséért mindenre kész öccsét is állandóan inteni kellett a mielőbbi békés megegyezésre. Ferdinánd többször is próbálta, hogy bátyja akarata ellenére, fegyverrel oldja meg a kérdést, de hasztalan. Ezért a császár 1530-tól közvetlenül is kapcsolatba lépett Szapolyaival. Azt mondhatjuk, hogy a tárgyalások intenzitása az európai politikai helyzet változásának megfelelően hol igen nagy, hol meg igen kis intenzitással folytak, sőt bizonyos megszakítások is észlelhetők. Ezek

során Károly mindig igen jól tájékozott, /a magyar belügyekről is/ ami könnyen érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a megbeszéléseket főleg az ő diplomatái folytatták.

1538-ban jött létre a váradi egyezség, ami gyakorlatilag ugyanazt tartalmazta, mint ami a tárgyalásokon már 1530 körül elhangzott. A váradi béke ígéret és lehetőség volt, amelyet a résztvevő felek más-más megfontolásból irtak alá. Károly békét és nyugalmat akart Magyarországon, hogy németországi, itáliai és földközi tengeri ügyeit rendezhesse. Azt nem látta be, hogy a megállapodás tartalmi biztosítását csak a birodalom fegyveres ereje adhatta meg. Magyarország ügye nem szerződéseken, hanem hadseregeken múlt.

Függelék

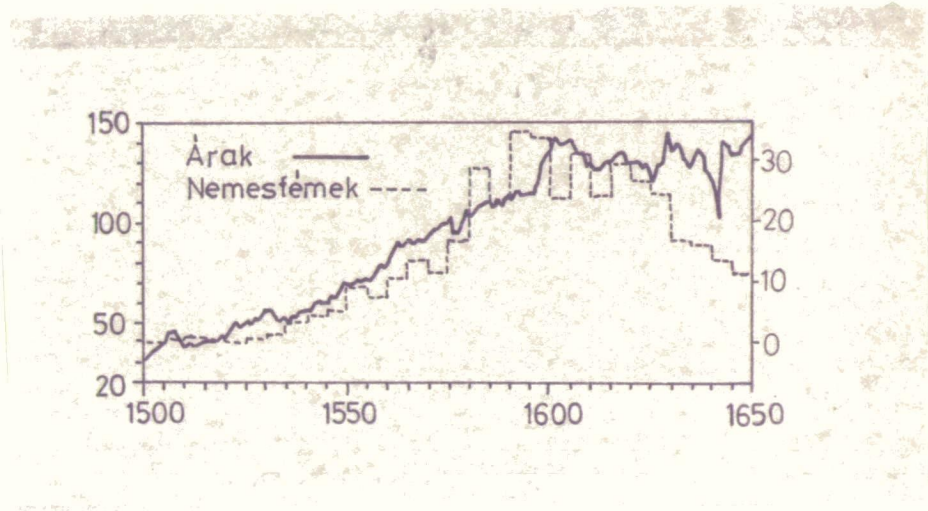
A spanyol pénzrendszer:

Alapvető pénzneme a maravedi volt. A XVI. század jól ismert és közkedvelt spanyol aranypénze volt a dukát, amelyet még a Katolikus Királyok verettek először velencei mintára /az elnevezés is onnan származik/. A dukát $23\frac{3}{4}$ karátos aranyból készült és 1 dukát 375 maravédit ért. V. Károly 1537-ben új aranypénzt vezetett, az escudót, amely 22 karátos fémből készült, és 350 maravédit ért. De a dukát, mint elszámolási egység továbbra is megmaradt. 1566-ban II. Fülöp 400 maravédire növelte az escudó értékét - a súly és a finomság változtatása nélkül, ami így is maradt a XVII. század elejéig. /Erre az ezüst értékének csökkenése miatt volt szükség./

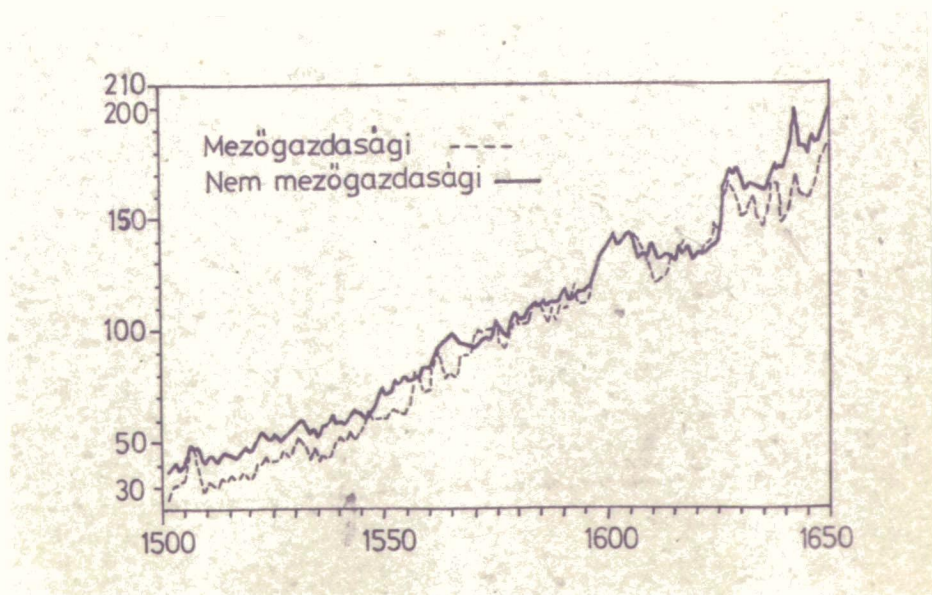
A XVI. században spanyol ezüst pénzegység volt a real, amely 34 maravédinek felelt meg. /1 dukát = 11 real = 374 maravedi./

Az amerikai gyarmatokról érkező nemesfém értékének kifejezésére a peso szolgált. 1 peso 450 maravédi értékű arany vagy ezüstmennyiséget jelentett. /42.29 gram szinezüstnek felelt meg./

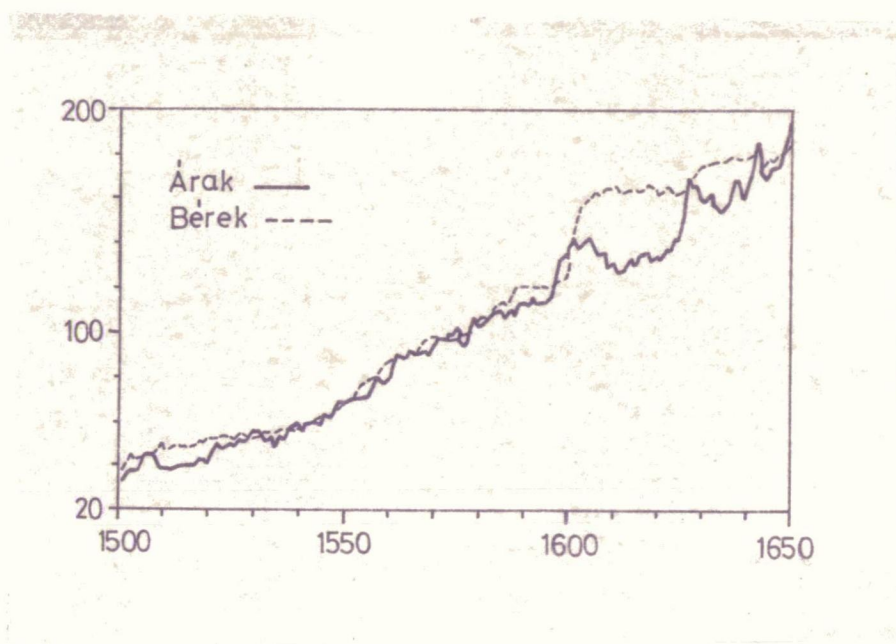
A Károly féle ibériai félsziget jellemzésének heterogén voltára csak egyetlen adalék. Aragóniában a libra volt használatos, ami megfelelt 1 kasztiliai dukátnak, és 12 sueldo-ból állt. Katalóniában a sueldo barcelonense a kasztiliai dukát $\frac{1}{24}$ részét jelentette, 9 sueldo pedig 1 morabitin-t ért. ²³¹

a/ A teljes nemesfémbehozatal 5 éves periodusonként /millió pesoban/ és a termékárak indexének alakulása a XVI-XVII. században.²³²

b/ A mezőgazdasági és nem mezőgazdasági árak indexe.²³³

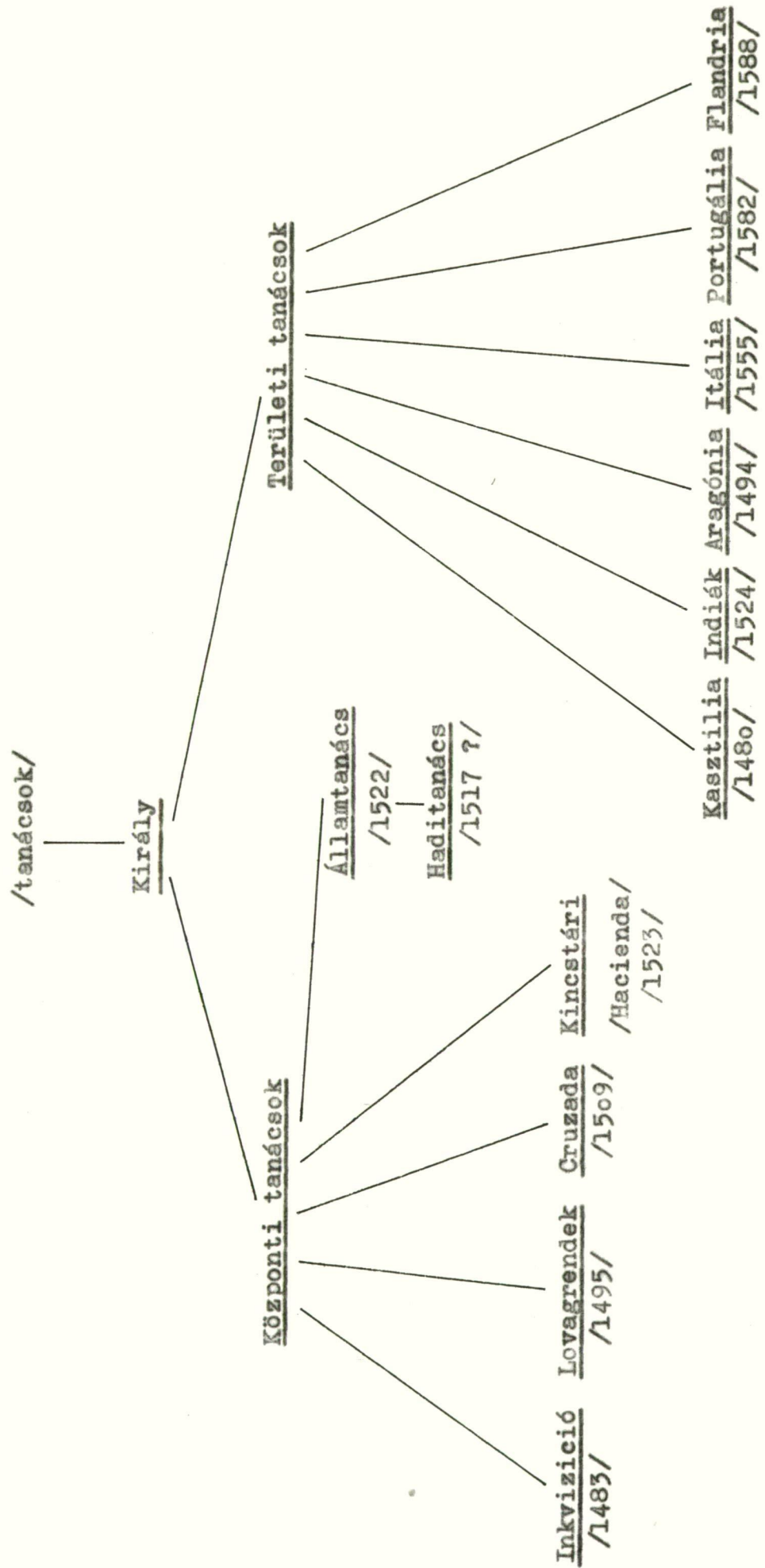

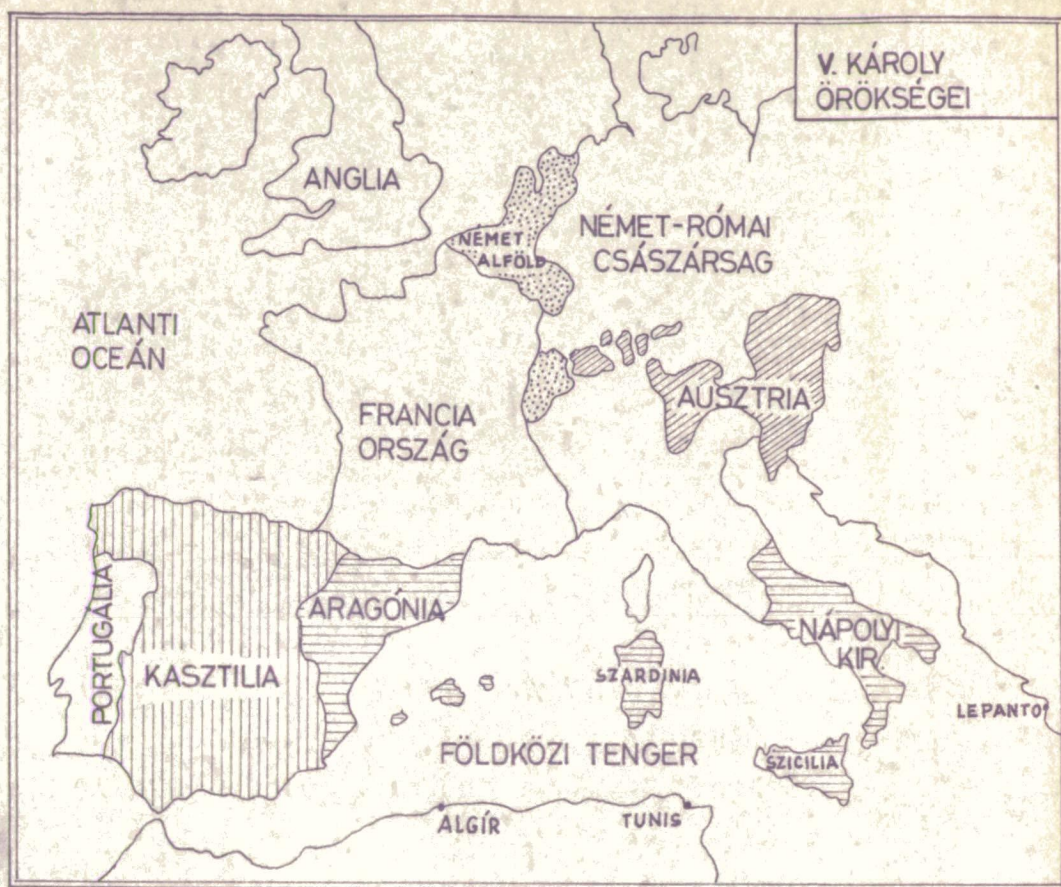
c/ Az árak és bérek alakulásának indexe²³⁴

Károly uralkodásának Spanyolországban töltött évei:²³⁵

1517 szeptembertől	-	1520 májusáig	/ 3 év /
1522 áprilisától	-	1529 júliusáig	/ 7 év /
1533 áprilisától	-	1535 áprilisáig	/ 2 év /
1536 decemberétől	-	1538 tavaszáig	/ 2 év /
1538 júliusától	-	1539 novemberéig	/ 1 év /
1541 novemberétől	-	1543 májusáig	/ 2 év /
1556 szeptembertől	-	1558 szept.21-ig	/ 2 év /

A spanyol kormányzati rendszer

Károly örökségei: ²³⁶

- Jelmagyarázat:**
- Apai nagyapjától, Ausztriai Miksától
 - Apai nagyanyjától, Burgundi Máriától
 - Anyai nagyapjától, Aragóniai Ferdinándtól
 - Anyai nagyanyjától, Kasztiliai Izabel-lától

J e g y z e t e k

1. HANTSCH, H.: Le problème de la lutte contre l'invasion turque dans l'idée politique générale de Charles-Quint A. Charles-Quint et son temps c.kötetben; Paris, 1959.

p. 51. "Nous ne donnerions pas à cet événement l'importance qu'il mérite si nous nous contentions de le traiter en marge sous prétexte que, du point de l'Ouest, il ne se déroulait pas en Europe proprement dite, mais dans des territoires limitrophes de celle-ci."

2. HANTSCH, H. említett tanulmánya, valamint KELLENBENZ, H.: Zur Problematik der Ostpolitik Karls V. A Karl V. Der Kaiser und seine Zeit c.kötetben; Köln- Gratz, 1960.

3. GEVAY, A.: Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. 3 kötet, Wien, 1840-1842.

4. LANZ, K.: Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem Königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel 3 kötet, Leipzig, 1844-1846.

Uő.: Staatspapiere zur Geschichte des Kaisers Karl V. Aus dem Königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel Stuttgart, 1845.

5. CHARRIERE, E.: Négociations de la France dans le Levant /1515-1589/ Correspondance, mémoires et actes diplomatiques 4 kötet, Paris, 1848-1860. Munkánk során csak az első kötetet használtuk.

6. GACHARD, M.: Correspondance de Charles-Quint et d'Adrien VI Bruxelles, 1859.

7. ÓVÁRY L.: Kutatások a nápolyi Farnese levéltárban Századok, 1877. 1-17.

Uő.: III. Pál és Farnese Sándor Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezése Bp. 1879.

8. HATVANI M.: Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli

Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból Pest,
1857-1859. 4 kötet

9. SIMONYI E.: Magyar történelmi okmánytár a londoni könyv-
és levéltárakból /1521-1717/ Pest, 1859. 3 kötet

10. OVÁRY L.: Az MTA Történelmi Bizottságának oklevélmáso-
latai Bp. 1890-1901. 3 kötet

11. Erről bővebben lásd LUKINICH I.: A Magyar Tudományos
Akadémia Történelmi Bizottságának Másolat és Kéziratgyűj-
teménye Bp. 1935.

12. SZITTYAY D.: A simancasi spanyol állami levéltár magyar
vonatkozású anyaga Történelmi Szemle, 1922. 152-163.

Uő.: A simancasi spanyol állami levéltár magyar vonatkozá-
sú anyaga Levéltári Közlemények, 1924. 1-17

13. SZITTYAY D. i.m. 1924.

14. uo./Simancasra bővebben lásd CARTER C.H.: The Western
European Powers 1500-1700 New York, 1971./

15. uo.

16. SZITTYAY D.: i.m. 1922. p. 154.

17. Többszöri átrendezés után ma két dobozban tárolják, jel-
zetük: MS 4939 és MS 4940.

Az első doboz 1514-1574 közti időre tartalmaz 4 kötegben
mintegy 1400 lap anyagot. A második doboz 1581-1605-ig
5 kötegben kb. 1050 lap iratot tartalmaz.

18. OVÁRY L.: Az MTA Történelmi bizottságának oklevélmásola-
tai/v.ö.lo.sz. jegyzet/

19. LUKINICH I.: i.m. 16.

20. Országos Levéltár ^u1126. Fényképmásolatok, 10 kötetbe
kötve. Igen rosszul olvasható példányok.

21. Elementa ad Fontium Editiones vol.:VIII.XI.XII.XV.
XVI.XIX. Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas Romae, 1963; 1964; 1964; 1966; 1966; 1968;
Ed.v.Meysztowicz

22. Ennek egyik nemrégi összefoglalását adja: CARTER: i.m.
v.ö. 14.sz. jegyzet

23. "Zu behut ... und also zu hayssen ainen schilt des
hailigen reychs und Teutscher nacion gegen den unglaublichen."
/idézi: SZABÓ D. Küzdelmeink a nemzeti királyságért
1505-1526. Bp. 1917. p. 114./

24. uo. "Regnum ipsum, cui, annexa est Bohemia, Moravia et
Silesia, non est inferius alicui alteri regno; ferax hominum,
equorum et victualium omnis generis, plus quam quavis altera provincia et opportunum valde ad res magnas
gerendas contra infideles." 1510. aug. 5.

25. HERMANN ZS.: Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés.
Adalékok a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez
Bp. 1961. p. 36.

26. LANZ K.: Actenstücke und Briefe zur Geschichte Kaiser
Karl V. Wien, 1857. p. 549. Róma, 1515. febr. 3.

27. HERMANN ZS.: Jakob Fugger Bp. 1976. p. 190-191.

28. KÁROLYI Á.: A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon
1542. Századok, 1880. p. 272.

29. GUNSZT P.: V. Károly Bp. 1976. p. 54.

30. KOENIGSBERGER H.G.: The Habsburgs and Europe 1516-1660
London, 1971. p. 7.

31. uo. p. 9.

32. PIDAL, Ramón Menéndez: Formación del fundamental pensamiento político de Carlos V. Paris, 1959. / A Charles-Quint et son temps c. kötetben/

p.2. "...que no cesen de la conquista de Africa e de pugnar por la fe contra los infideles."

33. uo.p.2. "Mandamos al dicho ilustrismo Principe nuestro nieto muy estrechamente que siempre sea grande celador e ensalzador de nuestra santa fe católica, ayude defienda e favorezca la Iglesia de Dios e ne cuanto buenamente pudiese trabaja en hacer guerra a los moros."

34. KOENIGSBERGER: i.m.p.10.

35. SZABÓ D.: i.m.p.161-167.

36. KLUCKHOLM A.: Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V 1893. Gotha, p.197.

37. KOENIGSBERGER : i.m.p.16.

38. Erről bővebben lásd: LYNCH J.: Spain under the Habsburgs Empire and absolutism, Oxford, 1964. p.38-39.

39. uo.p.78-79.

40. KOENIGSBERGER: i.m.p.23. Károly pénzügyeire bővebben lásd: CARANDE: Carlos V y sus banqueros, Madrid, 1949. 3 kötetben.

41. MARX K.: A forradalmi Spanyolország, MEM 10.kötet, 1965.p.430.

v.ö. WITTMAN T.: Sobre el presunto caracter "turco" del absolutismo español del "siglo de ~~plata~~ oro ", Santa Fe, 1965. Anuario, p.309-320.

42. SHENNAN J.H.: The Origins of the Modern European States 1450-1725, London, 1974.p.37.

v.ö.DOOYLE P.:A History of Political Thought, London, 1966.p.81-96.

43.DOOYLE:i.m.p.122.

44.SÁNDOR P.:Nicolaus Cusanus, Bp.1965. p.131-133.

45.COLES P.:The Ottoman Impact on Europe, London, 1967.
p.100.

46.WITTMAN T.:España en la "Monarquía Española" de Campa-
nella. Acta Historica XV.Szeged,1964.p.3-17.

47.KOENIGSBERGER:i.m.p.2.

48.PIDAL:i.m.p.4-5.

49.LYNCH J.:Spain under the Habsburgs /1516-1598/ Oxford,
1964 p.38.

50.uo.p.68.

51.1522-ben Gattinara így ír Károlyról:"...le plus grand
prince des chretiens et mesmes celluy que j'avoye toujours
tenu, et tiens devoir estre le Monarche du monde." idézi
PIDAL:i.m.p.7.

52.LYNCH:i.m.p.70.

53.uo.

54.KÁROLYI Á.:i.m.Századok,1880.p.273.

55.LANZ K.:Actenstücke und Briefe ...p.363-365.

56.uo.p.491-492.

57.uo.p.518.

58.uo.p.539.

59.ÓVÁRY :Az MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai /a továbbiakban:ÓVÁRY:Oklevélmásolatok / I.p.266.

60.LANZ:Correspondenz I.ß p.66-67.

61.GACHARD:Correspondance... p.139.

62.uo.p.XLVIII.

63.TÖRÖK P.:A mohácsi vész diplomáciai előzményei,Mohácsi emlékkönyv Bp.1926. p.166-167.

v.ö.HATVANI:i.m.p.24.

64.TÖRÖK:i.m.p.171.

65.LANZ:Correspondenz I.p.103.

66.CHARRIERE:i.m.p.149-150.

67.u.o.p.115.

68.HATVANI:i.m.I.p.35.

69.MAKKAI L.:AZ ABSZOLUTIZMUS Társadalmi bázisának kialakulása és az osztrák Habsburgok országaiban,Történelmi Szemle,1960. p.198.

70.Erre utabban lásd:SZAKÁLY F.:A mohácsi csata,Bp.1975. p.102.

71.uo.p.101.

72.GÉVAY:Urkunden I.p.13-21.

73.Idézi JÁSZAY P.:A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után,Pest,1946. p.141.

74.1526.nov.26.Ugyanilyen leveleket küldött a horvát rendekhez, és névszerint Szapolyaihoz, Báthori Istvánhoz, Brodarics Istvánhoz és Thurzó Elekhez.
v.ö.JÁSZAY:i.m.p.244-246.

75.A levelet 1526.nov.29-i keltezéssel közli GÉVAY:i.m.I. p.23-26.Ugyanezt közli HATVANI:i.m.I.47-49. de ő 1526. nov.30-i keltezéssel.
v.ö.JÁSZAY:i.m.p.257.

76.1526.nov.vége.Idézi:JÁSZAY:i.m.p.283-284.

77.GÉVAY:i.m.I.p.27-29.

"Vous avez aussi bien entendu comme sa sanctite avoit propose en college de venir pardeca pour le fait de la paix universelle Si sa sanctite le vouloit faire par effect ie le desireroie fort pour le service de dieu et bien de toute chrestiente le nay pas grand espoir quil vyenne mais en cas que ainsi soit /ou non/si feray ie mon plus que deueir pour ladicte paix a ma seheurte toutesfois et moyennant icelle seheurte ie delaisseray plustot de mon propre heritage que a ma faulte ou culpe ladicte paix ne soit conclute de laquelle paix mondict visroy de naples a si ample pouvoir que myeulx ne sen pourroit offrir ~~ny~~ ny par noz contraires demander." p.26.

78.1526.dec.31.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok II. 18./A megadott szám Óváry sorszámát jelzi./
v.ö.JÁSZAY:i.m.p.368-370.

79.MTA Könyvtár Kézirattára, Simancasi másolatok /A továbbiakban MTA Ktt. MS. 4939. stb./ MS. 4939. leg.1554. f° 571.
v.ö.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok II.54.

80.uo.

81.1527.márc.6.GÉVAY:i.m.I.p.48-49.Arról az összegről van szó, amit Károlynak még nov.30-i levelében ígért.

82.uo.

v.ö.SZALAY L.:János király és az európai hatlamasságol
1526-1528.Pest,1859.p.51-52.

83.v.ö.VILNER F.:Az európai diplomácia állásfoglalása a
kettős királlyal szemben,Bp.1912. p.25.

84.1527.ápr.26. GÉVAY:i.m.I.p.67-68.

85.1527.július GÉVAY:i.m.I.p.92-96.

"Et a ce propos ne fais doubte scauez les pratiques que
de nouveau le roy de france a enuoye en allemagne par
leuesque de bayone et anthoine rincen lesquelz doyuent
aussi aller deuers le vayvoda pour pratiquer contre vous.
iespere que donnerez tel ordre a leur depeshe quilz ne
retourneront a leur ayse en leurs maisens." p.93.

86.uo.

87.1527.szept.27. GÉVAY:i.m.I.p.108-110.

88.VILNER F.:i.m.p.24.

v.ö.JÁSZAY:i.m.p.247.

89.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok II.19.

90.1526.júliusában Károly azt írta Ferdinándnak, hogy nem
tud a török ellen segítséget adni, sőt, kérte öccsét,
hogy tüstént siessen segítségére Itáliába./v.ö.JÁSZAY:
i.m.p.34./Majd október 4-én - ekkor még nem tudott a mo-
hási eseményekről - uajbb levélben arra kérte, hogy szék-
helyét az Itáliához közelebb eső Innsburckba vagy Trient-
be tegye át./uo.p.269./

91.1527.aug.27. GÉVAY:i.m.I.p.99-100.

92.1527.nov.21. uo.p.115-118.

93. Csehország szerepére értékes, bár kissé elfogult adatokat közöl POLIŠENSKÝ J.V.: Bohemia, the Turk and the Christian Commonwealth /1462-1620/ Bysantinoslavica, 1953.

94. HANTSCH: i.m.p.59.

95. v.ö. KÁLDY-NAGY GY.: Szulejmán, Bp. 1975.

96. LYNCH J.: i.m.53.

97. v.ö. MAKKAI: i.m.

98. BRANDI C.: Charles-Quint et son temps, Paris, 1951.p.461.

99. KOENIGSBERGER: i.m.p.49.

100. uo.p.49-50.

101. uo.p.50.

102. uo.p.55. A szerző megjegyzi, hogy 1551-1556 között Milánó fenntartása több mint 2 millió dukátba került.

103. Az árforradalom Spanyolországban 1501-1550 között igen mérsékelten érvényesült, a század közepétől fölgyorsult és II. Fülöp uralkodása alatt érte el csúcspontját, amikor is mind az árak, mind a munkabérek a többszörösükre emelkedtek, végleg tönkretéve ezzel a spanyol gazdasági életet.

v.ö. HAMILTON E.J.: American Treasure and the Price Revolution in Spain, Cambridge, /Mass./ 1934.

104. KOENIGSBERGER: i.m.p.37-38.

105. uo.p.38. A szerző adatait CARANDE: i.m. vette, /ld.40.sz. jegyzet/ amely mindmáig alapkiváló munka a kor Spanyolországának gazdaságtörténetére.

106. WITTMAN: A spanyol abszolutizmus néhány vonása, p. 23.

107. uo. p. 22. A mestára vonatkozó irodalom mindmáig leg-jelentősebb műve: KLEIN J.: The Mesta. A study of Spanish economic history 1273-1836. Cambridge, /Mass./ 1920.

108. WITTMAN: i. m. p. 22.

109. WITTMAN: Latin Amerika története, Bp. 1971. p. 92.

110. Valamennyi adat TREVOR DAVIES R.: The Golden Century of Spain. 1501-1621. London, 1961. p. 299-300.

111. LAPEYRE H.: Charles-Quint, Paris, 1971. p. 72.

v. ö. LYNCH: i. m. p. 45.

112. WITTMAN: A spanyol abszolutizmus néhány vonása, p. 24.

113. TREVOR DAVIES: i. m. p. 75.

114. KOENIGSBERGER: i. m. 22. A vonatkozó részt BRAUDEL F.: La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II, Paris, 1949. című könyvéből vette.

115. TREVOR DAVIES: i. m. p. 76.

116. uo.

117. KOENIGSBERGER: i. m. p. 23.

118. TREVOR DAVIES: i. m. p. 77.

119. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok II. 142.

120. 1529. aug. 18. MTA Ktt. MS 4939. leg 635 f° 52.

v. ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok II. 143.

121.1529.szept.6.MTA Ktt.MS 4939 leg.635.f° 5o
v.ö.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok II.144.

122.WENZEL G.:A Fuggerek jelentősége/a magyar történe-
lemben,Bp.1882.p.33/ Magyarország történetében,Bp.1882.
p.33.

123.uo.p.33-34;45.

124.KOENIGSBERGER:i.m.p.58.Bár nincs biztos adat, a szer-
ző szerint valószínű, hogy 1546.1547 telén Károly föl-
kérte Ferdinándot, hogy mondjon le Fülöp javára a római
királyságról.De öccse igen heves, elutasító reagálása
miatt elodázta a végleges döntést.

125.HERMANN ZS.:Jakob Fugger,Bp.1976.p.247.

126.1531.márc.12.LANZ:Statspapiere ... p.6o.

"...Il semble le mieulx pour toutes bonnes considerations,
que le dict seigneur roy ne baille provision sur le fait
des monopoles dont remonstrances ont este dernièrement
faictes d'ung couste en avoir consulte avec l'empereur."

127.153o.jan.11.Idézi:SZÁNTÓ I.:Magyarország nemzetközi
helyzete Mohács után. Acta Historica LI.Szeged,1975.
p.23.

128.153o.ápr.3.HATVANI:i.m.I.p.77-8o.Érdekes kitételek
a levélnek a protestáns veszélyre figyelmeztető mondat:
"Gondoskodnia kell végre arról is, nehogy hitünk ellen-
ségei azt higgyék, mintha a hadi készülétek ellenük tá-
tetnének,mi még rosszabb következményeket vonna maga u-
tán."/A levelet idézi:HORVÁTH M; Adalékok János király
külviszonyainak történelméhez,Pest,1868.p.335-337.

129.153o.júl.8.MTA Ktt. MS 4939.leg 635 f^o82.
v.ö.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok II.172.

130. 1530. dec. 23. Idézi: HORVÁTH M.: Adalékok János király külviszonyainak történelméhez, p. 337-338. Megerősíteni látszik ezt egy francia forrás is, amelyet I. Ferenc irt arról, hogy híreket kapott " du gros équipage et préparatif que le Turcq faisoit en délibération de courir sus et invader la chrestienté du costé de l'Italie et de Hongrie, au cas que l'empereur et son frere ne voulissent venir a quelque accord et appointement avec le roi Jehan dudict Hongrie" Idézi: CHARRIERE: i. m. p. 190.

131. 1531. febr. 16. MTA Ktt. MS. 4939. leg. 635. f° 121. v. 8. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok II. 190.

132. 1531. febr. 26. MTA Ktt. MS. 4939. leg 635 f° 124. v. 8. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok II. 191.

133. uo.

134. 1531. ápr. 3. CHARRIERE: i. m. p. 180.

135. 1531. ápr. 19. HATVANI: i. m. I. p. 89-91.

136. 1531. máj. 16. uo. p. 91-92.

137. 1531. nov. 25. GÉVAY: i. m. III. p. 64-65. v. 8. LANZ: Correspondenz I. p. 605-606.

138. uo.

139. 1531. nov. 19. HATVANI: i. m. p. 123-125.

140. Segesvár, sd. leg. 635 f° 152. Elementa ad Fontium Editiones, VIII. Romae, 1963. p. 25-29.

A kiadvány szerkesztői szerint a levél 1531 decemberében íródott. Ez nagyon valószínűnek látszik, mert Szapolyai szintén Segesváron kelt levele 1531. nov. 25-én gyakorlatilag ugyanazt mondja el a német rendeknek, mint amit itt Károlynak. v. 8. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok II. 200, valamint

MTA Ktt. MS.4939. leg 635 f^o51. Ha nem is azonos napon,
de nem sok különbséggel keletkezhetett ez is.

141. uo.

142. uo.

143. uo.

144. uo.

145. 1531.dec.6. HATVANI:i.m.I.p.123-125.

146. 1531.dec.6. leg.635. f^o151/a Elementa ad Fontium
VIII. p.23.

147. uo. leg 635 f^o151/b p.24.

148. uo. leg 635.f^o151/c p.24-25.

149. 1531.ápr.19. HATVANI:i.m.I.p.89-91.

150. 1531.máj.16. uo.p.91-92.

151. 1531.nov.29. uo.p.116.118.

152. 1531.dec.25. uo.p.127-129.

153. Erről irt Ferdinánd Károlynak 1532.jan.21-én.
HATVANI:i.m.I.p.151-153.

154. 1532.jan.29. uo.p.153-154.

155. 1532.jan.30. uo.p.154-155.

156. 1532.febr.18. MTA Ktt. MS, 4939. leg 636. f^o205.
v.8.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok II.21o.

157. 1532.febr.4. MARCZALI H.:Regeszták a külföldi levél-

tárakból, Magyar Történelmi Tár, 1878. p. 465.

158. 1532. febr. 27. CHARRIÈRE: i. m. p. 193.

159. 1532. febr.-márc. MTA Ktt. MS. 4939. leg 636. f° 227
v. ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II. 211.

160. uo.

161. 1532. febr. 22. Az Auxerre-i püspök beszámolója Las-
ky római látogatásáról. A pápa hajlandónak mutatkozott a
kérdés eldöntésére. CHARRIÈRE: i. m. p. 194.

162. 1532. márc. 16. MTA Ktt. MS. 4939. leg 636 f° 226
v. ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II. 215. / MARCZALI: i. m. p. 465.
ugyanazt a levelet említi, de március 17-i dátummal. /

163. 1532. jan. 14-febr. 11. MTA Ktt. MS 4939 leg 635. f° 127
v. ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II. 205.

164. 1532. eleje CHARRIÈRE: i. m. p. 200.

165. 1532. máj. 6. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 229
v. ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II. 227.

166. 1532. jún. 15. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 204
v. ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II. 236.

167. 1532. júl. 3. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 228
v. ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II. 238.

168. Magyar történet IV. p. 33.

169. NEMESKÖRTY I.: Önfia vágta sebet, Bp. 1975. p. 396.
Érdekes, hogy még a történelmi és gazdasági körülménye-
ket alaposan mérlegelő KÁLDY-NAGY GY. is azon a vélemé-
nyen van, hogy a két uralkodó közti ütközet elmaradása
mindkét félre árnyékot vetett. / i. m. p. 98. /

A tuniszi hadjárat kapcsán pedig azt írja, hogy az 1535. évi hadjárat alkalmával Károlynak nem volt olyan döntő ütközetre lehetősége, mint amelyet 1532-ben elszalasztott. /uo.p.140./

170. HANTSCH: i.m.p.57. Hasonló véleményen van FRIEDENTHAL: Luther élete és kora, Bp.1973. p.613.

171. LYNCH: i.m. p.85-86;92.

172. 1532.máj.2. MTA Ktt. MS 4939 leg 636. f° 237
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II.224.

173. 1532.máj.2. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f^o f° 238
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II.224.

174. 1532.jún.^{11.} MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f^o f° 235
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II.232.

175. 1532.jún.11. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 236
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II.233.

176. uo.

177. 1532.júl.10. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 214
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II.239.

178. 1532.júl.16. MTA Ktt. MS 4939 leg 635 f° 139
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II.240.

179. 1532.júl.22. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 159
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II.242.

180. 1532.júl.vége MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f° 155
v.ö. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok, II. 243.

181. 1532.aug.13. LANZ:Correspondenz II.p.3.
v.ö.CHARRIERE:i.m.p.212.
182. 1532.szept.4. ÓVÁRY:Oklevélmásolatok,II.248.
183. 1532.szept.8. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f^o209
v.ö.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok,II.250.
184. 1532.szept.10. LANZ:Correspondenz II.p.9-10.
185. 1532.szept.20. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f^o220
v.ö.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok,II.257.
186. 1532.okt.21. CHARRIERE:i.m. p.229.
187. 1532. okt.4. MTA Ktt. MS 4939 leg 636 f^o231
v.ö.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok,II.263.
188. SZÉKFI:i.m.p.33. Ujabban pl.SZAKÁLY:i.m.p.101.
189. 1532.okt.30. HATVANI:i.m. p.179-180.
190. 1532.dec.3. HATVANI:i.m.I.p.185-187.
191. 1532.dec.6. uo.p.187-188.
192. 1533.jan.17. uo.p.193-195.
193. 1533. márc.26. GÉVAY:i.m.II.p.106-107.
194. ACSÁDY:Magyarország három részre oszlásának törté-
nete 1526-1608, Bp.1897. Bp.p.114.
195. HORVÁTH M.:FRATER GYÖRGY élete,Bp.1882.p.51.
196. LANZ:Correspondenz,
197. HATVANI:i.m.I.p.224.

198. HORVÁTH M.:Fráter György,p.35-36;48.

199. LYNCH:i.m. p.87.

200. MTA Ktt. MS 4939 leg 637 f^o7.

v.8.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok,II.297.

201. Ferdinánd levélben számolt be erről Károlynak.

MTA Ktt. MS 4939 leg 637 f^o15 ;v.8. ÓVÁRY:Oklevélmásolatok,
II.p.311.

202. ÓVÁRY:III.Pál és Farnese Sándor p.VI.és 2-34

203. MTA Ktt. MS 4939 leg 637 f^o12

v.8. ÓVÁRY: Oklevélmásolatok,II.p.334.

204.HATVANI:i.m.I.p.333-335.

205.Magyar Történelmi Tár,1878.p.212.

206.HATVANI:i.m.I.p.335-336.

207. no.p.341-344.

208. no.p.349-350.

209. no.p.350-351.

210. KÁROLYI Á.:Adalékok a nagyváradi béke történetéhez
Századok.1878. p.605-606.

211. HATVANI:i.m.I.p.357-364, és 373-374.

212. "... il faut que nostredict frere regarde que ici va
le tout pour le tout et quil tenue tel expedient quil
poura tant en laffaire d'Hongrée que en quelconques autres
diffendz,quil peut auoir..." HATVANI:i.m.I.p.375-376.
1536.okt.

213. KÁLDY-NAGY:i.m.p.143.

214. MTA Ktt. MS 4939 leg 637. f^o23.
v.8.ÓVÁRY:Oklevélmásolatok,II.343.

215. Magyar Történelmi Tár,1878.p.718.

216. Idézi KÁROLYI Á.:Adalékok a nagyváradi béke történetéhez,p.692. Meg kell jegyeznünk, hogy Károlynak ez a tanulmánya mind a mai napig egyik legjobb elemzését adja az eseményeknek, mind bel-, mind külpolitikai szempontból.

217. Magyar Történelmi Tár, 1878.p.720.

218. KÁROLYI Á.:Adalékok a nagyváradi béke történetéhez, é.693-695.

219. uo.p.299.

220. uo.p.709.

221. uo.p.712.

222. uo.p.713.

223. uo.p.813-814.

224.Magyar Történelmi Tár, 1878.p.768.

225. KÁROLYI:Adalékok a nagyváradi béke történetéhez p.819.

226.ÓVÁRY:III.Pál és Farnese Sándor p.XII.:28-29-

227. KÁROLYI:Adalékok a nagyváradi béke történetéhez p.839.

228. Magyar Történelmi Tár,1878.p.213.

229. SZALAY L.:Szolimán és János-Zsigmond 1540-ben,Pest, 1859.p.182-183.

230. ÓVÁRY:III.Pál és Farnese Sándor p.XVII;62-63.

"...che nelli Capitoli della pace tra questi due Principi la Maesta Cesarea et questo Serenissimo fratello sono obligati a dar un subsidio universal del Imperio a defensione del Regno d'Ongheria, il quale non si puo hauere per le discordie et confusioni dâ Germania tra Catholici et Lutherani." 1530.dec.30.

231. LYNCH:i.m. Appendix; v.ö.TREVOR DAVIES:i.m.p.299-300.

232. HAMILTON említett műve alapján idézi:MAURO F.:Le XVIe siècle, Paris, 197 p.215.

233. uo.p.214.

234. uo.p.214.

235. ELLIOT:i.m. p.154.

236. uo.p.139.

15-65/1979

.....bksz.

Zembari István

Tárgy: doktori szigorlata:.....

Melléklet: 1 db disszertáció

Dr. Szántó Imre elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Zembari István: Adalékok V. Károly politikájának magyar
venatkozásaihoz /1519-1538/

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni
szíveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szíves figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után szíveskedjék átadni
tanszéke könyvtárasának leltárba vétel és a könyvtárban való olhelye-
zése céljából.

Szered, 1979. febr. 15.

Cs. János

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

Dr. Magyaróczy István
.....
főelőadó

Kapták: Dr. Szántó Imre prof.
Dr. Gyimesi Sándor egy. docens társbiráló